

A

17-319

C.A. ~~E-40-2. 56-8~~

~~56-7~~

~~R 207~~

BIBLIOTECA HOSPITAL REAL
GRANADA

Sala: A

Estante: 17

Numero: 319

Quinifius.

19-7-24

C. A. ~~E-40-2~~. 56-8

~~56-7~~

~~R 207~~

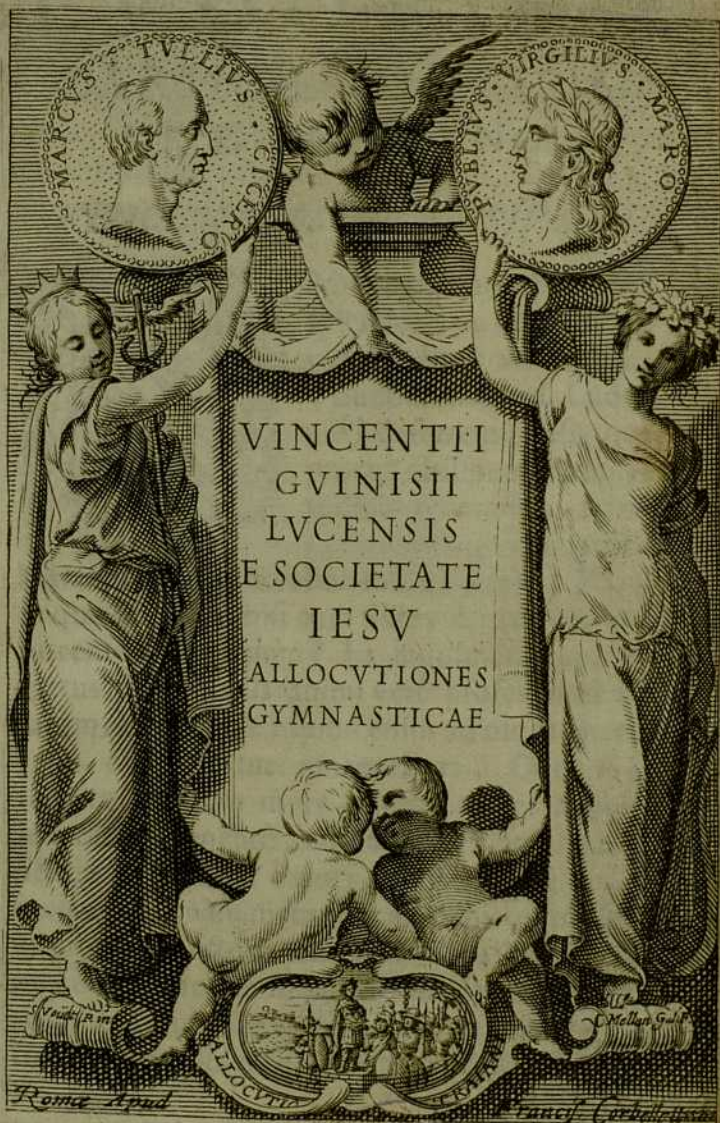

Quinifius.

19-7-24

1508859

LVDOVICO

CARD. LVDOVISIO

S. R. E. VICECANC.

VINCENTIUS GVINISIUS S.

ON ego nunc in sinum
splendoris ac nominis tui
obscura haec volumina
(Ludouice Card. Ludo-
uifi) deferrem; nisi, qui
procul abstineor Ampli-
tudinis reuerentia, fidu-
cia Patrocini reuocarer.

Nàm quis umbram rebus suis quaerat in Te;
in quo nullum, nisi cum Sole, & quidem in-
nocente, perfugium? Et huiusmodi quidem
foetus parturientis animi verè proferuntur ad
lucem, quia ad Te: quod enim ad me attinet,
rectà educebantur in tenebras. Quos si,
recepto veterum more, lucubrationes appel-
lem; faciam ineptè, nisi tuo beneficio illumi-
nentur: quoniam exorti sunt non magis in
caeli nocte, quàm mentis; & ad semiconspicuos
ac propè extinctos quasi lychnos allucinantis
ingenij. Quae me impulit causa, vt ad faciem
Amplitudinis tuae aditum ijs per suasmet ob-
scuritates confidentius aperirem (nàm & per

noctem ad diem itur) & excusatione tenuitatis,
odium arrogantiae deprecarer. Adde, quòd
multa de Te in hoc ipso volumine reperiēs à me
dicta quondam, cum in Romano Collegio Elo-
quentiam explicarē. Quo tempore vix ynquam
alacrior ad scribendum accedere solitus sum;
quàm, cum mihi Tu argumentum occurreres,
experto non semel, facultate laudum tuarum,
vrgeri difficultatem ingenij mei; & stylum acui
cote materiae. Neque tamen hìc ego scribendi
de Te finem faciam; quoniam neque Tu bene-
merendi facis. Certè, cum nuper meorum impe-
rio Moderatorum à docenda Rhetorica ad con-
texendam nostrae Societatis Historiam euoca-
tus sim; gratulor eo capite nominatim, quòd Tu
mihi saepè Te ipso paginam ornabis, posteritati
non semel repraesentandus à me, cum incident
tua tempora, beneficijs potiùs distinguenda,
quàm annis. Quis enim ignorat tua in Socie-
tatem nostram merita? quae, quoniam imple-
uere terrarum orbem; nunc etiam Caelo propiùs
admoues, dum excelsissimam templi molem.
Ignatio Fundatori nostro, fundator Ipse Igna-
tiana laudis, attolli iubes: vt, quod olim no-
men inferi Superis religiosè curaueras; idem,
excitato amplissimo aedificio, velut admota
machina, magnificè reuocares in terras. In
quo licèt immortalibus nos & nunquam ab hac
nostra virium imbecillitate sustentandis one-
res beneficijs; damnum tamen indemne Tu
prae-

praeſtas: quia munera ſimul indulges, ſimul & compenſandi modum; quando rem facis, cuius nomine apud nos diſtrahi nunquam: poterit Ignatij cultus à tuo. Vt mirum videri non debeat, ſi, qui quondam tibi in Eloquentiae liberrimis ſpatiis obſequium orationis impendi; nunc idem quoque ſaxum voluam, traductus ad Hiftoriam: cui minimè integrum ſit, materiam eligere; ſed neceſſarium, exercere delatam. Quare non ego debitum muto; ſed ſtylum: immò ne ſtylum quidem; neque enim hae geminae facultates, cum de Te tuique ſimilibus loquuntur, ſeparari ſolent. Nam, qui laudes tuas orator amplificat; veritate ipſa rerum, ſcribit hiftoriam: ſed & qui virtutes narrat hiftoricus; ſolo circuitu, ambituq; facinorum, tuorumq; numeroſa periodo meritorum, velit nolit ritu oratoris exaggerat. Uſque adeò, vt ars occultetur ipſa; virtutes tamen tuae, tuaque facta ſe produnt. Excipe igitur, facilitate qua veniunt, lucubrationes haſce meas: quantum de ſua tenuitate ſolicitas; de tua tantum humanitate ſecuras. Reformidabunt illae quidem ſerium iſtud, quo maximè polles, caſtigatumque natura iudicium, in ipſa quoque limatum cura terrarum; quas Tu, ſedendo, celerius, quàm ille quondam Ithacenſis, errando, luſtraſti. ſed praeſtò eſt beneuolentia: ad quam ſi prouocauerint; in ſpem veniam, fore, vt Tu qui artem intelligis, tuearis artificem. Vale.

IN-

INDEX ALLOCVTIONVM GYMNASTICARVM

ALLOCVTIO I.

Tursellinus, siue Prima Pars Dialogi, in quo M. T. Ciceronis, & Pub. Virg. Maronis ingenia comparantur, & Vtrum alteri praestiterit, disceptatur. pag. 1

ALLOCVTIO II.

Tursellinus, siue Dialogi Pars Altera, De Comparatione M. T. Ciceronis, & P. Virgilij. 24

ALLOCVTIO III.

Tursellinus, siue Dialogi Pars Tertia, De Comparatione M. T. Ciceronis, & P. Virgilij. 50

ALLOCVTIO IV.

Habendum esse delectum in Litterarum aggressionem, ex ipsius ingeniorum procliuatibus. Quare sua unicuique natura describitur, & cui singillatim apta sit scientiae, adumbratur. 69

ALLOCVTIO V.

Cauendam esse, vt in ceteris rebus, sic in disciplinis, luxum & superuacaneam scientiam. Quare, quid in singulis praecidendum sit, praescribitur. 98

ALLOCVTIO VI.

Opportunitate Criniti Sideris, quod Romae visum est III. Kal. Decembr. Anno MDCXVIII. ostenditur, Cometam indicium

dicium esse felicitatis futurae ; non, vt, vulgus putat, calamitatis. 126

ALLOCVTIO VII.

Vrbi Romae proprium esse, vt artes quidem omnes disciplinasque, sed praesertim Eloquentiam, perficiat & absoluat. cuius facultatis causae aliquot inuestigantur. 149

ALLOCVTIO VIII.

Auersus prauam imitandi rationem, ac praesertim in Christianos Poetas ; qui, Poetarum Ethnicorum exemplo, nomina infamium Deorum in poeticis commentis liberalius vsurpant. 171

ALLOCVTIO IX.

Gregorij XIII. charitatis ingenium quale fuerit, adumbratur. 193

ALLOCVTIO X.

Bernardini Stephonij è Soc. IESV. mors deploratur, eiusque laudum summa describitur. 215

ALLOCVTIO XI.

Ad Sereniss. Principem Mauritium Card. Sabaudiae, cum is Romanum Collegium Societ. IESV honoris gratia inuiceret. 228

ALLOCVTIO XII.

Ad Illustriss. Principem Ludouicum Card. Ludouissium, cum in eodem Romano Collegio exciperetur. 234

ALLOCVTIO XIII.

Ad Vrbani VIII. Pont. Max. De CHRISTI Domini paenis. In Sacello Pontificio. 240

ALLOCVTIO XIV.

In triumphum Ludouici XIII. Galliarum Regis, ob expugnatum Bearnium, atque Haeresim profligatam. 245

ALLOCVTIO XV.

Ad Sfortiam Marchionem Pallauicinum, cum is, emensis Philosophiae studijs, in Coll. Rom. Soc. IESV, laurea donaretur. 256

Mutius

Mutius Vitellescus, Societatis IESV Praepositus Generalis.

Cum Allocutiones Gymnasticas, P. Vincentij Guinifij, nostrae Societatis, Tres eiusdem Societatis, quibus id commissimus, recognouerint, ac in lucem edi posse probauerint; facultatem concedimus, ut typis mandentur, si ita Reuerendissimo D. Vicegerenti, & Reuerendissimo P. Magistro Sacri Palatii videbitur. In cuius rei fidem has litteras manu nostra subscriptas, & sigillo nostro munitas dedimus. Romae. 20. Nouembris 1626.

Mutius Vitellescus.

Imprimatur, si videbitur Reuerendissimo P. Magistro Sacri Palatii Apostolici.

A. Episc. Hieracen. Viceg.

Ego Io. Victorius Roscius Romanus I. C. iussu Reuerendissimi P. Nicolai Rodulphi Sacri Palatii Apostolici Magistri, legi cum incredibili voluptate Allocutiones Gymnasticas admodum Reu. Patris Vincentij Guinifij Societatis IESV, in quibus admiratus sum vehementer, tum dicendi genus in primis elegans, & ornatum, tum doctrinam singularem, ex abditis eruditionis penetralibus acceptam atque depromptam, neque quidquam in iis deprehendi contrarium verae Fidei ac bonis moribus, immo multa contineri statuo, quae ad pietatem excitandam, & ad mores componendos plurimum valeant: quamobrem dignas eas censeo, quae in lucem quamprimum prodeant, quo elegantium litterarum cupidos, cum artificio eloquendi, vitae praecepta simul edoceant. Romae. 11. Idus Decembris. MDCXXVI.

Io. Victorius Roscius.

Imprimatur.
Fr. Paulus Palumbara, Socius Reuerendissimi P. Fr. Nicolai Rodulphi Sacri Palatii Apostolici Magistri, Ord. Praed.

ALLOCVTIONES GYMNASTICAE

ALLOCVTIO I.

TVRSELLINVS

SIVE

Prima Pars Dialogi

*In quo M.T. Ciceronis, & Pub. Virgilij Maro-
nis ingenia comparantur, & Vtrum alteri
praestiterit, disceptatur.*

INTERLOCVTORES

Horatius Turcellinus, Ferdinandus Farnesius,
& Laurentius Magius.

DEO ad ingenium, & institutum
meum longa iam peregrinatione diu-
tius intermissum, Cardinalis Illu-
strissime. Valetudinis causa ad Ae-
sculapium ab Apolline prouocau-
ram: vt, quam malorum Iliadem
suis me vnà cum Musis docuerat cinnabulus pater:
eam apud barbatum filium aliquando dediscerem. Ne-
que

que, ut ab Vrbe; sic à votis abij procul. Adsum equidem
 redux in patriam, quaesitissimae sospitatis inuentor: &
 quanquam homo sum, ac bipes; nunc tamen, erraticus
 quasi tripus, per medicorum manus diù multumque ia-
 ctatus, in templo Sapientiae sapientiumque confessu, ite-
 rum statuo ad Apollinem. Cuius ante aram, in hac
 frequenti litterarum pompa solennique Apollinarium,
 prolusione ludorum, ut meum ego quoque ferculum
 apponam; facio quod ij solent, qui longam post soli
 caelique mutationem conquiescunt: ut ea, quae conse-
 cerint, viarum spatia quibusdam quasi vestigijs relegant
 orationis: atque in umbra cum amicis transigant quan-
 tum sibi rerum interuenit in sole. Quanquam ego nar-
 rationem ita temperabo; ut ea facili iactura praete-
 ream, quae aut Rhetorem non faciunt, aut non faciunt
 quidquam ad Rhetorem: quod ego genus adolescentium
 informandum ad eloquentiam educandumque suscepi.
 Vos interim ex me, quid ego ex alijs inaudierim in hoc
 ab Vrbe secessu, potius quam, quid ipsemet viderim, sic
 accipite.

Eram Anconae, in vrbe Piceni soli: recreabar oppor-
 tunitate placidissimi portus, in quem ego saepè me da-
 bam, non secus ac ratis, emenso laborum ac studiorum
 pelago, plurimis laxata iam partibus, ac plena rima-
 rum. Quanquam non ita facilè mari me committebam,
 veritus eam tempestatem, quam aduehere videbatur au-
 ra popularis cuiusdam rumoris constantissimè intermi-
 nantis, fore ut classis Othomanica populatrix Adriatici
 litoris, incenso iam miserè Siponto, opportunè Anco-
 nam peteret, ac breui staret in anchoris ad portum,
 praedabunda. Qui sanè timor, licet in nidulo me fre-
 quentiùs contineret; non tamen ita comprimebat alas,
 quin

quin pelago saepè me traderem: sed ea interim lege, vt adreperem potius, quàm nauigare: ne fortè breuissima velificatio fieret longissimae, etiam supra quam vellem, navigationis exordium. Ergo ferebar aliquando cimba, cum paucis eiusdem voluntatis pariter & litteraturae viris: dùmque nos remi ventique paulatim abripiebant à portu; prospiciebamus in recessu pulcherriam urbem in ipso se se vertentis orae cubito collocatam: quae, quanquàm altissimis immersa radicibus stabat; moueri tamen in speciem nauigantis, & pelago veluti reuulsa secedere à nobis, ac sensim refugere videbatur. Hic ego, Proh' quantum recreor, inquâ, huiusmodi illecebra ludificantis aspectum ripae: & si vnquàm aliàs; nunc certè vel oculis ipsis interpretor Virgilianû illud,

Prouehimur portu, terraeque vrbesque recedunt.

Quanquàm ego, vt verè fatear, quoties Virgilij carmina compono cum ijs, quae carminibus referuntur, multò illa iucundiùs lego, quàm haec intueor. Et huiusce, quem retuli modò, Virgiliani versiculi multò me magis, quàm litoris Anconitani, delectat amoenitas: sapit enim illud plùs multò poëtici salis, quàm hoc marini; atque olet ingenium vbique lepidissimum. Quid nì verò peroleat, intercessit alius, cui Virgilius aliquantò minoris erat: nimirum Lucretiana ex officina, ita vt eras ingeniosè coctum conditumque Virgilius, non ille quidem malus odoris pœetici parasitus, inuasit atque obligauit sibi. An non ita Lucretius praecinuerat?

Qua vehimur navi, fertur cum stare videtur:

Quae manet in statione, ea praeter creditur ire.

Et fugere ad puppim colles campique videntur,

Quos agimus praeter nauim, velisque volamus.

Et tamen Annaeus Seneca, subieci tunc ipse, eius sententiae

centiæ Virgilium, non sanè Lucretium auctorem laudat, Praenauigamus, mi Lucili, vitam (sic ille loquitur) & sicut in mari, ut ait Virgilius noster, terraeque urbesque recedunt; sic in hoc cursu rapidissimi temporis, primum pueritiam abscondimus, deinde adolescentiam, mox iuuentutis optimos annos: nouissimè incipit ostendi publicus finis generis humani: scopulum illum putabamus deimentissimi; portus est, in quem si quis intra primos annos delatus est; non magis conqueri debet, quàm qui citò nauigauit. Non sum tamen nescius, à Seneca acceptum Virgilio potiùs eiusmodi pronunciatum referri; fortasse, quòd ad rem suam accommodatiùs, atque instar sententiolæ vibrantioris argutiùs, hoc est nescio quid planè sui, internoscit in Virgiliana illa breuitate: quo genere, (loquendi ne dicam, an potiùs tacèdi?) Senecà delectari cum primis, ignorat nemo, qui Senecam non ignoret. Ad haec ille. Ego verò vide, inquit, quid hominis siem: si palàm atque ingenuè profiterer, Virgilium, ut multa, sic paucula haec frustilla carminum à Lucretio suffratum; neque me piacularè idcirco, neque illum subitò plagiarium arbitràrer; cùm non ita religiosè agendum, existimem cum pœta, apud quem alia sint longè quàm plurima scrupulo digna: quibus homo triù veriùs, quàm omnium litterarum, appellari meritò possit. quippè ingeniosa quaeque rerum inuenta debet alijs, à quibus accepit: expolitionem inuentorum sibi vertat, ut libet, nam, si rem velis ad calculos reuocare; non ille quidem magno fuit ingenio: quo sanè dignoscendo neque ipsius iudicium Caligulae caligauit; qui, ut Suetonius memorat, parum absfuit, quin Virgilij scripta & imagines ex omnibus bibliothecis amouerit: cùm diceret, virum fuisse nullius ingenij, minimaeque doctrinae. Profectò,
excla-

exclamani hic ego, O caput Imperatoris insulsum, mentemq. turbatam! itane verò Virgilius nullius ingenij paulius fuit, & habitus est idem ipse Caligula, qui eodem planè loco iudicium habuit, vnde nomen accepit, homo bipedum stolidissimus, humani generis odium, opificium naturae chiragra laborantis. Ego verò, subdidit ille, rerum aio fuisse scientissimum principem hunc ipsum, quem tu miris planèque imperatorijs oneras contumeliji, Caium. Sanè Cornelius Tacitus ex opinione veterum adnotauit, primum ex ijs, qui rerum potiti essent, Neronem verè litteras nescisse: ac, si fortè perorandum esset; alienam ysurpasse facundiam: ceteros suo semper Apolline delectatos, & Minerva sua. Et Caligula quidem certè non modò vim ipse dicendi sortitus est à natura praestantem; sed alios ad eam artem instituit, ac libros etiam edidit in vulgus de facultatibus eloquentiae non sanè vulgares. Subrisi ad haec ego: & Tibi quoque, mi homo, inquam, Suidas imposuit, qui, vicinitate nominis generisque deceptus, attribuit filio laudem, quae patris esset reuera Germanici. nam, quod ad Caligulam attinet, proscribere potiùs liberos, quàm libros conscribere, & consuevit & potuit, homo nò constantiore stylo quàm mente. Audiebat intento in nos animo, dùm ita altercareremur, Camillus Androtius, vir ingenio quidem peracri, ac prompto; sed memoria potissimùm singulari: quippè qui res, & numero infinitas, & ordine perplexas, & natura disparatas, & significatione difficiles, momento temporis sic amplecteretur animo; vt eas semper regeret ac recitaret, retineret semper: perinde quasi in aereo potiùs, quàm in cereo capite viderentur incisae. quae sanè admirabilis facultas, vt est memoria litteraturae germana, non plausum illi modò conciliabat; sed litterarum etiam

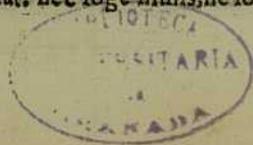
etiam prouentum de penu suo non illiberaliter depro-
mebat. Hic ergo, vtriusque nostrum prehensa extemplò
dextera; O vestras, inquit, humanissimas, praeterque solitum
iucundissimas altercationes; quae mihi nunc demùm
reuocant in memoriam non longè dissimilem disputationem
eodem ferè super argumento ductam à capite, atque
hoc ipso maris in sinu à magnis olim & magnae litteraturae
viris Ferdinando Farnesio, Alexandro Magio, atque
Horatio Tursellino perquàm acerrimè disceptatam:
quam, si nunc ea mihi adesset, quae melioribus annis
non in vsum modò, sed in admirationem vsque florebat,
memoriae vis; vt repeterem ego libentissimè, vobisque
per otium perfruendam darem! Enimverò ad praeclara
illa nomina spes omnium nostrum erectae; mihi què
potissimùm pupugit animum Magij recordatio, viri de me
meaque facultate promeriti nunquàm omnino satis: qui
paucis antè annis subitò praereptus nobis, tantum
iacturae attulit nostris litteris, quas ille singulari
festiuitate condiebat; quantum vos Academici, honorarij
funeris pōpā, vestro olim Principi decreuistis. Quamobrem
noua ipse animi cupiditate conuersus ad Androtium
(quem introspexeram non abhorreere ab ea narratione
referenda, si paulùm vrgeretur) Age, inquam, Androti,
per tuam fidem, excute memoriam istam: quae tibi quàm
obsequiosa sit, quàm non precariò pareat; non ignoramus;
& nos hoc insuper genere delectationis asperge,
quae plurimùm nobis audiendi, tibi verò dicendi
laborem imminuet. siquidem, & periucunda
disputationis eius commemoratio fiet ex tuo nimirum ore
iucundior, & ipsa rei nouitate nunc etiam attentos habes,
vt nunquàm, auditores: nam beneuolos habuisti
semper, habiturus in posterum hoc nouo beneficij nomine.

mine. Ad haec Androtius. Geram, inquit, morē amorī vestro: nec de memoria adhuc mea despero: quae bonae fidei esse etiam nunc solet. Iam, quoniam iubetis, & omniū vestrum oculos in me video esse conuersos; non vltra deludam expectationem mora.

Ferdinandus Farnesius sacrorū pariter & litterarū Antistes, posteaquā Agrī Piceni Praefectura perfunctus, Pontificio demū iussu aliquot oppida perlustrasset, atque in ijs subnatas nō sine mutuis caedibus popularium turbas qua praeditus erat agendi dexteritate mitigasset; Anconam venit, ut animum alienis seditionum fluctibus agitatū ad eam maris optimi malaciam tranquillitatemque componeret. Comitem adhibuit Alexandrum Magium magnae tunc indolis adolescentem, euocatū à Ferdinando, ut Macereti publica in academia scholas haberet, ac iuris consulta praelegeret. Per eos fortē dies acciderat, ut Horatius Tursellinus Lauretum adiret, repraesentaturus Magnae Matri sese, ac Lauretanas suas, quas modò confecisset, historias. Inde, votis ritē perlutis, Anconam simul attingit, simul & rescit, adesse Farnesium & Magium, amicissima capita. Neque multo post salutatum homines venit: quos, cū aditus interclusos inuenerit omninō nullos; occupauit sedentes ad mensam, epulis modò sublati, iamque animos (e2_{men} sae fuit appendix) mutuis de varia litterarum eruditione sermonibus oblectantes. Exhilaratus eius aduentu Farnesius, post officia salutantium, atque hinc beneuolentiae illinc obsequij significationes, ut assolet; ad hospitem conuersus, Nunquā tu quidem, inquit, vel opportunior vel insperatior aduenisti, Turselline. dū enim funus, absente te, prandio faceremus; instituta nobis est de litteris ac literatis oratio, quae sensim in

eam est dilapſa ſententiam , de qua memini tecum olim
 agitaſſe Romae . inquirebamus enim in magna illa inge-
 niâ M. Tullium & P. Virgilium, & utrumque committe-
 bamus. Nos ſanè in partes iam diſceſſimus, ancipitemque
 victoriam diſceptando ſecimus. Nam omnes plerunque
 uirtutes omnium tantae ſunt; quantas uideri uolunt qui
 uniuiſcuiusque laudes amplificant. Tu , ſi placet dimica-
 tio ; uel pugnator accede , uel iudex . Haec ſimul ait ,
 ſimul aſſurgit, arreptaque utriusque dextera; Mutemus,
 inquit, campum, & , quoniam in mari ſumus ; naualem
 potiùs pugnam inſtituamus . inde ad portum compendio
 deſcenditur , in liburnum aſcenditur , nauigatur . Tùm
 uerò, Quid, inquit, Magi? Tullianũ ingenium etiam nũ
 aſſeris Virgiliano praeſtantius? Aſſererem multò equidem
 libentiùs, inquit Magius; niſi tu pernegares : nunc autem
 ancipitem animique pendentem non mea me uoluntas,
 ſed tua facit auctoritas . Ad haec Farnefius dextera Ma-
 gium attingens, Ego uerò, inquit, manu te , more maio-
 rum , mitto : nam mea quidem cauſa abito quam uoles
 in ſententiam , liber eſto . Sic enim addecet , intercepit
 Turſellinus : ſed antea quàm conferantur ad pugnam
 manus ; ſtatuenda, credo, eſt diſputationis aliqua uelut
 in circo linea: & committendum, ut inter nos de natura
 ingenij antè conueniat; quando de huius imperio pugna-
 tur . Neque ego dubito , quin interpretari uelit is inge-
 nium, quaſi celeres quosdam animi motus ad excogitan-
 dum acutos, alacres ad intelligendum: & mentis immen-
 ſam infinitamque comprehenſionem, non uni tantummo-
 dò facultati parem ; ſed capacem patientemque multo-
 rum . quae ſanè uirtus acris ac multiplex, ab ea, quam
 appellant iudicandi ſolertiam, ſeiungenda tantisper eſt :
 neque enim haec ſapiens aeſtimandi mora perpetuò co-
 mes

mes est ingeniosae celeritatis; immò saepenumèrò cōtin-
 git, vt lōgo separētur interuallo. nām vbi plurimum inge-
 nij, ibi nō rarò minimū solet esse iudicij: quantumque al-
 teri demitur; tantū alteri apponitur lucro. Tūm Farne-
 sius, Hac ipsa, inquit, ingenij laude, cui tu limitem obdu-
 xisti; affirmo prae Tullio iuisse Virgilium. sic enim, re-
 mota interim omni verborum pompa, rem totam planè
 punctimque conficio: Summus pōeta qui sit; eum ora-
 tore summo ingeniosiore haberi oportet: atqui Virgi-
 lius etiam suprà apicem pōeticae facultatis ascendit;
 est igitur Tullius, quanquā alioquī maximus orato-
 rum; ingenio tamen Virgiliano minor. Itane verò, Fer-
 dinande, suscepit Magius, vno tu Dialecticorum quasi
 iactu, è ludo victorem abire te putas? ergo ne Tullius,
 non Romanorum modò sed etiam oratorum Consul, ho-
 mini demū priuato fasces deponat ingenij? Tu verò
 vide, quid auctor sim: libet enim in te retorquere aciem
 ratiocinationis tuae, tuoque te ferire telo. Nām, vt hoc
 primum generatim vniuersèque percurram; idcirco
 Tullium ante Virgilium duco; quia summum pōetam,
 summus antecellit orator. Hic ergo, si placet, aliquan-
 tum haereat disputatio. sanè non paulò plus ingenij
 opus esse ad oratoriam facultatem, quā ad pōeticam,
 cum dignitate tractandam; nunquā ego vel leuiter du-
 bitaui. Hic Turfellinus. At vos, inquit, si ita diuersi, vt
 coepistis, abire pergitis; profectò vnum in locum non
 facilè conuenieris. Sed tu vide quid agas, Magi, qui rem
 ab vno demū capite ad vniuersam pōetarum nationem
 traducas, omnesque simul offendas, quorum vel cum vno
 dimicare, latis superque ducebat Socrates apud Plato-
 nem. Pōeticus enim calor, non secus atque ignis, nec ni-
 mis propè, ne noceat; nec lōgè nimis, ne fortè nō iuuet;
 habent.

habendus. Me verò, suscepit Magius, audacem facit amor veritatis ac studium: quam quia mecum video facientem; minimè reformido pœtarum minas: quibus (quod pace tua dictum, Ferdinande, velis) nihil est inimicum magis aduersumque, quàm veritas. At ego perficiam, inquit Farnesius, ne cum veritate non sentias; ut à te ipse dissentias. Nam, quò demum spectant praeclara illa nomina, quibus pœetae diuini inter homines nuncupantur? quid, quòd animum ad scribendum ferè nunquàm inducunt, nisi, cùm propiore numinis flamma diuinitus incallescunt? quid sapiens ille furor atque entheus, qui, quos semel aggreditur, ab alienat à sensibus, & ad praeclara nescio quae rerum facinora mouet ac versat animos se se quidem vacuos & succo suo; sed intimè ple-nos ac redundantes Deo? quid haec, inquam, aliaeque conficiunt; nisi, quoddam inesse pœetis ingenium ingens, multiplex, exaggeratū: cui vel leuiter adūbrando, quia colores nulli sint apud mortales idonei; petātur immortales è caelo? Resiste hīc, oro te, tātisper, inquit Magius (animaduertat enim hominē acrius iā & cōcitatiū in disputationē ferri) Quid si negem, eū ipsum furorē, quo tantopere gloriantur pœetae; quidquam esse solidi, praeter canoras nescio quas nugas, & venditationem ingenij paenē iocularem? quid, si ea diuinitatis opinio occoepit, creuitque deinceps apud populum ac vulgus: quod genus hominum, sine falsi verique discrimine, quae primū videt, ea, etiam si inania, demiratur: quibus inasflueuit, etiam si diuina, contemnit? Quid, si pœetae non aliorum modò, sed etiam adulescentes sui, superstitionem ac fabulam vulgi arripuerunt in tempore, ac posteris gloriosè commendarunt: quam ut factis etiam comprobarent; de caelo per artem & conatum, velut per machinam, non sine fucosimo,

simulationis & nebula, fictum illum furorem, vero interdum furore inuitarent, deducerent, detorquerent? Est ita quidem, ut dicit Magius, respondit conuersus ad Farnesium Tursellinus: sed isti sunt umbrae poetarum & laruae, qui fucum faciunt veritati: & fortè, cum legerint aut inaudierint potius apud Platonem, furere vates oportere; nomen poetae, quod à natura sortiti non sunt; hoc vno satis commento conciliare sese putant sibi; ut non in loco, sed more Corybantum, ubique insipienterque desipiant. Nam quae demum in nemora, aut quos in specus mente noua rapiuntur? & quidem Baccho pleni; neque enim Apolline: quippè norunt poemata veriùs saltare, quam scribere: genus hominum, qui sese prorsus è stultis insanos faciunt, atque hoc vnum ex poetis lucrum referunt; nempe fabulas: denique non tam hederam, quam helleboro coronandi. Non est, quod eius rei longius quam ab ipsis vnice vatibus, argumenta quaeramus.

Ingenium misera quia fortunatius arte

Credit, & excludit sanos Heliconè poetas

Democritus; bona pars non ungues ponere curat,

Non barbam: secreta petit loca, balnea vitat:

Nanciscetur enim pretium, nomenque poetae;

Si tribus Anticyris caput insanabile nunquam

Tonsori Licino commiserit; O ego laeuis,

Qui purgor bilem sub verni temporis horam:

Non alius faceret meliora poemata.

Rem sanè, quam eram dicturus, suscepit Farnesius, occupasti praeloqui, eruditissime Horati, Horatianis versibus. Nam vidi & ego interdum aliquos, qui ea gratia, ut ingeniosi nomen sibi còemerent; oculorum sexcentis artibus vulgi plausum aucuparentur. Nempe, aciem aut obstinatè defigere, aut vibrare celerrimè, aut torquere

mina-

minaciter, Mercurialis indicium hominis ducebant. Frontem, quasi campum & fundum mentis, explicatam, sanè nunquàm, semper obductam rugis ac nugis obtendere: & veluti fulculis, quanquam à recto delirantibus sic exarare; vt diceret, in eam de caelo satiuæ sementem pœseos expectari. Capillum ingenio suo flexum, & non nisi pœtico calamistro compositum, hoc est ferociter incultum, diligenterque negligentem, in colla promittere. Barbam neque strictim neque per pectinem castigatam efferare, hoc vno dumtaxat nomine sapientem; quòd eam, veluti lucum intactum securibus, Apollini pascere, ac dicere: quos, si semel tonfori commiseris, ac rudes illos & indigestos homines in meliorem formam restituèdos ac instauràdos, maiorum more, curaueris; nimirum pœsis illa lymphatica, planè vt Sâpsonis fortitudo, miseris modis attonsa, vitalis vltra non est. Vno verbo, dormi, somnia, delira; tùm, horum iudicio, vates repentè prodibis. Apage vulgus nebulonum hominum, qui se pœtas instinctu malo venditant: vtròq. inanium argutiarum fuligine ob oculos iacta, pulcherrimæ huius disciplinae nomen atque imaginem mentiuntur. Hunc ego furorem, hoc cœstrum, non ingenium appellari pœticum volo; sed genium dici atque interdici phanaticum. Ille voluntarius, ille diuinus, ille magnorum operum molitor innoxius, sine strepitu vehemens, sine pompa conspicuus, sine vocatu præfens; ille, inquam, furor, naturæ ventilator acerrimus, familiaris est pœticae facultati, eiusque perpetuò proprium agnouerunt commendaruntque Sapientes. quo vestri tamen oratores, Magi, cum destituantur; non est, quòd pœtarum cum genere, hac, qua de loquimur, animi mobilitate ac furore conferri possint. Nullum enim est magnum ingenium, inquit

inquit Plato, sine mixtura dementiae. Et meritò. siquidem haec amabilis infania calorque praeferuidus, ubi mentem agit ac versat; exemplo Sapientiam in imo peccatore torpentem incendit, & percoquit primum: mox enatare iubet in summo: denique ad oram oris ac linguae reuocatam, in verba sententiasque dissoluit ingeniosas, admirabiles, oratorio sanè fastigio, quantumlibet cello, grandiores. Ad ea Magius, Ego verò, inquit, non ad haec loco ac vestigio moueor, id si demùm est ingeniosum esse, frequentius insanire; profligata iam quaestio est. Verùm, ne isto quidem calore destitutos oratores puta; qui suo feruntur etiam impetu, atque aestu suo. Quid enim Galba? (vt vnum è multis commemorem) qui, cùm causas aut secum ipse meditaretur, aut diceret; ita incendi solitus est animo, vt etiam vultum vis illa placidissimi furoris afflaret. Nimirùm in fronte, rubor, in oculis emicantes vibrantesque scintillulae, in toto paenè corpore destitutio quaedam & languor indicium erat; peregrinari procul à sensibus animum, ac per amplissima, vniue nota sibi, sapientiae spacia peruagari: qua mentis ab alienatione correptus, tantùm in ea furoris schola profecerat; vt ne pœtis quidem palmari- bus inuidere posset. nàm multa identidem proferebat rilu digna: &, quod non omnibus aequè ridiculum fuit; amanuenses & litterarios operis administros, etiam plusquam pœticè, verberabat, tundeat, calcibus appetebat: & feruos, qui iam essent à manibus, superadditis repentè partibus, etiam faciebat à pedibus. Omitto in praesentia Tullium, legem illam & lucem ingeniorum nobilem, qui praeter quàm quòd, eloquentiam sine maiore aliqua vi fluere abundantem negat sonantibus verbis vberibusque sententijs; sibi etiam proficitur ipse peroratio.

rationes non placidè atque per otium quaesitas incidere, sed impetu & quadam animi commotione affectioneque subitaria mentis affluere & concitari. Quare vides iam, opinor, Ferdinande (quoniam in hunc me campum conieceras) non esse oratores usquè adeò frigidos hebetesque; quin calore succendantur interdùm; interdùm etiam prae illo, quem tu tantopere commendas, calore desipiāt: si desipere dicendi sunt, quibus hoc ipsum est vehementer sapere. Quid, rogo, tantum sapiat, Farnesius adiecit, aut quod tam exaggeratum ingenij specimen ostendat orator; qui posteaquàm vnā aut alterā in foro causam perorauerit; quid demùm prae se magni, quid praeclari tulit? In paruo, nemo vnquàm magnus: atque, vt oneribus vires corporis; sic ingenij virtus operibus commendari solet. At epicum pōema (hoc enim praecipuè nomino, quando de Virgilio disceptamus) quàm varium, quàm multiplex, quàm rebus intextum, alia vicissim ex alia nascentibus, & complicatum? vt, quoniam omnes humanae vitae partes ab eo informantur; idcirco comoediam Odysseae filiam, Iliadis verò Tragoediam, pronunciauerit Aristoteles. Perge. tam pōeta quàm orator, eorum; apud quos agunt, ingenium calleant ac planè induant, necesse est: vt propterea artem dicendi coquinariae opposuerit Plato; quòd vtraque debeat non tam suo quàm aliorum palato sapere. At orator apud multitudinem versatur vt plurimum ineruditam; apud populum sese iactat, vulgi potissimum auribus inferuit: quod sanè vulgus tam prouum est ac cereum in quamlibet velis effigiem fingi; quàm figuris animo altius imprimēdis immodicum. Alia est pōetae conditio; quem neque manus hominum populares terunt, neque vulgares accipiunt aures; fructum certè voluptatemque

que ex illorum figmentis non percipiunt ; nisi excellen-
tes ingenio atque intelligentia præstantes viri . Idcir-
cò mediocritas, quæ plausibilis oratori est ; eadem in
pöetis eiicitur è theatro , exhibilatur , exploditur . Sanè

Consultus iuris, & actor

Causarum mediocris abest virtute disert

Messalæ; nescit quantum Cassellius, Aulus;

Sed tamen in pretio est: mediocribus esse pöetis

Non Dis, non homines, non concessero columnæ.

Oratorem, si quidem à primis exciderit ; hortatur, &
monet Tullius, vt in secundis cum laude tertijque con-
siltat . At hæc ipsa laus orationis & virtus, vitio pöetæ
datur . Vsq̃ue adeò hic illum post se habet, infràque se
positum quasi ex alto despectat . Nimirùm arduum est
præruptum , ac præceps pöetici verticis supercilium :
in quo nisi certius pedem figas , atque ope operaque ni-
taris, vt in summo consiltas ; enimuerò leuissimus tibi
lapsus ruinam pariet, subitòque per iuga montis cli-
uumque procliuem obuolutus in caput, paganica veluti
pila, versaberis & in imo stabis . Quàm multos pöeta-
rum audiuius, legimus, vidimus, nouo ab se opere
composito, tantam excitasse carminum suorum famam ;
vt non montis modò fastigium subituri, sed inde nubes
super ac caelum ituri viderentur : cùm simul lecti, simul
despecti sunt, atque in ordinem redacti . Nihil tibi me-
dium finge . pöetarum papyrus, vel linenda cedro, vel
scombris aduoluenda . Sed hæc in speciem dicta non
nemini videri possint : illud urgeat, quòd poetici magni-
tudinem ingenij, ac vicissim ostendat oratorij mediocri-
tatem . Perfectum illud & rectum officium, quod Graeci
κατάθεσθαι nuncuparunt; obuuium est magis ac propius,
ut assequi illud possis, si rebus singularibus inclineris ;
quàm

quàm si ab his ad uniuersales rerum imagines extollaris. Illud est oratoris officium, ciuilibus semper negotijs, ac certis locorum, temporum, personarum finibus circumscriptum: hoc uerò pertinet ad pöetam, qui reuocat mentem à sensibus, & cogitationem (quod, definiente uel Tullio, magni demùm ingenij est) à consuetudine semper abducit. Orator finem, quò referat labores dicendi suos, nominatim habet praecipuèque propositum: quem tamen uniuersè tantum modò ac generatim pöeta respiciat, necesse est. ille meminerit, temporis se, rerumque opportunitatis esse mancipium; si uelit haberi Dominus & Imperator fori: hic generalem quandam, & propterea nobiliorem decori speciem amat; quae nulli aliquando contingat, sit tamen omnibus semperque conueniens. ille dissimulet non rarò cum laude cognitionem rerum, quam fortè tenuerit; sibi que persuadeat interdùm, hoc ipso se plurimùm scire; quòd nesciat: hic prae se nisi ferat plus etiam multò, quàm potest; minus sanè perficit multò, quàm debet. ille humi semper, tutus & timidus procellae, repit ac serpit: hic summa semper fastigia, hoc est praecelsas rerum species absolutasque formas, abditaque & à nobis semota simulacra uenatur; quò nullum, non modò popolare atque infimum; sed ne medium quidem attingere atque adspirare possit ingenium. Vtram dixeris promptio-rem manum, eius qui uolucrum ramos arborum insidentem, ibique apricantem, ac uulnus propemodùm opperientem mora, tormento per otium exploso confodiat; an eius, qui praeteruolantem, ictu certo, uulnere destinato, per aërem sistat, & uel in caelum celerrimè fugitantem, gigantèa ueluti manu transuerberet, caelestique interim praeda potiatur è terris? Ita planè se nostra

res habet. Quisquis obseruat & aucupatur ideas rerum, abstractasque à rebus ipsis imagines ac formas longè ab hominum captu remotas, & veluti per aërem palantes & vagas; ille ceratis ope Daedalea indiget pennis; hoc est ingenio volucris & erecto. cuiusmodi sanè animo tantæ molis atque operæ capaci, non opus est ei, qui res ipsas, sicut humi iacent, quotidie tractat, prædamque haud venatu difficili vestigandam, sed ante oculos & inter etiam manus versantem, incurrentemque, fortitur. Quare vides iam, opinor, quid sentire te deceat, Magi, quoniam ingenium tibi semper ingenuum candidissimumque iudicium, rectè sentiendi facultatem dedit, aut si minùs vides; expecta mox tibi fulgur ab Iudice Tursellino, quod animum tuum ista in nocte caligantem illustraret pariter & præstringat. Ego verò, inquit Magius, ab hac & animi aequitate & opis tranquillitate non timeo; neque enim sereno caelo fulgurare vt plurimum solet. Quare, vt pro causa paucis agam; equidem paratus eram negare, oratorium opus in arctiora contractum spatia, quàm pœticum: si quidem sua est etiam laxitas eloquentiæ, quæ de rebus omnibus peraequè disceptat; neque alios habet fines illa, quàm mundus. Verùm, esto, minore se campo iactet ac deuoluat oratio; dùm appareat, hæc inter angustias exultare ac triumphare amplissimè ingenium. At in paruo nemo magnus. Et tamen Alexander ille Macedo Magni nomen inuenit, quia tantæ fortitudini paruus orbis terrarum fuit. Quid? solers, & latissimè pertingens naturæ maiestas vbi, rogo te, admirabilior, quàm in gemmis, velut in arcto coacta, conspicitur? Vnum enim uerò sidus longè est aspectabilius, quàm supernorum orbium ingens & planè caelestis immensitas. Equum impigrum & generosum, in angulo

aut in crepidine perangusta moderari ac flectere, negotium est viri, qui omnes equitandi norit articulos: ne, dum bellua immanis & ferox aut se saltu prorsum impellit, aut retrorsum volutatimque resilit, ac magnae virtutis specimen in arcto praefert; interea solido tantisper offendat; seque, agitatoremq; suum; si paulò sit indiligentior, miserè deiectum ac perditum eat. Ita sanè parvus est oratori campus, oratio spatijs contenta modicis, & partibus explicata paucissimis; sed periculosaè plenum opus aleae subit quisquis eò non infert volucre, subitarium, pluribus opportunum rebus ac magnis ingenium. Quanquàm campus ille pœtarum, quàm amplus est & immensus; fictus est & ymbratilis totus: in quo nescio quem collocant non hominem sed quasi hominem, hoc est merum figmentum aut somnium, quem circum, pœtica demùm omnis defudat industria. Perinde quasi luctari cum larvis ymbrisque, magni scilicet ingenij negotium sit. Vidistisne aliquando ligneum simulacrum, quo circumforanei praestigiatores ad merces extrudendas è pegmate proponunt in vulgus? Huic ego, poëticum hominem puto tam similem, quàm ouum ouo. Illi ceruix affixa mobilis, & quibusdam quasi vertebris ad circumspectum idonea: brachia quoque lentula & flexibilia, leuibus inserta nodulis, vt circumagi faciliè possint: sub pedibus trochuli rotulaeq; trusalites occultatae, ad molem quò iusseris promouendam. mox callidus intra prosceniũ machinator arcanis quibusdam planèque intestinis fidiculis humanum illud automaton moderatur, ad gestum, ad nutum, ad renutum, immò ad vocem sermonemque: veritate vsque adeò repraesentata; vt aliquando non desint qui, nisi viuere ac loqui homines ligneos stipitesque iurent, stipites ipsi sese & cau-

caudices arbitrentur. An non ego horum similia putem
imitamenta pœtarum? Heroem sibi nescio quem fin-
gunt, illumque non ex argilla Prometheum, sed tanquam
ex atomis, hoc est volantibus per caelû idolis rerum, ita
intituunt; vt habeant sequacem obsequentemque: qui
nunquam irascatur, nisi cûm pœteris collibitum fuerit:
sin minùs placitum sit; truncus haereat, etiam iratis
musis.

Flet, si flere iubent: gaudet gaudere cœctus;
ceterûm ipse neque sentit quidquam, neque sentitur à
quoquam: tantum in manu pœtarum est, &

Ducitur, vt nervis alienis mobile lignum.

At orator non vnum eumq. vmbatilem virum, sed spi-
rantem ac verum virorum populum pertractat; cuius in-
genium multiplex & versipelle tûm habet minimè; cûm
maximè habere se putat: ac proinde, si suum à sese offi-
cium tantisper migrare patitur; eadem planè semita
euadit è manibus Excetra popularis & lubrica. Vt sanè,
sicut Hercules Hydram non vi, sed artificio & sagacitate
confecit; sic oratori, ad hanc multorum capitum bel-
luam expugnandam, ingens nec nisi Herculeum inge-
nium necesse sit. Cum eo nimirûm homine versatur,
qui, rector & imperator sui, regit habetque omnia; ne-
que ipse tamen haberi potest: quem vbi verbis obsideas,
& in angustum cogas; quâ tamen exeat, vel vndique
comprehensus, inueniet: qui nunquam pugnantî cedit,
cadit omninò nunquam. aut si fortè ceciderit; adhuc è
genu pugnat: qui non alienis modò & mutuis; sed suis
etiam affectibus perturbatur: quem propria tempestas
agit: qui domû suæ, quod ait ille, & propiore de caelo
tonat ac fulminat. Et hic tu mihi pœnegabis praesentî
animo solerti que opus esse, vt vim vi repellas, vt inge-

nium ingenio retundas? Venit mihi in mentem operosum Chosroë Persarum regis opificium, ad ostentationem stolidæ diuinitatis excogitatum. Machinam è crystallo conflavit nescio quis non tam dolandi quam adulandi faber egregius. In ea caelestium moles orbium inclusit: cursum solis ac lunae, siderum moras conuersionesque distinxit; caelo suppositum aërem tenuissimè explicatum, cuius superior regio salubris atque innocens libera, semper esset à turbis atque turbinibus; inferior mutationibus obnoxia modò amoenitate ac luce blandissima rideret, modò cogeretur in nubes (nam haec omnia artifex inseruerat) modò tempestatibus ageretur, rigeret modò procellis imbrisque diffunderet, tonaret, fulguraret, mentita quoque fulmina contorqueret. In media mole Chosroën insculpsit è gemma, veluti Deum operi immisum suo, ac supercilio terrarum domino sustinentem omnia, mouentem, ac dexteræ iubentis imperio moderantem. Inuentum sanè praeclarum, cuius vel ipsa quoque terricula recrearent; quòd non imbrem corporibus nocentem, sed sparsionem veluti theatralem, & grandinem pretiosam daret; ac spectatores sui tùm maximè alliceret, cùm maximè timorem ijs incuteret. Alij nempè ventorum turbines declinandi sunt, aliae procellae pertimescendae, alijs impendentibus telis subtrahendum caput. Hoc caelum, hic aër seriò tonat ac fulminat: hic tempestates meras, non simulacra tempestatum creat; ibi luditur; hic pugnatur. Videtis iam, opinor, quorsum mea haec euadat oratio. Poëticum opificium, quàm amplum ac varium videri solet; commentum est planè totum atque animi vigilantis somnium operosum. manu sunt facta fictaque omnia: ad speciem, non ad veritatem explorata. bellorum ciuiliū motus, irarum explo-

explosae faces, minae tyrannorum, euersiones urbium, rerum implexa negotia, priuatae utilitates ac publicae, nodi nexique non nisi aut ferro aut Deo vindice dissol- uendi, non res illae quidem sunt, sed rerum um- brae, sunt pericula pretiosa, sunt mera spectacula. Idem ipse, qui in medio praeest operi tanto ductor atque Heros, mutus est, elinguis, sine sensu: qui molem tempe- rat quidem; sed non suis ipse, quae nullae sunt, mani- bus. vno verbo, cum homine poëta rem gerit; quem ipse hominem facit. Non ita cum Oratore transigitur, nempè apud quem is dicit; tam homo est, quam idem ipse, qui dicit: cuius ex animo, tanquam minoris è mun- di caelo & inter affectionum nubes odia succenduntur, & noxius cupiditatum vapor aëflatur, & irarum metuen- di fragores, nec sine fulmine, comploduntur: quibus aut opportunè, ne noceant auocandis; aut salubriter euo- candis ut noceant; aliud enim uerò consilium ineun- dum est, quam quo Thraces stolidè minitabundi sagittas in caelum, si fortè inonuisset, effundere soliti sunt. Nimirum hic agendum ingenio; non manu: consilij sa- gacitate, non impetu virium: solertia temporis indaga- trice, non armis: animi, non gladij acumine decertan- dum: & (quod hic praecipuè comparamus) labore contendendum, qui seriò miseris proſit; non qui otio diffluentes fictis imaginibus utcumque delectet. Idcirco Platonem dicere solitum ferunt, oratores ingeniosissimos hominum fieri; quia non de re perleui agant, de tribus capellis, de nugis anilium fabularum: sed de salute ci- uium, de capite fortunisque miserorum, de securitate, de excidio, de incolumitate ciuitatum. Vtrum solertio- rem faciat amittendi metus, cum ne, qui solam nominis im- mortalitatem; an eum, qui praeterea mortem ac vitam,

hominis tractat? Vnum appello diuinum, & irata quàm-
 nis fortuna fortunatius ingenium M. Antonij, eius, quem
 Syllanarum partium ruina communis oppressit. Vene-
 rant, uti scitis, ad eum immanissimè trucidandum à Ma-
 rio milites, districto (que iam manu gerebant gladios, qui
 miserabili etiam tùm Romanorum caede stillabant. Anto-
 nius, tùm ea qua fuit animi constantia confirmatus, tùm
 verò etiam vltima necessitate, (quae plurimùm exprimit,
 si vlla vnquàm necessitas exprimere solet, ingenium) di-
 cere pro se aggressus est tanto successu oratoriae mae-
 statis; ut milites & sua & domini natura feroces ac bar-
 bari, mucrones, quos iam propè certatim iugulo dicen-
 tis immerferant; exinde sua sponte quasi decidentes è
 manibus, &, veluti facinus auersarentur, ex sanguine va-
 gina concluderint: oculos, qui modò locum vulneri de-
 signauerant, & miserum hominem immani quadam pro-
 lusione suis ictibus saepè percusserant; iam placidos, iam
 pacatos, iam facti paenitentes humi defixerint: lacry-
 mas (quis hoc vnquàm sperasset à feris?) lacrymas, in-
 quam, abundè profuderint, iracundiam commiseratione
 deleuerint: aliam repentè personam ac propè naturam
 aliam bulluarum gladiatores induerint. Neque tu, Tribu-
 ne, militum princeps quanquàm hominum postremus;
 immani te scelere pariter & innocenti sanguine comma-
 culasses; si, quàm procul aberas ab humanitate: tam pro-
 cul ab homine non fuisses; eumq; inaudisses potiùs, dùm
 apud commilitones tuos pro causa placidissimè verba fe-
 cit, supremamq; non tam concionis eius, quàm vitae to-
 tius perorationem dixit & clausulam. Et quae, rogo, di-
 uinitas vnquàm erit ingenij; si haec mediocritas appella-
 tur? Et tamen non habuit Antonius lyram illam, in caelo
 poëtarum manibus collocatâ: qua, cùm feras & laxa molli-
 re

re diceretur Orpheus; nō potuit tamen canēdo perficere,
quin irruētibus Maenadū thyrſis acerbiffimè laniaretur.

Haec à Magio perorata quondam, nobis ab ore pen-
dentibus referebat Androtius. cū repente, perturba-
to fimilis ac longè periculum pertimeſcenti, vocem co-
hibuit atque hæſit in ſalebra. nempè fortuito oculo-
rum coniectu proſpexerat aliquot procul triremes, An-
conam verſus, vt ille aiebat, adnauigantes: quò cū
non oculos modò, ſed lituum quoque ſpeculatorium in-
fertis ad capita cryſtallis longè perſpicuum aduertiffet,
exploraſſetque diutiùs; exclamauit, haud dubiè pyrati-
cam eſſe Turcarum claſſem, quæ Sipontum paucis antè
diebus deprædata erat. Ad eum nuncium, perinde quaſi
Hannibal eſſet ad portas; omnis repente labitur ex ani-
mis diſputatio: atque, vt metus mutos & elingues facit;
dicendi audiendiq. voluntas creſcente timoris aëſtu de-
ferbuit. Id vnicè conabamur, atq; ego in primis, vt remi-
ges curſum illicò reprehenderent, & ad portum quàm
ocyſſimè commearent, vnde nos longiùs ſecundiſſima di-
centis aura prouexerat. Quanquàm tūm quidem ocula-
rio ſpecillo deſuiſſe fidem, probauit euentus: & non ita
multi pòſt dies abiere, cū, metu illo Turcarum in-
Thraciam vnà cum claſſe delato, nobis Senatū ite-
rum habentibus; eius diſputationis partem, quam omi-
ſerat, abſoluit Androtius. Eam ego in hac ſapientiſſi-
morum virorum corona (ſi me veſtra ornari iterum
humanitate patieminī) altera dein nauigatione confi-
ciam. Vt enim interpellauit aliquando nos metus, ne ad
hoſtes immaniſſimos offenderemus; ſic idem in præſen-
tia timor interuenit: mihi que, ne humaniſſimos Auditores
offendam; ipſe loquacitatis nimiae calligator auriculam
vellit, admonetque ſilentij. Quare parendum eſt; mi-

hi potissimum, qui, cum omnium minimè ingenio fidam; omnium idcirco maximè, satietatis alienae periculum reformido. Vos interim ea, quae generatim attigimus de poetarum atque oratorum ingenijs, sic accipite; ut propediem ea, quae supersunt de P. Virgilio ac M. Tullio seorsim ac propriè dicenda; iisdem quoque disputatoribus expectetis.

ALLOCVTIO II.

TVRSELLINVS

S I V E

Dialogi Pars Altera

De Comparatione M. T. Cic. & P. Virgilij.

INTERLOCVTORES

Horatius Tursellinus, Ferdinandus Farnesius,
Laurentius Magius, & Bernardinus
Stephonius.

ABEO gratiam Tusculano caelo, Rhetores, quod me valentiorum vestris hodie commodis opportuniorumque restituit, quam aestiuos ante menses acceperat. Romana haec orationis lima, quam utcumque vobis exerceo, dum vestros expoliret animos; meas simul vires, hoc est fundamentum & fundum ingenij, sic attriuerat; ut, cum soluendo iam ultra non essem; vnum planè haberem in fuga perfugium. Ergo reus repente dictus inualetudinis, atque interdictus more maiorum aqua & igni poetico;

tico ; quid ego iam facerem, nisi cederem tempori, ablo-
 catoq. alijs eloquentiae domicilio, fortunam iactu prae-
 uerterem, ac memet in exilium, antequam pellerer, pe-
 netrarem. Sanè, nisi fallebar, valetudini meae consul-
 tius arbitrabar, ex Vrbe quàm è vita discedere. Veni in-
 finum Tusculanae clementiae, hausi suauissimum caeli
 spiritum : tantùmque coepi paenam hanc meam non fer-
 re modò patientiùs, sed sensim amare constantiùs ; vt, qui
 alijs tribuebam abeundi celeritatem, redeundi certè tar-
 ditatem mihi iam debeam. Quànquàm amoenissimum,
 illud otium non adeò otiosè transegi, neque illi ita me
 transdedit, quin sapientiùs aliquantò pascere acque ob-
 lectarem eo consilio, vt vestris vtilitatibus negotiosum
 esset. Errabam per ea loca vagus, ac liber mole cura-
 rum ; occurrebantque frequentiùs in oculos regia vete-
 rum aedificiorum monumenta : quorum sanè vestigijs
 haud multò minùs, quàm huius aevi magnificis operi-
 bus, abundat fortunatum illud solum, & nescio an ad
 hominum labores in paenam exercendos ; an potiùs ad
 subleuandos in delicias destinatum. Sed me genius non
 tam loci quàm artis meae saepiùs eò rapiebat, quò sese
 Tullium fori principem recipere solitum ferunt, ab aestu
 reipublicae renauigantem ad optatissimae gremium
 villae : cuius ego semefas diuturni temporis morfu reli-
 quias ruinasque viuaces cùm attentiùs admirarer, ac
 planè viderer vocem mundi publicam audire etiam nunc
 erudita inter rudera personantem ; redire sensim coepit
 ad animum cum ea simul imagine disputatio, quam de
 praestantissimi oratoris ingenio à magnis olim viris agi-
 tatam, à Ferdinando nempe Farnesio, Alexandro Magio,
 atque Horatio Tursellino, narrauerat mihi vir eiusdem
 litteraturae ac voluntatis societate coniunctus ; dùm
 sedato

sedato Turcarum metu, repetitis navigationunculis Anconitani maris portum animi causa oratio nauigiolo lustraremus. Admonere itaque coepi memet officij, memor expectationis vestrae, ac fidei meae, quam superioribus proximè annis obstrinxeram: cum ex hoc eodem loco partem sermonis eius exponerem; partem, inquis dicendi tum spatij exclusus, in annum proximum pollicerer. Abijt planè debitum ultra diem sponsione condictam, non mea tamen culpa, sed temporis: quod me fortè abripuit ab hoc pedestri sedatoque scribendi genere, ad cothurnatū illud & tragicum, ac verè perturbationibus agitatū: ab exedris in theatra: in scenam, ex hemicielis: ex Anconitano portu, & quodam quasi poëtici maris otio, in euripos & turbines reciprocantis orchestrae. In quo illud sanè me pupugit, quòd fidem meam, quam vobis oppigneraueram nuper; etiam si maximè vellem, redimere ac liberare non licuit. Nam, quod ad me attinet, planè disertèque profiteor, & voluisse me semper, & nunc ut cum maximè velle, non debere modò; sed etiam praestare quod debeo. Id ego, ut quàm cupidè amabam, tam vehementer amplecterer, nuperrimè cum essem in Tusculano, ad ea quae modò laudabam Tulliani monumenta perfugij, mentem ingeniumque meum identidem reficabam, excutiebamque facultatem animi memorem, si fortè in pectus inde descendere disputatio: quae quondam, infederat illa quidem altiùs, quàm ut exturbari posse videretur; sed tamen vehementioribus curarum expuncta turbinibus auolarat. Et rediere tandem ad nidulos animi reminiscendis idola, quae fugerant, explicandarum rerum. quas ego dum in aciem educo, ac refero in hanc honorariae coronae frequentiam, ea planè fide, qua gestae sunt; gratulor

lor mihi in eos auditores incidere, quorum in more atque amore positum est, amicorum scripta, quibus interfunt, bona non tam audire, quam facere. ut enim ille nescio quis, apud poëtam haud ignobilem coenipeta nobilis, vina ceteroqui mala iubetur praeferre bona, potando; non aliter lucubrationes hasce meas, quas ego meras aurium calamitates appellare soleo; tolerabiles audiendo pro vestra vos humanitate reddituros esse, confido. Equidem, quod de me profiteri Romanè possum, illud & à sapientibus didici & experientia nec semel nec sine fructu laboris usurpauis; neminem liberalius laudari, quam qui patientius reprehenditur: maluique semper ab auditoribus meis veniam sperare, quam gloriam. In hac tamen ipsa conscientia tenuitatis, est quod me recreet haud sanè parùm, auctoritas excellentium doctrina virorum, quos induco meis quidem vocibus sed suis ingenijs differentes: qua velut in scena, personae primarum in theatro sapientiae non tam partium, quam palmarum, auertent auditorum animos ad sese ab imperitia indiligentis instrenuique scriptoris, atque perficient, ut sim materia quam arte felicior.

Age igitur. iam sese Farnesius in scapham induerat: cùm Magius proximè conscensurus, à tergo fortè respexit, suspexitque Bernardinum Stephonium secundo pronoque montis cliuo sese agentem; perinde ac nauigatoris conaretur priùs interuenire, quam soluerent. Nempe is non vitae modò atque communium studiorum; sed peregrinationis quoque comes ac socius Roma discesserat cum Tursellino Lauretum. Qua in vrbe cùm aliquot dies immorati iam essent; Tursellinus quidem maturauit inde discessum, iterque praesumpsit Anconam versùs; Stephonius verò substitit aliquantò diutius, ac
minimum

minimum quoque tempus in maximo lucro reposuit, modò suam ipse pietatem in ea Virginis regia, seu potiùs in eo caelo, palceret ac saginaret: socium perendiè conuenturus Anconam, quò nimirum is antè praeuenerat. Atque vñam ille nunc idem adesset in hac causa Stephonius, non materia modò sed auctor quoque narrationis huiusce, viueretque in nostris omnium oculis, vt viuunt inanimis: neque paucos ante annos funere praereptus esset immaturo, non eius quidem aetati, sed literis hisce nostris. profectò non cogeret toties deplorare iacturam viri, qui tùm ingenio tùm doctrina perfecit, vt nostra hæc aetas non magnopere heroicis retrò temporibus inuideret: vos verò audiretis hominem, qui meam hanc orationis inopiam sua dumtaxat opulentia compensaret; ac faceret, vt labor audiendi idem esset & pretium auditoris. Hunc igitur virum vbi Magius agnouit, cum monte descendente, & iam ad aequaliori spatia subeuntem; conuersus ad Tursellinum, Vnde nam, inquit, Stephonius tuus, tam in tempore, tam insperatus? an è caelo per machinam ritu Deorum; an potiùs Pegasi tergo vectus è senatu Poëtarum? credo, partes P. Virgilij aduersus M. Ciceronem interea laborantes, aduocatorum numero fulciunt; quoniam id meritis causae non possunt. Exiit enim uerò sese Farnesius ad illud nomen, quod iam tùm indole praestantis ingenij multò quàm aetate maturiùs occupauerat famam: mox ipsum sese coràm repraesentantem, salutantemque iam singulos & ab ijs vicissim peramanter acceptum transilire, cum Magio ac Tursellino iubet in lembum: utque compendium temporis faciat; oculorum indicio solutionem à portu nautis edicit. tùm, Age, inquit, Stephoni, & strato pacatoque vt ventis mari sic animo curiss, in hac ipsa
tùm

tum pelagi tum quoque pectoris opportuna malacia secundissimus interuentor, adiuua sermonem hunc nostrum: cuius exordium hesternum quidem die te absente pepulimus; verum nescio quo bono genio factum est, ut in hoc tempus de industria differremus. credo; ne sine Roscio fabula duceretur ad plausum. Commouimus enim verò rem longa disputatione dignissimam, utriusque humanæ sapientiæ quasi Deorum, M. ne Ciceroni, an P. Virgilio maius insitum videretur ingenium à natura. Ego verò, inquit Stephonius, inter hæc maris sese infretum sinuantis angustias aperiri video mihi vastissimam voluptatis Oceanum: ac verè sum in portu non tam pelagi quam votorum. & hoc ipsum est, quod etiam mihi iam dudum in mentem veniebat ambigere, cupiebamque vehementer, hanc eximi dubitationem ex animo ab ijs, qui possent aliquid hac super re certò atque exploratò decernere. nunc verò non in vos solùm incidi, quod vnum satis ad felicitatem haberi posset: sed quas modò merces vnice quidem amabam, non tamen aequè sperabam; illas apud vos non tam inueni, quam reperi. Quanquam, ut verè fatear, si iudicium huiusce quaestionis ex animo ducerem expectandum meo; profligata iam esset omnis; idemque mihi & pœseos & ingenij Princeps foret, Sapienter tu quidem, inquit Farnesius: sed pœsim cum oratoria commisimus satis ac super, hesterno die; nunc ab arte ad artifices disputationem declinauimus. In quo quidem quanti sit prae Cicerone Virgilius; vel ab ipso, si placet, pœtae aspectu ac facie capiamus exordium. Quid enim? an non illa ingenij maiestas ingenua, vel in vultu tanquam in ipso mentis aditu, cernebatur? neque enim in animo solùm velut in regia latet, ac serijs quodammodo negotijs incubat: sed foris habitat

bitat in fronte, ac velut in suburbano praediolo rustica-
 tur ingenium. Subrisit ad haec Magius; & , Quidni ru-
 sticaretur, inquit, animus in vultu, quem ferunt forma-
 tum à natura rudem, planèque siluestrem? Sanè Plinia-
 num oraculum est, adiecit Tursellinus, siluestriora om-
 nia tardiora: & animus fronti plernnque concolor est.
 Perinde quasi, suscepit Stephonius, aliquid sit intùs in-
 nuce duri. An nescis, ingenij saepè magni medullam,
 qualibet latere sub cute? Demus hoc illis, vt volunt, in-
 quit conuersus ad Stephonium Farnesius: fuerit planè
 Virgilio vultus agrestior, informatusque potiùs, quàm
 conformatus: haud equidem repugno. Sed quàm deco-
 rè modestèque situs apud illum animus emeretur in api-
 cem vsque dignitatis humanae, quàm in humili excelsus
 esset, quàm sua se magnitudine, non externis opibus, pro-
 bareris; hoc sanè miror ac veneror, hanc video laudem,
 ingenij totam esse, non formae. Pace tua dictum, Farnesi-
 velim, adiecit Magius: malacia illa, & quies animi mode-
 rati, & quodammodo stagnantis in vultu, quam in Virgi-
 lio tantoperè commendas; haberi non solet index inge-
 nij potiùs, quam iudicij. quid sermo tardissimus, & , vt
 Melissus ait, incocto persimilis? an velocis & expeditae
 mentis argumentum fuit? sublimes animi, caelo vt pro-
 ximi celsitudine; ita conditione non impares: celerita-
 te gaudent & agitatione perpetua: desides humilesque
 proniùs ad terram feruntur; quam, vt natura, sic inertì
 quadam mora statuque pertinaci consequuntur. Sanè
 vis illa multiplex, atque impetus in omnem partem prom-
 ptus ac viuidus, & velut animi cor, quod sapientes in-
 genium appellant; non est adèd deses ac stabilis, quin
 palpitet semper & gestiat: ac, nisi quaedam accedat insti-
 tutio, in furorem quoque aut quiddam furori non mul-
 tum

tum abfimile degeneret. Nam magnis ingenijs plerumque non minor est innata ferocitas. Adde, inquit Tursellinus, quod Theodorum memini ad hanc rem perappositè pronunciantem in Theaeteto Platonis, è tanto mortalium numero neminem vnum aut repertum aliquando, aut in posterum reperiri posse hominem ingeniosum, peraequè ac moderatum: didicisse quidem semulorum experimento, perspicaciores acutioresque animos, eosdem quoque ferociores videri, & ad iracundiam proniores. Est ita quidem plerumque ut dicis, adiunxit Stephonius. Idcirco monet alibi Plato, ab ijs qui compotes animi sint, pœticas fores frustra pulsari. ut equidem non ita moleste feram, interdum me aliquantò vehementiorem videri alacrioremque, quam vellem: sed ego Theaeteti locum ex ea parte reprehendo, quam video à te de industria callidèque praeteritam. Addit enim Theodorus, quem modò laudabas, eam planè ob causam videri admirabile Theaeteri adolescentis ingenium; quod maximum simul esset & maximè temperatum: cum ex ea diuinitate naturae ad summa omnia progenitae, mores vel in vultum effluerent, oleo cum effunditur molliores. Atque huic sanè Platonico Iuueni Virgilium ego supparem geminumque pronuncio, qui non indigeat ad ostentationem ingenij vestra illa tantopere laudata ferocia. Non malus es, inquit Magius, Stephoni, puginator. qui, ut causae fidas; argumenta contemnis. Mihi quidem, hac re concessa, plus etiam est quam volo: si pergas fateri quod coepisti, Virgilio aliquam interim ingenij notam defieri, qua Tullius vicissim insignior habeatur. Quis enim huius in vultum ac mores vnquam aspexit; quin ingentis in eo animi specimen speciemque perlegerit: atrox aspectus, suique securus ac negligens: ardens

argutèque vegetus oculorum vigor, rarò præter quàm propria mobilitate constantium: nihil in reliquo frontis habitu, nihil in moribus viraque sedatum, otiosum, iners: viuida omnia, inquieta, & ad normam expressa Theodori apud Platonem delineantis ingenium:

At hæc omitti mea quidem sententia facilè possunt, inquit Tursellinus: ut à corporis indicijs ad hominum iudicia veniatur. Nam illa, quanquàm ferè explorata; non tamen ita perpetuò certis accedunt: quin sæpissimè mentiantur. hæc autem inslar oraculi sunt, quæ in opinione & fama versantur, non sapientium modò viro- rum; sed etiam popularium. Ego verò, suscepit Farne- sius, in hunc te locum conijci vehementer optabam, Magi. sic enim est à me totus propemodùm occupatus, ut videre pugnaturus in meo. quid enim mihi non spe- randum à publicis hominum iudicijs, in hac defensione palmaris ingenij? cuius gloria in eam famæ celsitudi- nem apicemque conscendit; ut, quod ait ille, *nullius iam laudibus crescat, nullius vituperationibus minuat.* Sanè, ut omittam interim populum Romanum; qui, quan- quàm pectus multorum capitum, nonne tùm denique unum habere visus est cor; cùm humanissima conspira- tione Virgilium in theatro recitantem non celebri so- lùm acclamatione tanquàm vocis unius excepit, sed inau- diti ad eam diem honoris gratia. credo, ut ad excelsissi- mum ingenium aequali aliquo plausu pertingeret, as- surtexit. Octavius Caesar, lex illa terrarum communis, nec nomine magis quàm re & factis Augustus: sed pla- nè futurus augustior, nisi M. Ciceronem in ea sortitione triumphali tam facilè reliquisset Antonio proscriben- dum. utrunque tamen id fuerit; Caesar, inquam, ille, qui Tullium minoris aestimare, quàm vendidit, haud sa-
nè

nè potuit : quanto vicissim pretio, suae non modò bene-
uolentiae sed etiam opulentiae, complexus est emitque
Virgilium sibi : hominem ceteroqui, si demas inge-
nium ; non aliunde spectabilem . Et quanti fuit demùm,
laudatricem beneficamque sortiri posse fortunam, ratò
modestiae lenocinantem ? Huic adde Magnum Constan-
tinum, inquit Stephonius ; qui Maroniano ingenio tant-
ùm indulgit, vt minimè grauatus sic vir & sapientissimus
& Imperator, inter negotia curasque terrarum, Maronis
eclogam, cui nomen est Pollio, elegati parodia prosequi,
totamque ad Christi Domini natales, id est ad verum numi-
nis religionem venerationemque traducere . Non agam
id pluribus ; suscepit Farnesius, vno contentus testimo-
nio clientis tui . Notus est, quàm vt deferri à me oport-
teat, dictum Ciceronis ingenium : quem, cùm interesset
in theatro pronuncianti nescio quid ex Virgilij pastorali-
bus ; admiratione correptum ingenij exclamasse ferunt ;
Magnae spes altera Romae . quod sanè vestigium non
tam carminis alieni, quàm gloriae suae ; Virgilius ado-
ptaerit sibi ; atque in Aeneidem, velut in familiam ipse
suam, ascripserit . Subsisce, rogo te, inquit ad Farnesium
Tursellinus ; haeret enim aqua tantisper : neque velim,
hoc vno ex argumento, tanquàm confecta fabula, plau-
sum expectes : adhuc in catastrophe laboratur . nam, si
rectam temporum rationem inire velis ; inuenies, huius
elogij famam, quae iam ad multorum animos iniquè per-
uolitauerat ; dignam esse, cui pennae in pacem inter-
uellantur . Sanè Virgilius non priùs in urbem, in qua
certè conscripsit eclogas, aduentauit ; quàm Augustus,
solutò triumphatu, rerum omnium vnus vnice potiretur,
atqui Tullius, ne superstes emorienti reipublicae vine-
ret, in eius sese iam funere permiscuerat eodemque cum

illa fato concefferat. Virgiliana igitur paſtoricia, niſi ex inferis, etiam ſi maximè vellet, inaudire ac laudare non potuit. Verùm eſto, ſuſcepit Magius, demus hoc etiam mutis Tullij manibus, vt, in regno ſilentium, ſua dūmtaxat eloquentia cuſtodem Erebi vicerit, redierit ad ſolem vmbra conſularis, in theatrum aduenerit, Virgilium commendarit, tantum abeſt vt illum minoris idcirco faciam, etiam ſapientiſſimum puto, quòd alios pari geminaque laude cumulauit. Eſt enim id animi excelsi, ac ſuperantis inuidiam, conſcientia ſua niti, comparationem non modò non refugere ſed etiam affectare meliorum, aliena magnitudine non imminui, commendatione non contrahi. Et nemo laudabilior, quàm qui meritos laudat, & in loco: vtque beneficium ſic honorem, qui dedit accepit. At Virgilius eiufmodi contentionem ingenij viſus eſt declinare callidiùs: quippè Tullium cum ſaepe poſſet, addo etiam deberet, tamen in tota, quàm ampla eſt, Aeneide ne appellauit quidem; cū reliquos viciffim Reges & Conſules, quorum extaret aliquod paulò magnificentius in rempublicam meritum; perhonorificè nominauerit. quid verò cū reuocaturus eſſet, non tam ad memoriam quàm ad odia poſteriorum, patricium illud iniquiſſimi ciuis,

Et te, Catilina, minaci

Pendentem ſcopulo, ſuriarumque ora tremementi.
an huiusmodi perduellis appellatio à Ciceronis laude ſeiungi ſine piaculo potuit? & tamen de tanto viro, de patriae parente, de vindice libertatis, pro tot tantisque praeclarè factis, quàm pertinax inuidumque ſilentium? Nempè, inquit Stephonius, praeco eſſe voluit laudem ſuarum Tullius, non auditor: dūmq; locos omnes percurrit commendationis ſuae; praeripuit alijs materiam

riam modumque laudandi, atque adeò redēgit omnes ad silentium: nisi fortè id effecit, quòd neminem fore tantis parem laudibus intelligēbat. Ingeniosius hæc multò dicuntur quàm verius, subiecit Magius: sed tolerabile videri posset, Virgilium nulla unquàm commemoratione virtutis amplificare Tullij famam, quod ipsum esset humanum; nisi potiùs eam attereret, quod est iniquum. Inducit Anchisem apud inferos cum Aenea colloquentem.

Exeudent alij spirantia mollius aera,

Credo equidem, viuos ducent de marmore vultus;

Orabunt causas melius, cœlique mentus

Describent radio, & surgentia sidera dicent.

Tu regere imperio populos, Romane, memento,

Hæc tibi erunt artes, pacique imponere morem,

Parcere subiectis, & debellare superbos.

Video, quòd demùm erumpat artificium, Romanis abrogat quod M. Ciceroni demat. Itane verò? laudem orandi tam longè post imperandi scientiam habet? in ea nimirùm vrbe, in qua non semel auditus est Tullius, hoc est orator, cuius ingenium, ut ait vir ingeniosissimus, solum habuit populus Romanus imperio suo par. Et tamen illi nubeculam sensim obtendit, eiusque famam dissimulante & velut in transitu perstringit (nam per otium id facere, nimis operosa nequitia videretur) ac Romani principem fori, disertissimum Romuli nepotum, in reliqua oratorum turba confundit & velut obruit numero, longèque post Graecos ponit: quorum eloquentissimos, vel ipsa confessione Graecorum, Romanæ facundiae gloria Tullius superavit. Notum est Apollonij Molonis elogium, qui, cùm interfuisset declamanti quondam in Graecia Tullio, diuersis auditorum diuersa certatim,

in admirationem usque, laudantibus; is diu tacitus ac veluti fulmine dicentis attonitus, quævis eo silentio quid sentiret, eloquentius quam voce, testatus esset; adiunxit tamen, haberi quidem plurima, quæ in oratore solertissimo commendaret: se vero Graecorum misere re fortunæ, quod regnum eloquentiæ tam diu collocatum in Graecia, vir tunc demum Romanus amoliretur, atque ipsas Athenas in Capitolium, si Deo placet, etiam ingeniorum, quod nempe supererat, triumphator auheret. Ut merito Caesar & rerum & styli dominus, quanquam Ciceroni non parum Pompeianas ob partes infensus; veritate tamen levis sed efficax admovente, tormentum, exclamare sit coactus, Tullium adeptum, *lauream triumphorum omnium tantò maiorem, quanto plus est, ingenij Romani terminos promouisse, quam regni.* Et tamen, inquit Stephonius, sua & ipse labecula minime caruit tuus hic sol. certe Quintiliani tempore reperti sunt oppidò plures, qui Ciceronis, quam qui Virgilij famam laude fraudarent. Sciebam hoc ipsum, inquit Magius, immò & legeram apud Senecam, haud fanè permagni Tullium Neroniano seculo aestimatum, sed hoc video contigisse non scriptoris vitio, sed ætatis; cui, ficta paulatim inclinatione ingeniorum in mores orationis ab antiqua illa maiestate degeneres; fastidio vicissim haberi ac despere coepere virtutes. Adde, inquit Tursellinus, quod Annaeus Seneca Neronis praeceptor magnum illum Praetextatum sic excoluit; ut eum à cognitione veterum oratorum callidè auerteret; nempe quò firmitus in admiratione sui detineret. hoc principis exemplum fieri paulatim coepit populi documentum, qui ab vnus plerunque vita pendet & voto. Quid verò deinceps? inquit Stephonius, an non Sido-

nus Apollinaris, scriptor ut vite sic mentis integer,
& quia seculi alterius propterea nec suspectus inui-
diæ, stylum Ciceronis præsertim in epistolis arguit, &
fastidit; immò scommatis etiam salibusque traducit, ac
rider? At audi, subiicit Magius, qui acriter Tullij cau-
sam simul suscipiat, simul Sidonij accuset audaciam.
Franciscus Petrarcha, vir genio tam modesto quam acri
iudicio: qui ferre vix potest, oratorem, scilicet Aluer-
num, illi detrachere, cui omnes deferunt præter paucos
eius coetaneos & ciues, quos, præsentium comes, haud
dubiè torfit & compulit in voces inuidia. Ego tamen,
intercessit illicò Tursellinus, miror, Petrarcham mirari
atque suspicere temeritatem, ut vocat, Sidonij, quam ne
aspicio quidem. Tantum enim abest, ut hic Ciceronem
ludibrio accipiat; ut in superabilem potius & inimita-
bilem dicat: proptereaque tacendum de eo, cuius affe-
qui maiestatem posse desperat. Irridet sanè Sidonius,
non tamen Tullium, sed Tulliastrum quendam, Iulium
Titianum, quem adducit irrisuionis suæ non auctorem,
ut Petrarchæ visum est, sed materiam, quippè quem
quòd intempestivè atque insubidè stylo Ciceronis infi-
steret; appellare soliti sunt Frontoniani Simiam tempo-
ris sui. Quare dicendus est Petrarcha in eo Sidonij lo-
co evoluendo allucinatus esse, ut videatur peccatum
fuisse iudicij, non naturæ, mihi verò, suscepit interea,
Farnesius, planè suspecta sententia est. Nam Angelus
quoque Politianus, vir ceteroqui non hebes, Apollina-
ris dictum eòdem trahit, atque aduersum Tullium inter-
pretatur: immò etiam addit, in epistolis scribendis Plin-
io primas, Ciceroni postremas à Sidonio tribui. Quid si
alter alterius errore deceptus est? inquit Tursellinus,
certè non id sibi voluisse Apollinarem, quod isti autu-

mant ; testis est locus ipse, quem reum faciunt . ad hunc
 prouoco ; nam & se satis absoluit & Tullij famam. Ve-
 rum esto ; interfatus est Magius , vigerit aliqua semper
 eloquentissimi oratoris obrectatio . vndecunque tan-
 dem illa prouenerit , quanquam iniqua est ; ex ea tamen
 ipsa laudem ego colligam Ciceroni , quam tu Stephoni
 demis. Nam maxima ingenia maximis quoque mortalium
 odijs patent : cum plerique hominum malint reprehen-
 dere , quam imitari meliores : & , quorum similitudinem
 desperant ; eorum similitudinem affectent . Ego tamen , qui
 nec aetate tutor nec flector inuidia , Tullium , ut verè
 Symmachus appellat , *conuicijs impenetrabilem* , non
 arbitror à quoquam proscindi posse contumelijs , sine
 nota Censoris & virga . Vereor , ne ridiculum in re se-
 ria videatur fortasse cuipiam quod vobis in memoriam
 reuocaturus sum . reuocabo tamen , vel ea gratia ut ri-
 deatur . Caestius , ut vos minimè fugit , vocalissimum
 fori cymbalum : qui solitus esset declamando , frequen-
 tius sibi famem conciliare quam famam ; is , inquam ,
 togatus accipiter ausus est palam , atque ea fronte
 quam confidentia protriuera , seriò constanterque non
 semel in vulgus edicere , M. Ciceronem ignorasse lit-
 teras : homo phanaticus , ac planè dignus qui fieret lit-
 teratus ipse , sed littera longiuscula . quanquam non
 impunè tunc desijt arguari : offendit solidi , cui dentem
 imprimeret . delatum est crimen ad M. Tullium orato-
 ris filium , qui paterni nominis nihil haberet praeter syl-
 labas ac sonum : cereùm sua stoliditate patrem ingenio-
 sissimum argueret . Obinebat hic Asiam pro Consule .
 Cum igitur coenaret apud illum aliquando Caestius ;
 Cicero , cui tantillum memoriae , quod natura vix indul-
 serat , rapiebat ebrietas ; cum semel iterum ac tertio in-
 terro-

terrogasset, quismam in imo recumberet, ac toties repetitum Caestij nomen à seruis ex capite pleno rimarum, perinde diffunderet; iterum reposcenti domino, ac si nunquam id antea, quis demum in imo coenaret; seruus paulo callidior, vacillantem eius memoriam aliqua interim nota firmaturus, admouit sese proximè ad aurem, ut facilius ad animum longè peregrinantem verba pertuenerent; tùm sensim cunctanterque ac veluti guttatim rem illi totam instillauit. Caestium, inquit, vides: eum ipsum Caestium, qui patrem tuum negabat scisse litteras. Assequutus est illicò negorium vir sanè perspicax: qui perquam difficilè ille quidem, & nonnisi per vim plurimam mentis & contentionem, quae narrarentur immittere solitus esset ad animum; verùm posteaquam diù multumque laborasset, contendissetque conatum omnem atque animi nervos, ac rem totam denique comprehendisset; enimuero statim obliuiscébatur. Ergo magni viri proles argutula, paternae virtutis scilicet memor ut nominis, ac generoso quodam ardore correptus; iussit in medium expediri flagra sudesque, tùm Caestium à littoribus perquam eruditè tractari: hoc est, ex eius nomine vnā expungi litterulam, illitterato nimirum patri licendam; ac Caestium, mutata subito appellatione, Caesium non tam dici quàm fieri. Parum abest, quin exclamem: sic abeat quicumque Ciceronis gloriam exagitat: sanè promeritus, ob rem videlicet benè gestam, haud alia quàm Caestiana rudè donari.

Exhilarauit haec Magij iocosa narratio differentium animos in seria dudum studia discedentes, ac mutuo sentendi dicendique ardore praeferuidos. At Stephonius, & sua & disputationis natura concitior intentioneque, an quòd animaduerteret, Virgilij causam, ut

ire iam coeperat, fluere continenter ad salebras? citò redijt ad ingenium: & Quid verò, inquit, incerti ferimur, neque potius decedentem è spatio curriculoque sermonis gradum reprehendimus in semitam? Vt video, alia omnia quàm ingenium quaerimus qui de ingenio disceptamus. ipsum intueri decet, ac mores eius, non speciem vultumque, & quasi domesticam pompam ac satellitium: quæ, vt ipsius sint; sunt tamen extra ipsum: & maiestati seruiunt; non naturæ. Non me multùm mouet externa hæc animi & sæpè inanis intus, quanquàm honesta foris, & veluti bracteata felicitas. Et licet in portum iudicij publici veneris; intrata ista hæc gloriolæ statio, & vndique ventosa tranquillitas. Est autem animi vultus oratio: per hanc inspiciendus est habitus & color genuinus ingenij. Cuiusmodi ad normam si Tullium Maronemque metiaris, quid, rogo, quid haberi potest huius poësi diuinius? An fortè humanum ac mortale quid sonat apta illa rerum inter sese diffidentium coagmentatio copulatioque minimè dissolubilis: in qua nihil ad expectatum cadens, nihil otiosum, nihil inuolutum; sed alterum alteri gradum, velut implexis datisque inuicem manibus, in morem Gratiarum, circumducant chorum: adedò implicata simul & explicata omnia; vt, sicut in hac mundi fabrica ex corporum natura dissimilium nexu, consecutione, concordia, sapientes Deum esse conficiunt, qui velut ingenium mundi, multiplicem rerum turbam in partes aptissimè digerat ac moderètur; non aliter in hac architectura poëticae molis varias diuersissimorum operum, sociabilium tamen & veluti commissura mirabili coëuntium, fidem planè faciat ingenij propè diuini, quod instar numinis operi suo praesidet, ac temperat omnia,

Mens agit at molem, et magno se corpore miscet.

Vereor, inquit Magius, ne labores inter confinia, Stephoni, atque ab ingenio, tanquam ab afflicta parte, sensim ad iudicij castra transfugas. Sanè iudicij propria laus ac propè dotalis est, quam aiebas: suis quaeque locis aptè disponere, prudentique omnia partitione complecti, nam si spectare sermonem eiusmodi, voluisses ad inuentionem rerum, quae facultas ut te non fugit ingenio maximè tribuitur: hae tu iniuria ac veluti rapto Virgilium commendasses: quo nomine commendari se ne ipse quidem voluit: qui scripsit ingenio alieno, iudicio suo. Non desunt qui Maronem vocent concinnatorem, temperatoremque carminis, non genitorem ac principem. Neque mihi est hic otium commemorare, quantum aliunde ac potissimum ex Homero,

Varium Pierijs ora rigantur aquis;

in rem suam opportunè traduxerit: ut non commenta solum, quibus tamen ipsis usus est abundè mendicatis, sed integros saepè versus submersasque sententias interpretes scilicet fidus acceperit, ac verbum propè verbo reddiderit, publicamque materiam privati iuris fecerit usurpando. Non tu, credo, Stephoni, qui Symphorosa tuam, plaudente Roma, eduxisti nuper in Aetnam: nec tu, Farnesi, à quo fabulam, quam nonnumquam ferè in annum iam premis, eruditissimus quisque avidissime expectat: non vos, inquam, arbitramini generosum ac diues ingenium, cui precario supellex est Daedalus, faber ille rerum adeò solers & sagax, ut apud sapientes, ingenij symbolum haberi commercius sigalas, quibus interim opus esset, idem ipse confecit sibi: non

autem

autem ab auibus, cum aequè posset, accepit. Odè
 equidem istos alienis ingenijs obaeratos: qui, perinde
 quasi curatoris indigeant; tutelae suae fieri negligunt;
 non in tyrocinio solum & veluti pueritia litterarum;
 sed etiam in prospectu despectuque maturioris aetatis.
 Non tamen haec eò collineant; vt arguant studium
 aemulandi exprimendique meliora: neque enim qui se
 vno contentus aliena despiciat superboque praeteruolet
 pede, proficiet in rerum cognitione quidquam. Sed id
 circò dicta volui; vt imitationem illam reprehenderem,
 quae nimis apparet, ac prodit auctorem, furtique ipsa
 se vehementer accusat. Sanè Virgilius formicis inter-
 dùm maluit videri similis, quàm apibus. Siquidem illae
 frumenta messemque alienam ita congerunt conuehunt:
 quae in vsus suos; nihil vt plùs laborent, quàm vt trans-
 ferant: ceterùm, qualem accepere prouentum, talem
 exinde seruant; talem, si quando est opus, vsurpant.
 At verò mellis opifices, è varijs florum quasi doliolis va-
 rios colligunt succos, eosque commisos vterculis con-
 ditura mirabili atque artificio spiritus sui permutant
 ac digerunt: nec sine quodam quasi fermento, in vnā
 ex multis induunt naturam, suosque iam faciunt trans-
 formando. Itā planè se res habet: quicumque ad laudem
 famamque dicendi principem, hoc est ad eloquentiam
 mellificium, aspiramus; frustra laborem infumimus, vt
 optima quae sunt in auctoribus seligamus; nisi quae
 apud alios hausimus; ea non tam in memoriam quàm
 in ingenium mentemque traducimus atque concoqui-
 mus, nilque aliud iam saporem varia illa rerum liba-
 menta confundimus: hoc est,

Floriferis ut apes in salribus omnia libant;

Omnia nos itidem depascimur aurea dicta

Deni.

Denique, ut sapere videamur; in rem nostram alienam transferamus quidem; sed ea lege tantum, ut veniant non commodatò sed mutuò. Adde verò, Magi, subiicit Turfellinus, quod mihi ad hanc rem videri solet: nam Alexipharma ab Andromachio excogitatum haberi tunc optimum ferunt, cum ex centum propè, iisque varijs ac permixtis, herbarum succis, ac deperis rebus unius medicamenti conficiantibus, ad eiusque potestatem ac vim ad ornandam riq̃e ingredientibus, nulla præcipuè sit, quæ velut emineat & quasi supernatet, atque olfactui gustuique sese intrudat, ac faciat oleatque naturam ipsa suam: sed unum ex omnibus condimentum atque unus sapor; diversus tamen à singulis, enascatur. Quod ipsum in orationem dedit, egregiæ perfectionis argumentum; si, quæ in eam alienis ex hortis lecta transferimus; suum quasi odorem amittant: neque sentiantur immixta; sed in unam omnia naturam vinctè conspirent: atque alium in saporem condiantur; hoc est eum, quem de suo imitator expresserit. Atque hanc ipsam solertem & operosam industriam, subdidit Magius, non rarò neglexit Virgilius: qui plurima Græcorum aut etiam Latinorum, sed Homeri præcipuè, schemata, maiore quàm deceat fide traducit in opus suum, ac pro suis sincera sincerè palam usurpat; quæ tamen, quandoquidem originis ea non pudet; egregiè internoscentur, ac nomen retinent atque insignia domini, cuius fuerant. Ad quæ Stephonius. Doleo, inquit, in hæc angustias contrahi canipum, qui animo meo amplissime patet, non tamen permittam, quin sententiæ meæ cursum vel lineam unam vtriusque ducam. Accusatur Virgiliana poësis tanquam Homerici carminis imitatio, idèoque minore quàm Homerus ingenio

Virgilius damnatur. Principio, cum Homero nè, an- cum Tullio Virgilium comparamus; Quòd si ex eo, quòd Homerum Virgilius imitatur, hunc ipsum inuentione ac proinde ingenio laborare conficitis; liceat mihi ratiocinari in eundem modum: plurima transtulit Tullius ex Demosthene; igitur inueniendi artificio, eoque ingenij laude caruisse dicendus est Tullius, sed non ego ingenij palmam Homero facile tribuerim, quòd eius commenta in Marone legantur aliqua: nam primùm similitudo ingeniorum saepenumero multa facit, quae translata non edita videantur: deinde nonnulla, non ex Homero Virgilius, sed uterque ab arte vel à natura desumpserunt, nisi foret cibum dentibus atterere; quia hoc quoque à priscis hominibus factitabatur, prisci aeni imitamentum esse, quis dicat. Postremò, esse in Virgilio commenta ex Homero translata non inficior, sed factum id assero; non egestate fingendi aut ingenij seruientis angustijs; sed aemulationis studio & contentione poetica: neque enim Homeri comparisonem concertationemque persanè laboriosam atque arduam subterfugit, nempe ut ostenderet, quantò maiore cum laude, eodem campo, eademque per vestigia percurri posset. Praeclarum animuerò, subiecit Magius, pugnae ac triumphus genus: hoc est spolia indecorè furari; non fortiter rapere. Et tamen, inquit Tursellinus, id sibi gloriae tribuebat saepè Virgilius; cùm obijcientibus per iocum amici frequentiores ex Homero rapinas, interfari solitus est, id ipsum magni ingenij proprium: ac fore facilius, *Herculi clauam extorquere de manibus, quàm Homero, vel vnum cum dignitate versiculum.* Et sanè non immeritò, ut enim in pictura profitentur artifices, eximiae cuiuspiam formae ac venustissimi vultus imi-

imitationem longè quàm deformis ac prauè difficiliorem
haberi : nàm ceterioribus quibusdam vitijs , ac velut ex-
stantibus caelaturis ipsa se prodit insignior notabilior
que deformitas : at vicissim , quia venustas nullis singu-
larum partium eminentijs , sed omnium ordine ac velut
aequalitate conficitur ; similitudo propterea pulchritu-
dinis latet , & conantibus exprimere tam ardua est
quàm rara pulchritudo . Non aliter poësis Homerica
vix adumbrari possit atque exprimi : quàm raræ , in-
tanto praesertim corpore , maculae & tanquàm naevi
praecipuè faciunt aspectabilem ; sed virtutes ex aequo
summae pulcherrima proportionè commendant ; atque
imitatores eius absterrent hoc ipso nomine , quòd inui-
tant . Arrisit ad haec Tursellino Stephonius , & dictum
arripuit non sine plausu . nàm sibi facile persuaserat , au-
ctoritatis eximiae virum , quem adhuc animaduertisset
ancipitem , atque inter vtramque sententiam volitantem ,
coepisse iam sensim ad Virgilium inclinare . vt igitur
opinionem eiusmodi foueret ; Quid verò , subiecit , Vir-
giliانا multijugis scientiae cognitio comprehensioque
disciplinarum immensa ? angustias ne mentis & egesta-
tem ; an voluere vastumque ac rerum omnium capax in-
genium probat ? neque enim ille multiformis , ille diui-
nus marini pecoris ductor ac vates , qui nouit omnia ,

Quae sunt , quae fuerint , quae mox ventura trahantur :
non , inquam , Proteus tot induit vultus ac species , cum

Omnia transformat sese in miracula rerum :

Ignemque , horribilemq. feram , fluuiumq. liquentem ;

quot Virgilius subinde facies mutat , quàm varias simul
artes amplectitur ; vt in singulis collocare vix operam
potuisse , ac nullas vicissim voluisse contemnere videre-
tur . nàm & philosophiae partes expressit omnes , cum

quae

quae ad naturam spectant, tùm verò quae conferuntur ad mores: & Theologiae, quarum aliae Deorum cognitionem habent, sacrificiorum ac religionum aliae, non ille Pontificum iura, non augurum: non memoriam antiquitatis, non scientiam astrorum, non agrorum culturam, non urbium regnorumque descriptiones ac positus, non rerum oeconomiam atque ordinem publicarum, non generosa imperatoris munera, non obsequiosa militis, non ciuis priuata, non regia principis ignorauit: vsque adeò caelum ac terras animi quadam immensitate complexus ostendit. Virgiliani fines ingenij non alios esse quàm mundi. Quid ego commemorem oratoriam facultatem? cuius in regno non ita consul est Tullius; vt sine collega. nempe Virgilius suo dùm taxat ingenio fretus hoc etiam imperium eloquentiae ab vnus tyrannide vindicauit. Quanta enim vi fertur in animos, dùm loquentes inducit quos velut in scenam educit opportunitas fabulae? quàm varia supellex argumentorum, quàm frequentes aculei, quàm permutatae sententiae, qui motus animorum? quàm apta personis oratio, quàm opulenta, quàm multiplex? sanè vt appareat, nihil admodum aliud ad Romani principatum fori Virgilio defuisse, quàm forum. Immò, inquit Magius, vellem desiderari quidpiam in eius orationibus, in quibus interdùm video plusculum inesse, quàm deceat: similitudinem, inquam, & imitationem ipsius Tullij nimis expressam. nempe in aliquibus Virgilianam equidem manum, sed Ciceronianum ingenium agnosco. Vt intelligas, Stephoni, quàm iniquum sit ab aliquo mutuari, per quae ipsum à quo mutuaris incessas. Omitto sanè reliquas. Oratio Drancis in confesso Latinorum Procerum aduersus Turnum, an non est ad imitationem totam

Ciceronianae Philippicae, quam diuinam è vestro poëtarum numero Iuuenalis appellat: ei certè tam similis est, vt sibi ne videatur quidem ipsa similior: totidem, non lineamentis modò, sed etiam argumentis atque sententijs, immò & eodem alibi operimento verborum. Consulite, rogo vos, vtramque per otium, ac reuocate tantisper ad comparationis lucem; inuenietis, tantum. Ciceroniani ingenij in Virgilio desiderari, quantum molis huius orationi deest ex ea, cuius breuiarium est, Nunquàm, ait ille, ego verò miriùs, rarò, par sit imitator auctori. Et hoc praeclarè factum arbitror à Virgilio, respondit illicò Stèphonius: quia rara quae sunt; ijs nunquàm aspirare non solet. Et quanta demùm laus, ex Tullij imitatione sic dicere; vt quae velit, tantò perfectiùs exprimat, quantò contractiùs? Nàm, vt verè fatear; illa facundia parùm frugalis, & luxu verborum abundans: vberiorè quàm rerum, haud solet animum subolere magnum: & laudatur dicendi non tam facilitas, quàm facultas. sententiae multum, dictionis parum, ingenij genius est. nihil lentum, nihil otiosum, nihil languidum: nulla periodi mora, nulla subsidia, harmoniae, nulla complementa numerorum: seruiat rebus oratio; non impetet: sequantur sententias verba; non trahant, tumultus ille dicendi, & quidam sine spiritu strepitus argumento est, orationem non secùs ac respondentem plus aequo fideliam, inanem esse ac destitutam intùs ingenio. Maxima flumina minimo sonitu feruntur: riuulorum est, scatebris salebrisque perstrepe-re. Vt ingeniosa sit oratio; fac peracutam, fac attentam, & aliquò semper enitentem: vibratam potiùs, quàm ventilatam. sic intimè feriet, sic altiùs descendet in pectora. vtque corporibus ferrum, non aliter animis sermo.

fermo, non ictu magis ac pondere, quàm acie & quasi mucrone dictionis imprimitur. Quò in genere apud antiquorum aliquos malè audisse Tullium nemo nescit, modò quidpiam sciat: cuius stylus propè retusus atque hebes (sic illi aiebant, vere nè an falsò, non disputo; vereor enim, Magi, ne me releges ad Caesium; eorum certè iudicia mihi pro Virgilio dicenti omittenda non sunt) cuius oratio torrens ac rapida, sed elumbis, exsucca, & magis inflata quàm plena, ambit ipsa quidem sese ac magnificè tumidèque circumspicit, atque altiùs incédit; sed superbia quadam altu quaesita, non meritis: nec animi celsitudine, sed fulcimento verborum; & qui cothurnòs pòscit, staturam accusat. At Virgilio beata semper ac brevis vbertas, & quaedam dicendi castigata foecunditas, styloque depasta luxuries, quantum ingenij laudem venerationemque conciliat: Intorta nimirum dictio & ad signum destinata; non inanis, at solidas variata, non vna: quae semper hoc habet pensum, quid liceat; non verò quid libeat: nec quàm multa; sed quàm apta, quàm cogitata, quàm viuida: in verbis expressa, grauis in sententijs, in dictis arguta: ornata negligenter, colligata distinctè: seuerè mitis, audax verecundè, austera suauiter: facilis, robusta, dulcis, urbana, omnium numerorum. &, vt cetera deessent; illa perspicuitas orationis, ille splendor ubique diffusus an non arguit, elucere quendam in animo solem, verè solum ingenij? Haec Stephonius contentione mentis atque etiam vocis incredibili perorabat. Neque tamen deerat Magio quid recuderet; iamque aggressus erat in tempore hominem ex proprio dicendi charactere, abundantem nimirum ac tumido, sensim redarguere, ac suo ipsum stylo perfodere: verum dicere conantem inter-

interpellauit opportunè Farnesius, qui, vt aliquem disputationi finem inueniret (conuoluebat enim sese iam in noctem dies) Vide, inquit, Magi, quàm parùm causae diffidam; ad iudicem prouoco. tùm conuersus ad Tursellinum, Age, inquit, per tuam fidem Horati: ac tu, qui varius adhuc & utroque trahens, neutri nostrum iratus, neutri iuratus: nullius adiutor, auditor omnium interfuisti; age, inquam, quidque nobis sentiendum sit, imbuere iudicio nos tuo. dicti enim tui ea lex erit, vt, cuius à causa tu discesseris opinando; is damnatus in posterum sit mutatione sententiae. Excepta est secundissimis animis appellatio: & iudex quidem omnibus placuit, praeterquam sibi, qui cùm diu multùmque partes eius oneris non grauatus modò sed etiam eluctatus esset; ad extremum vicit iubentium auctoritas modestiam recusantis. qui, posteaquàm iugulum praebuit victoribus humanissimis; Quoniam sic, inquit, vultis, suscipio ego quidem hoc munus; non tamen permittam, vt mihi à vobis imponatur impunè. &, quoniam me senatus principem renunciastis; inbeo, nunc quidem dimitti conuentum, atque in aliam differri diem: ea tamen lege, vt adfictis non sine tabula: ac tu quidem Magi, Tulliano charactere: tu verò Stephoni Virgiliano, describatis admirabile aliquod facinus Lauretanae Virginis ope operaque perfectum. cuius optionem vobis quidem permitto; mihi tantùm exactiorem integram relinquo; nempe vt illud possim in eam historiam referre, quam diù cudo, sic enim & vestris ego leporibus eloquentiae insuauitatem aspergam orationis meae; & vos ad ea, quae dicturi estis, attenta meditatione distractos leuissimè feriet vibrandum à me fulmen huiusce iudicij. Haec simul Tursellinus aiebat, simul ab omnibus dicto audiunt.

dientibus atque annuentibus, è scapha descendebatur in
 litus. Simul ego vobis, Auditores, suprema iam pro-
 nunciata dico atque edico antiquum illud ac senatorium
 licet: cum eo tamen, vt iterum proclamante repetendi
 senatus diem Accenso, quam fuistis adhuc humanis tam
 frequentes in posterum aduentetis,

ALLOCVTIO III.

TVRSELLINVS

SIVE

Dialogi Pars Tertia

De Comparatione M. T. Cic. & P. Virgilij.

INTERLOCVTORES

Horatius Tursellinus, Ferdinandus Farnesius,
 Laurentius Magius, & Bernardinus
 Stephonius.

APPETENTE iam die conuentui
 praestituta (Praefules & generis &
 sapientiae titulis honestissimi) Luci-
 fer, Apollinis praeco faustissimus,
 non vocis praecentione sed lucis in-
 sonuit. quo signo, senatus in caelo si-
 mul dimissus est siderum; simul hominum renocatus in
 terris. Conuenere nimirum illicò sub dubiam lucem,
 veteres disputatores mei, magna illa nomina sapientiae,
 aut verius publica lumina litterarum: neque enim alios
 ancillatura praecedat atque excitat Aurora, quam Soles-
 Tum Farnesius. Quoniam, inquit, reiectae in hunc diem
 causae

causae quaesitor ac iudex in promptu iam est ; agite , si lubet , & sedem habendi senatus decernamus , atque in loco mutemus . Etenim , dùm agitata lis fuit , ac varijs vtrunque suffragijs euentilanda ; profectò ingeniosè nostris disceptationibus opportunam paremque curiam , hoc est mare , delegimus ; Lyceum illud immensum , si per vos ita loqui licet , vndabundum , assiduisque ventorum inter sese disputationibus insonatum . Nunc verò , cùm tibi ferenda est , Turselline , sententia ; quaerendum aliquid solidi , quo pedem figat oratio , procul à pelagi reciprocantis inconstantia : ne maritimos fortè mores allambat , ac fluctuet iacteturque iudicium . Placuit igitur Praefulis arguti consilio diuertere ad Iulianum Caesarinum , Dynastam inter Romanos non ingenio minùs quàm nobilitate primarium : qui per eos fortè dies erat proximè in oppido suo , amoenitate regionis ac caeli Picena inter oppida felicissimo . Neopolim , vulgò Ciuitatem nouam , appellant . Nec mora , conscenditur in mare , ferocissimaeque belluae iniectis habenis , equitatur ad litus . Exceptus est Athenaeus ille myoparo , non vt olim à Dionysio rege Platonius , quadrigis albis ; sed vt recens à Caesarino Duce , candidissimis animis : qui , post prima salutationum officia , liberaliter vti decuit cumulatèque tractauit Apollinares hospites in Apolline ; non illo quidem Lucullaeo ; sed luculento tamen , planèque Romano .

Postquam expleta fames epulis , mensaeque remotae , conuersus ad Caesarinum Farnesius ; Quoniam , inquit , adipali regioque conuiuio iusta persoluimus more maiorum ; quod superest , ne prorsus immunes a symbolique venerimus ; commenti adsumus paratique , vt pro lautissimis eruditae tibi cupedias reponamus , hoc est

Apollinem compensem Apolline, sitque principium, differendi, comedundi finis. Age, inquit, Turselline, quando positus es disceptator & cognitor in causa nec leuiter à nobis excussa nec semel; deprome tandem, quam animo consignasti, sententiam de Publij Virgilij & M. Ciceronis ingenio: &, vtri nam aestimaueris litem; candidè planèque pronuncia. Erexit animum, Caesarinus ad haec bellaria sapientiae: quibus sese famem asserre post epulas, mentemque ieiunam atque auidam, affirmavit. Tùm verò Tursellinus: Rem, inquit, aggredior, in qua nihil video planè quod diligam, praeter imperium vestrum: vsque adeò reliqua sese dant ardua; ancipitisque fortunae. At vos, Magi iam ac Stephoni, quos habeo sponfionis hesternae non minùs quàm hodiernae causae, debitores ac reos: agite, &, quem admodum inter nos conuenit; accurate pensum interrim vestrum, antè quàm ego molior meum. Nam & mihi siluam adornabitis inferendam Lauretanis, quas condo & compono mox deprompturus, historijs: &, vt deinde patientiùs audiar; vos anticipatione dulcissima praecinetis. Nae tu malus es, Turselline, venator, inquit Magius: nam, quod ad me attinet; cycnum putasti, anserem tenuisti. sed qualis qualis sum, in tuis ego retibus hodie sum: obsecundabo ac perstrepat tibi, cuius omine it dies. En igitur primum iudicij parergon tui, descriptam à me Tulliano quidem stylo, sed modulo meo, temerariam Christiani exercitus avaritiam in scelus erupturam, nisi vindicem offendisset manum. hic fortè Picenum agrum rapinis & populationibus percurrebat: & iam exitu facinorum factus audacior, Lauretanam quoque compilaturus domum, impijs sanè consilijs aduolabat, non solùm inuito sed etiam recla-

mante

mante fortissimo Imperatore Francisco Maria Vrbini Duce : qui nihil iam aliud agebat, nisi sequebatur exercitum, quem regere & prohibere non poterat. Sed, e suis ipsa tentorijs defenſante se Virgine; sacrilegi milites malo victi doctique, versa in religionem amentia, propulsati sunt. Rem equidem audeo successus non perinde fortunati: cum iussu vestro vsque adeo tangenda sit acu: vt ab eo charactere, quem molior imitari, ne in melius quidem, etiam si possem, aberrare per vos liceat. Ceterum volo, Ciceronis orationem ex mea non aliter arguiquam sol ex vmbra deprehendi solet.

Proficiscitur audacissimus suoque iam scelere securus exercitus, modo militum, nunc latronum: maturatque teterrimum funestissimumque flagitium parere, quod satis animo ac diu parturi: ac magnae Superum Reginae bellum, effuso temeritatis sinu, denunciat: vel inde victoriam auspicatus imbellem ac facilem; quod videt, sibi conſligendum esse cum Virgine. Per eadem igitur vestigia, quae nuper Othomanicae classis furor impreſſerat; Christianos milites ire non pudet: & quam demum ad metam, Deus immortalis? nempe ad templum sanctitatis, ad aram publicae salutis, ad diuinitatis aerarium nefarie crudeliterque diripiendum: ac manibus sacrilegis depraedandas opes, quas iniquissima iam dudum spe atque animo compilarant. Debueras, scelerate miles, ea tibi saltem proponere, quae poteras paene, si velles, oculis ipsis aspicere, recentia Turcarum exempla ad sanctissimam Virginis supellectilem accedentium paenitentia maiore, quam fructu. Debueras, quorum facta tam nequiter imitaberis; eorum funestos exitus perhorrescere. Verum, quos suae iam faces ac furiae stimulabant; non illos veneranda loci maiestas

absterruit, non infita mentibus religio retardauit, non sceleris inauditi conscientia, non Ducis optimi virique religiosissimi preces ac minae, non denique humani diuinique iuris auctoritas, non paena, non metus societatem hominum manipularem ferino more grassantium à tanta foeditate facinoris prohibuerunt. Audite prodigium memorabile, ac maius omni expectatione petutum è proximo saltu subsidium. Belluas, quid enim potuit importunius excogitari? belluas, inquam, ipsas, atque immanissimos belluarum lupos, eodem planè sensu pieratis emollitos, in quo iamdudùm homines obcauerant, fama est è proximis emerxisse gurgustijs nemonum recessibusque siluarum, atque agmine veluti factò, terroribus armatos ac minis, penetrasse confestim inter primos ac longè praeuios amentis exercitus exploratores, contumaces illorum atque impios infregisse spiritus, lacerasse ferociter aliquos, ut omnium salus esset, paena paucorum: reliquos consternatos amentesque, periculo egisse dispersos ac vagos, in fugam foedè profligasse: utque semel absoluiam, tela nequissimae administra crudelitatis non retudisse solùm atque hebetasse; sed etiam compressisse, reuocasse, extorsisse de manibus barbarorum. Quanquàm resumit animos, ac redit ad sese depressa parùm ac residens; sed non oppressa penitus atque extincta, crudelitas. Imperum illum audaciae, quem primò ceperat effusissimè, deinde consultius, salubriusq. remiserat; multò demùm vrget vehementius: eòque gradus praecipitat anhelantes molientesque sacrilegum scelus; vnde vis illa fatalis ac vehemens excitata nuper & immissa diuinitus amoliebatur. Sed facile se tuetur ac vindicat, ex arce praesertim sua, Imperatrix acerrima, foedissimaeque expultrix iniuriae:

riae; quae satis ipsa per se formidolosa, non alio sanè
telo quàm nomine Virginis, quo nihil esse mitius solet;
pro suis ipsa fortunis, pro religione, pro cultu, pro aris
ac focus, & verè pro domo sua, pugnat ac vincit. Vix
enim sese dedit in conspectum festinantis exercitus sa-
cro sancta moles; cùm illa sensim militaris alacritas re-
pentino veluti fulmine consternata languescere atque
hebetari primùm coepit: mox in terrorem euasit amen-
tia, temeritas in formidinem, in religionem impietas,
neglectus in cultum: excussa denique voluntas, inuer-
sa vota, honestata profectio, confirmata cupiditas, de-
praedandi quidem certè, sed pro supellectile opulenta,
virtutes atque animi bona: pro gemmis atque auro, sa-
lutem ac vitam: pro numerata pecunia, veniam crimi-
nis expeditam: pro thesauris opibusque terrenis, caele-
ste immortalitatis aerarium: dicam verbo, vbi res agi-
tur ac domus Verbi: pro sacra Virginis dote, cor Vir-
ginis. O spectaculum, quo nullum augustius in terris
ac laetius, addo etiam, caelo pulcherrimum & glorio-
sum! Vidisses lymphati iam iam exercitus antesignanos,
ac reliquam militum aciem praedae causa seruiliter an-
te decuriatam, mutato repente consilio, ad portum
illum pietatis aduolare, non gradum stimulante vesania,
sed religione animos inflammante, procumbere certatim
in genua, suam ipsos audaciam non tam agnoscere
quàm accusare, simul detestari flagitium, simul suppli-
cium deprecari, paenamque redimere paenitentia.
Madebant pauimenta lachrymis, testæ clamoribus per-
sonabant: cùm inter gemitus fremitusque suspirijs in-
terruptos vna vox omnium exaudiretur nescio quem
dolorem suum gaudio permixtum confusumque testan-
tiam, ac Virgini magnae sese vicissim suaeque omnia

denouentium . Tantum infidet loco numen , ac tanta est augustissimi templi vetustissimique religio ; vt, non solum in illis Ochomanicis excursionibus, quae ad hanc sedem susceptae sunt plurimae, naualique copia gestae ; sed etiam in hac frequenti praedonum , veluti domesticorum hostium, multitudine & contentione ciuili, vi sua dumtaxat, ac muto Virginis metu, non opis externae praesidijs, inuiolatum semper sanctumque persisterit.

Hicce ad normam Ciceronis , vt Magius putabat , expositis ; addidit homo falsus atque elegans, sibi factum, ignoscerent : coeptum à se quidem institui Tullium & informari ; sed rota currente nescio quo fato exisse Tulliastrum , At ceteri laudabant hominem , vel ex ioco parabili quo sibi laudem ipse demebat : affirmabantque , Magium hoc etiam facetiarum nomine Ciceronianum esse . Aderat, velut umbra Symposij splendida , Virginius natorum Iuliani tunc postremus , adductus à patre , vti quàmprimùm assuesceret eruditorum hominum syndipnis accedere : magnique specimen praeberet ingenij, quod in ea iam tùm aetacula emicabat . Nouennes etenim puer , animi perspicacitatem incredibilem , & quendam quasi meridiem intelligentiae in ipso statim exortu praeceperat . Accedebant deinde Virginio faciles candidique mores , & qui plurimùm haussissent à nomine . Quam sanè supe lectilem mentis ornatam ac splendidam natura, non equidem nouerca sed genitrix , elaborauit & doti dixit animae illi magnae : nimirùm, vt sapientiae quasi coniugium affectare , nullo repulsae metu, posset . Hic igitur suauissimus , & centum futurus artium puer, dicentem Magium sic audiuit ; vt ab ea tractim oratione penderet, & contentione porrectione. que vultus ingenua, non intelligentis modò quae dice-

ren-

rentur, sed nutu etiam ac renutu verecundo iudicantis interdum animi signa proferret: iamque spectaculo magis esset auditor, quam auctor actorque spectaculi. Ad extremum professus est, agnitum à sese Tullium in eo charactere dicentis, cum pleraque eorum, quae à Magio inaudisset; non multò antè apud Ciceronem legisset, memoriaeque quod solent pueri commendasset. statimque, ut dicto fides accederet, decerpens hinc atque hinc aliqua, nec serie continenti sed sparsim, ita fideliter reprehendit, ac suis quaeque Tullij locis unde essent deprompta restituit; ut omnes insolitam praecocis animi maturitatem in puero suspicerent illi quidem: sed unà suspectam haberent, metuerentque vicinum occasum vitae sua iam ad incrementa nimium properanti. At Farnesius puerum blandè complexus, exosculatusque praeclaram eius indolem (quando praecipuum ingenij argumentum in parvis memoria est) O puer, inquit, ut sis vitalis, nescio metuam ne magis an voueam. tu tamen interim macte tam liberali natura: quòd si fata asperarumpas, nec semper breues sint populi Romani deliciae: profectò nostra haec aetas habebit & Picum suum: tuque ostendes exemplo tuo, fortes creari fortibus, atque ingenia provenire vel hoc tempore, quae superiorum gloriam, quæsitamque demeritis superbiam non inuideant. Tum verò conuersus ad Stephonium rogare institit, ut Mineruali quod institutum est peplo suum & ipse pannum assueret, antequàm ultimam illi laciniam Tursellinus attexeret: & quando tam stitenuè Magius in orchestra saltauerat Tullium; denique succederet, ac vacuum relictumque proscenium sibi Virgiliano iam cothurno calcarer. Ad haec Stephonius, ubi cognouit omnium in sese oculos animosque conuersos; Video, inquit, quem

in

in angulum compulstis ingenium meum, ferocem nempe belluam, ac generosiores multò, quàm ut sese redigi patiatur in alienae imitationis angustias. Imperabo tamen illi ut ut potero, ne vobis velle obtemperare, non videar: modò memineritis, quod subinde praedico, habere me prae manibus mannulum exultantem ac volucrum, nec nisi naturae suae domitu genioque tractabilem: quippè qui dorso liberrimo me quoque non rarerè excutiat. Vt cunque res fuerit; conabor tenuis grandia: exitum fortunae committo, & magnis interdum ausis excidere, laudi datur. Quamquam malo, Virgilium aestimari diuinitate sua, quàm imitatione mea. Puella meliore forma quàm fama, turpissimae pertaesa vitae, diuinumque sibi Numen ac Numinis Matrem conciliatura Lauretum petit: à latrone itineris comite vulneribus plurimis, ijsque letalibus, praedae causa confoditur: à Virgine, cuius implorat auxilium, improvisa corporis atque animae salute donatur. Vos factum Virginis Virgiliano, quàm licebit, stylo descriptum accipite.

*Interea Euganeos fugiens Sophonisba penates,
Et iuxta comes Eurytion, natale petebant
Virginis augustae tectum, cui nobile nomen
Picentina dedit Laurus; sed fecit honorem
Diua loco, templumque & se super ipsa locavit.
Iàm medium decreuit iter, passuque viator
Ibat uterque pari, sed proh quàm dispere voto!
Illam praeteritae subeuntem taedia culpa,
Innansque suis lacrymis, ad amica vehibat
Littera, Virgineosque sinus portusque salubres,
Criminis admissi dolor, amissique pudoris:
Hunc innata fames, & amor sceleratus habendi
Intus agunt, comitemque bonis, quae plurima secum
Abstu-*

Abstulerat, spoliare iubent, praedaeque potiri.
 Sed premit interea tacito sub corde furorem,
 Et vultu simulat quae non habet otia pectus.
 Ventum erat ad Bedes fauces, veterisque profundos
 Aemilino saltus, ubi fusa palustribus aruis
 Stagna Rauennatem pascunt vligine siluam.
 Hic nemus horrendum, & densa formidine lucus
 Luce caret, seruatque fidem & commercia nocti:
 Opportuna domus scelerum, deuotaque praedae
 Effugia, & saeuis factura latronibus umbram.
 Destinât Eurytion sceleri nemus: ilicet omnes
 Explorat siluarum aditus, seseque timori
 Subtrahit: utque videt loca tuta furoribus; audet:
 Et sine caede quidem; sed non sine vulnere, ferrum
 Extulit. agnouit cladem Sophonisba cadentem:
 Attollensque oculos (quid enim plus femina possit?)
 Tu me Diua, inquit, quoniam licet eripe morti.
 Vix ea dicentem, sed dicere plura parantem
 Occupat affligitque solo implacabile fulmen.
 Tum super insequitur praedo, figitque iacentem
 Saepius, & crebra ceu grandine pectus acerbât:
 Iamque voluptati seruit furor; omnia ferro
 Deficiunt iam membra, caditque in vulnere vulnus.
 Danec anhelantem vicina in morte reposcit
 Caedo noua, & iugulum gladio petit, illa salutem
 Deuouet, & totum capulo tendis accipit ensem.
 Iamque aded Eurytion praeda morientis onustus
 Euadit nemus, & quò se sua ducit Erinny
 Fertur equo volucris, successu laetus & auro.
 At Sophonisba minus confossum funere corpus
 Indolet: antiquae stimulant contagia culpae,
 Quae subeunt, mentemq; magis sua vulnera torquent.

Heu quid agat? neq; enim vitæ spem longius urget.
 Inconfessa nefas metuit, iàm miàmque videtur
 Cernere pœnam oculis: vellet commissâ fateri.
 Sed iàm flagitijs desunt poscentibus aures.
 Non tamen & desunt auræ; quibus illa dolorem
 Commendat moritura suum, sua damna, suum cor,
 Quod sine fraude vebant diuinæ ante ora Parentis.
 Audijt è superis Virgò, & miserata clientem
 Constitit ante oculos, Matrem confessa Tonantis.
 Quam lepor alterna pro maiestate serenat,
 Pro crinali auro rubicundæ taenia lucis,
 Intextæque nives pro cycladæ pectus honestant.
 Ter Sophonisba graues & opertos morte futura
 Explicat attollitque oculos; ter sponte recondit.
 Nec poris est tolerare diem iàm credita nocti.
 At superum Genitrix postquàm solata iacentem
 Risit, & ambrosiæ dininum afflauit odorem;
 Complexu leuat, & gremio componit eodem,
 Quo iacuit Deus, & vestigia nunc quoque restant.
 Ipsa manu medica quas detulit exprimit herbas,
 Ipsa fouet molli tactu, palpatque medendo
 Vulnèra, sidereoque aspergit liuida succo
 Labra cicatricum, grandesque obducit hiatus.
 Vtque diù seruent rerum miracula famam,
 Accedatque fides factò venientibus annis;
 Quà collum dorso superimminet, aurea circum
 It nota, quæ veteris signat vestigia caedis:
 Atque, ubi vulnus erat, iàm linea lucis oberrat
 Pura, cutem allambens, iuguloque insuta sine arte,
 Ingens artis opus, & Virgine digna cicatrix.
 At, postquàm officio satis est perfuncta salubri
 Diua procratrix, & hiantia vulnèra pressit;

*Languenti, super haec, animo medicamina fecit,
Impresitque sui castissima vota pudoris:
Ingenuasque nives, puraeque incendia mentis.
Addidit amplexus, & verba nouissima dixit,
Verba, quibus nimbos, tempestatesque sonantes
Mitigat, & caelo bacchantia nubila placat.
Tum verò ex oculis paulatim elapsa, videri
Desijt, inque sui se luminis occulit umbras.
At tu, cui caelum & caeli Regina laborat,
Sume pares animos, meliori reddita vitae:
Nec malè, si nescis, de te, Sophonisba, merentur
Saeua latrocinia, & laceratae iniuria formae.
Nunc oblita tibi tot vulnera: quae tamen optas
Et velles, aeterna forent; vt semper amantes
Experiare manus, & olentes gaudia succos.
Vtere caede tua: nec tu felicior esses,
Credo equidem; si non infelix antè fuisses.*

Finierat Stephonius, haud mediocri omnium plausu;
qui (siue hoc darent carminis siue hominis gratiae) pro-
pè iurabant, visum sibi Virgilium adesse, nec sine sua illa
dictionis hypocrisi recitantem. tum Farnesius admonere
Tursellinum occoeperat muneris sui; vt, quoniam reos
iàm satis audierat; accederet aliquando tandem in con-
siliū: & quem diù pendentem habebat haerentemque
conuentum, sententia pronunciata dimitteret. Enim-
verò Tursellinus, vbi animaduertit, in eum se locum vr-
geri, vnde nullum pateret effugium; Quid, inquit, in hac
re tanta meum hodie iudicium fatigatis, de qua multò
iàm antè sit praeiudicium vestrum? neque enim est in-
genij mei tantas inter vos componere lites: & oneris,
quod mihi committitur, ne Cicero quidem ipse atque
Virgilius sufferre partes queant; nedùm ego possim.

Nam

Nàm libet quaerere ex vobis , quid olim causae fuerit , cur nulla instituerentur publica animorum certamina , neque praemij causa inter sese committerentur ingenia ; cùm tamen corporum contentionibus & theatra passim erigerentur ingenia , & amplissima honorum coronamenta proponerentur . nempè (vti vos apud Aristotelem definientem saepè legistis) tùm quia , si fortè hominum ingeniosissimi concurrerent ; nullos praeterea inueniri contingeret , qui de ijs ferre sententiam possent (nàm iudicem longè oportet excellere hominibus , de quibus iudicandum est) tùm verò propter acerbissimas , quae suborirentur aduersùs huiusmodi arbitros inimicitias ; cùm laudis amor , quo nihil est dulcius , ignominia velut affusa , tantùndem acescat in eo , qui vincitur ; & plerùnque degeneret in odium iudicantis . in rebus ceteris liberaliùs humanitate certatur , & , vinci , non rarò victoriae ducitur :

Qui velit ingenio cedere ; rarus erit .

Ecqua igitur ego fiducia sententiam hìc meam interponam , quae statim obruitur magnitudine litigantium ; quorum sanè manes apricantes adhuc viuentesque tanquam in Elysijs in scriptis suis vereor ne habeam iratos ac vindices ; cùm fortè , quòd saepe soleo , ad eos accessero consulendos . sed vestra nimirum mihi necessitatem imponit auctoritas ; huius fide peccatur , si quid à me . Peccatur audacia . Dicam ex sententia voluntatis vestrae , sed arbitrij mei : nec planè sub formula , sed ex aequo ac bono : neue aliquid gratiae tribuam (quànquàm nec locus odio ullus hìc est) vtrinque tantùndem reductus , ac vestrum aequè medius sedeosvt positio corporum aequitatem arguat animorum .

Equidem Tullium atque Virgilium par nobile sapien-
tium ,

tium, & iam nomina non tam hominum quam ingeniorum sine exemplo praestantium, arbitror diuiniore quodam sacro, quam reliquum animorum vulgus ac turba, in lucem datos: diuinae plus aerae, quam ferret mensura, mortalium caeterorum, sua ipsos in pectora detulisse. Sunt ista quidem, ut praedico, verum, cum fortè suffragia superiorum aetatum venor in veterum monumentis auctorum, simulque committo laudum ornamenta, quas olim vterque fortitus est apud aequissimos rerum aestimatores ac iudices; animaduerto, plura sanè puncta prae Virgilio tulisse Tullium, & iam tùm praestantioris ingenij gloriam occupasse. Igitur, ne hominem possessione deiiciam; facit eorum auctoritas, quorum ipse praesidio pedem in illam tulit antiquitùs. quae sanè maiorum auctoritas, ut plurimum valet in causis; ita nunc animum inclinât ancipitem adhuc & iuris sui: ut, si quid est mei iudicij; secundum te litem, Magi, definiam: ac disertè candidèque pronunciem, videri Tullianum ingenium, Virgiliano diuinius. Nam praeter ea, quae vos haecenus disceptastis; haec pauca sententiae meae firmamenta, subijcio, quanquam nemo iure quaerat à iudice rationes. Primum M. Cicero capaciore quadam animi comprehensione quamplurimas simul artes ita complexus est; ut ad intimum cuiusque descenderet, videretque quid vltimum: neque facultates ingenuas de facie solum nouit, ut plerique; sed ad pectus, ad medullam, ad cor usque disciplinarum omnium intelligentia penetravit: usque adeò natura tenuem illi ac subtilem aciem elimauit ingenij. & animum quodammodo concisum, atque ita per plurima dispersitum. ut singulis tamen maior accedat; necesse profectò est, maximum haberi. Multa quidem mente Virgilius comprehendit, & pluribus

bus quasi diuortijs doctrinarum proprium ipse pectus impleuit : sed , quantum suo se prodit ac vendit in opere , multijugis huius scientiae cognitionem cursim ac velut in transitu delibasse leuius , non altius hausisse visus est . certè non aequè ac Tullius : qui , vt omnium propè rerum nouit articulos ; sic earum quasi pompam explicauit , ac prae se palàm tulit ipse quod nosset , deque omnibus ferè per otium & iusto destinatoque volumine disputauit : tam propriè subtiliterque de singulis ; vt neglexisse reliquas videatur . in quibus enucleatè tractandis mirum est quàm acutè peruiderit , quàm nihil effugerit , ne atomos quidem minutissimas formarum , & inseparabilium notionum : & quod aliqui proprium vnice munus arbitrantur ingenij ; consequutionem longissimam , & velut agmen conclusionum in sese redeuntium , atque vna vicissim non modò post alteram , sed etiam ex altera descendentium , non tam suis ipse quàm Philosophiae oculis , internouit punctimque diuisit . planè , vt multa in eius scriptis occupauerint locum diligenter expedita resectaque rationis ad viuum , ex iis , quae tanquàm noua censentur hoc tempore , & non modò apud Philosophos sed etiam Theologos constanter ac mordicè disputantur in scholis . Quanquàm huiusmodi rerum sententiarumque ingeniosa subtilitas , quia quibusdam ornamentis & veluti phaleris inuoluta verborum incedit ; idcirco , perinde quasi personam gestet in scena , non faciliè deprehenditur , fugitque sensum atque oculos etiam acutissimos eorum , quibus suspecta est vbique latinitas : qui non intelligunt Philosophiam velut aliena & exotica lingua loquentem : ac ne Mineruam quidem ingeniosam putant , nisi pinguem & barbaram : Romanam negligunt & fastidiunt . cum ra-

men ingenio elegantiam ancillari, res sit aperta dudum,
& quodammodo contestata Ciceronis exemplo: qui
acutissima quaeque sic ornauit, ut non tam auribus vi-
derentur scripta quam animis. Certè Augustinus, vir
sanctissimus nec alioqui retusus, ut arbitror, repre-
hendit eos, qui plus linguam demirantur in Cicerone,
quam pectus: immò professus est palàm, Tulliani argu-
mentis Hortensij, ingenio suo silentium impositum; ac
propè persuasum sibi, ut Christi sapientiam arriperet ac
tueretur. Denique de M. Cicerone sic sentio. quaecun-
que rerum genera expoliuit ingenio (expoliuit verò
quàmplurima) ipsum fortasse meliùs potuisse scribere:
aliud, ut arbitror, neminem. Igitur tanta scientiae
tàmque accurata varietas, quàm agilem multiplicem-
que animi mentem ac vim arguit, rituque numinis non
modò praesentem rebus, sed etiam ipsas implentem at-
que animantem? Quid verò, quòd hominem nacta est
reipublicae mancipatum, ac muneribus longè diuer-
sissimis grauissimisque distractum? cui non essent agen-
di scribendique certis intervallis ac spatijs discrimina-
ta tempora: sed ex altero raptim ad alterum gradus fie-
ret; dareturque precariò quies, atque otium in negotio
quaerendum esset. Cùm Virgilius sui ipse temporis
quaestor ac dominus ad hoc vnum incumberet, ne
multis operam daret, negotio implicatus vno, quod
nempè cum musis procul à ciuili contentione transige-
ret. Addite ad hoc Romani regnum senatus ac fori:
quod, rogo, regnum obtinuisset nè Tullius in vrbe
tàm infensa dominatui, si minùs prudentia competito-
ribus praestitisset? neque enim illud aggressus est armis;
sed meritis occupauit: neque vanis imaginum titulis fu-
moque pellexit; sed palàm obsedit atque expugnauit in-
genio:

genio : cùm Arpinas nescio quis , atque homo nimirum
nouus , nullis maiorum , ac ne suis quidem , praeclarè
tùm factis in vrbe notus , impetu statim suo se protulit
primùm , mox etiam extulit ad praecipuos honorum
gradus : deiecitque sensim à rostris sapientissimos ciues ,
qui locum & dicendi facundia & amplitudine facino-
rum & praerogatiua natalium occupauerant . Quòd si
plùs ingenio , quàm pietati obtemperasset , voluissetque
tàm strenuè uti foro , quàm sapienter inuaserat , profectò
vaenalem in eo principatum atque occupanti proposi-
tum eodem emisset pretio , quo ab iniquissimis ciuibz
redimere conatus est ; Caesarisque fortunam facillimo
iactu praeuertere potuisset . Deuinxerit sanè Virgilius
vnus animum , imperantis omnium ; mōdò Tullius oc-
cupauerit , infraenaritque Romanum populum , illam
nempè multorum capitum belluam ; & vnum aliquem
capere ; genij est : obligare multos ; ingenij . Atque , ut
semel absoluam , excludamque volubili verborum gyro
sententiam breuitate gaudentem ; aio , malle me Maro-
nis iudiciū , malle Ciceronis ingenium . Ille meliora
conatus est facere quae apud alios inuenit : hic inueni-
re quae nullus faceret meliora . Eloquentiam Tullius
velut vmbra ubique , etiam non id agens , trahit : etiam
si maximè id agat Virgilius haesitantiorē , resistan-
tiorēque producit , idcirco nihil huic detrahi ; nihil
illi possit adiungi : & copia locupletem animum ; parsi-
monia prouidentem , interdum & paupertinum arguit .
Alter , hominū de se iudicia meruit : extorsit etiam al-
ter , atque abstulit . Virgilius fortuna temporum : Cicero
difficultate se vendit . Amicorum illum opinio secu-
rum habuit : hunc inimicorum inuidia solertiorē fecit .
Aula dūtaxat alterum inter assentationes exercuit : al-
terum

terum senatus ac forum, in quo stultè nihil agas aut dicas impunè, ingeniosorem quoque reddidit quàm accepit. Conatus illum & labor, neque partus ingenij nisi mora lambendus formandusque nobilitat: huic facultas horarum omnium, semper obuium, semper expositum in aditu pectoris, & tanquàm in numerato stetit ingenium. Vterque, cum aliquo tamen discrimine, maximus: vterque progenitus dono quodam prouidentiae; vt magnitudine naturalis ingenij fidem miraculis abrogaret: quippè ante illos inuentus est nemo, quem ij sine palma imitarentur: nemo post illos, qui eos imitari posset sine desperatione vincendi. Haec vbi denique pronunciauit Tursellinus; quoniam diei iam plerunque procefferat; assurrexit ex formula, ac Bonum, inquit, factum, Quirites. Velitis iubeatis, vt omnes in posterum M. Tullio disertissimo Romuli nepotum, quot sunt quotq; fuere, quotq; post alijs erunt in annis, primas ingenij deferant: qui secus faxint, ingenij ipsi fama multentur. Cùm omnes assensu probassent edictum; è senatu sine vlla prouocatione discessum est.

At Virginius, qui propter aetatem propè mutam à liqteris, & cruda adhuc atque immitia studia praetextatamque sapientiam, non tam omnia perceperat animos incredibili cupiditate succensus assequendi non pauca, quae, dùm effunderentur auribus eruditis, teneri captum animi praeteruolarant; non modò reliquis abeuntibus, à Tursellini latere non ipse discedere; sed interrogare mordicè & accuratè multa, vrgere, fatigare praecipientem, & propè plus discere quàm doceri. Planè vt illa iam tùm pueritiae mitis acerbitas praemonstraret, quantum aetas deinde matura promitteret. Nos certè vidimus nec semel oculis, quid illa praestiterit, etiam reddendo fidelior quàm pollicendo profusior; cùm in iuvene

E 2

demi.

demirari sumus efflorescentem doctrinae varietatem , quae quondam germinabat in puero . Atque utinam amorem illum ingenitum sapientiae coluisset minùs aliquantò , quàm vitae ; non ego nunc cogerer deplorare iacturam nostris hisce litteris acerbissimam in ipsa maturitate virtutis ; erepto , paucis antè mensibus , ingenio . sissimae nobilitatis viro , cui pares habuerit Roma sanè paucos , nescio an deinceps habitura quàm plurimos . sed illa celeritas *plùs ultrà* velificantis ingenij ad haec nimium breuia deferebat allidendū in medio cursu felicitatis & gloriae generosum extenuati iam corporis animiq. nauigium ; ut immensa dicendi cupiditas velis producta remisque , virum (si vnquam alius) vita dignissimum ad immortalitatem simul mortemque prouheret . In quo , praeter communem iacturam , illud mihi praecipuè dolendum , quòd auditorem amisi aestimatoremque studiorum meorum ; in quo nisi intellexissem beneuolentia plerunque iudicium anteuerti ; sanè permultum habuissem , vnde mihi plaudere & gratulari possem . Nunc , quoniam conspectu non licuit quo solebam ; eius saltem nomine eohonestandam putavi disputationem hanc meam : cuius ut aggrediendae auctor mihi Virginius hortatorque , addo & laudator , fuerat : sic in praesentia concludendae obsignandaeque materiem atque auctorem volui eundem esse . Cum praesertim opportunum fore sperauerim , si meam praestantium olim ingeniorum comparisonem excellenti huius aetatis ingenio terminarem : ac simul acuerem posteriorum deinde temporum inuidiam felicitate nostrorum , simul linguas prouocarem propositione materiae , simul imitationem excuterem exemplo virtutis . Vos verò dabitis hanc mihi veniam , Viri sapientissimi , deque me optimè meriti :

ti: quos, cum magnificè quidem ac splendide possem;
non tamen induxi colloquentes Dialogi fide, contentus
interim atque adeò securus aspectu extra fabulam ve-
stro, Tribuere nimirum soliti sumus huiusmodi sera,
solatia posthumaque tum maerori nostro tum amico-
rum à nobis sine reditu abeuntium desiderio: ut, quo-
rum vita non suppetit; eorum certè memoria delecte-
mur. Precabor potiùs immortalitatis auctorem, ut plu-
rimos vobis annos, vel de meis, addendo; mihi spem
adimat id in posterum moliendi: faciatque, ne, aut vo-
bis tam dira cupido, aut mihi adeò tristis occasio vestris
abutendi nominibus tribuatur.

ALLOCVTIO IV.

Habendum esse delectum in literarum aggressione, ex ipsis ingeniorum procliuatibus, quare sua unicuique natura describitur, & cui singillatim apta sit scientiae, adumbratur.

ETVS est, & nata paenè cum litteris
querela multorum (Card. Illustris.)
qui sub initia bonarum artium capessenda, si quam in ijs operam strenuè
ponunt, non ita bellè atq; è sententia
sibi procedere suspiciàtur; extemplo,
velut animi factique paeniteat, sublimes illos quos at-
tulerant spiritus, curuae propemodum animae, ad terram
affigunt, naturam ipsi suam imbecillitatis accusant, la-
bores in ea disciplinarum aggressione susceptos inanes
atque irritos appellant, ineptam industriam, vanos & ab

re vacuos conatus, quotidianis paenè complorationibus lamentantur, naturæque segnitiam, stolidè prætendunt suæ: ex quo fiat, vt quod malè sibi vna in arte prouenerit id ad reliquas disciplinas illicò transferant, deque vniuerso litterarum studio actum iam esse, praepropera enimuero festinatione pronuncient. Quid enim, inquit, aetatem, quæ spontè consumitur, etiam per artem velis continenter atterere vbi speres nullam ex attritu scintillam honoris, nullam gloriæ lucem aut dignitatis, splendorem nominis aut famæ nullum excitari? Excurrant, vt libet, amplissima bonarum artium spatia, planèque triumphent ij, quibus ad omnem litteraturam eruditionemque formandis ipsamet Sapiencia contulit molitrices manus: nos verò, qui demùm vrcei, rota segniùs corrente, prodiuimus; aliò designatione naturæ destitnamur: &, quando non omnia possumus omnes; non deerit aliquis & nobis angulus, quò spes nostras & vota recipere, nec sine quaestu bonorum foenerari labores operamque possumus. Sic illi secum ratiocinantur, concluduntque, propterea quòd in aliqua bonarum artium minimè proficiant; idem quoque de ceteris conijciendum sibi: &, quia laborem in vna frustrentur; spem omnem esse ab omnibus remouendam: cùm tamen interea aut nimia properatione ignoratio neque sui iniquam, aduersùm se sententiam ferant; aut fugam laboris & vigiliarum, quas habet amor studiumq. discendi, fucò quodam imbecillitatis tegant, suæque in desidia naturam & ingenium reprehendant. Perinde quasi vna sit, & ad vna dùmtaxat disciplinarum studia propensio atque indoles, neque potiùs habeantur omninò multa in hac multiplici, ac paenè infinita complexione disciplinarum, in quibus, non sine prouentu eruditionis & gloriæ, collo-

cetis operam, Adolescentes: vt si ab alia paulò infeliciùs
 accipi fortasse contingat, in promptu sit alia; cuius in si-
 num tuto refugere, cuius succo ad Sapientiam enutriti
 possitis. Haeres in primo Pöeseos vestibulo cunctabun-
 dus, neque aditus patet ullus aut via in aua isthaec re-
 gna Musarum? excipiet te fortasse gratiùs Eloquentia,
 spatijs suis, & campis amplissimis exultantem liberè
 triumphantemque committet. Si te Philosophiae diffi-
 cultates, atque horrida, praesertim primò adeuntibus,
 senticeta sic pungunt, sic ab optima disciplina procul
 abstinent, vix vt vllum laborem tuum acceptum ferat,
 vllam industriam; aderit ex templò scientia Christiano-
 rum moderatrix officiorum, seque tibi, pro ea qua quo-
 tidie magis ac magis potest polletque in omnes auctori-
 tate, communicabit. Si mathematico diù multumque
 versaris in puluere, & tamen ex infinitis propemodum
 rebus, quas ea scientia proponit ob oculos, solidae ni-
 hil intimaeque doctrinae, sed leuissima quaeque dūta-
 xat & verè superficiem tenuisti, verte si placet oculos,
 animumque adijce ad rerum humanarum aut etiam diui-
 narum cognitionem, & quam à Mathematica gratiam
 aucupari non licuit; quis scit, an ab humanissima di-
 sciplinarum principe faciliùs ingenioque tuo accommo-
 datius impetraturus sis? Et, vt verbo multa complectar,
 nisi tu te abijcis, tu te prostrigas; modò non aliò, quàm
 quò te vocat impellitq. natura, nitaris; inuenies aliquam
 in vniuerso bonarum artium choro, cuius ad amorem &
 certissimam possessionem factus ab ingenio formatusq. vi-
 dearis. Vt sanè apertissimum sit, quàm inclementer, quàm
 iniquè & secū & cū Sapientia se gerant ij, qui ex minima
 perceptione disciplinae, ad quam studia primùm deferūt,
 & vix vlla cōprehensione, sic argumentari solent; vt inde

profectum aut desperationem in ceteris metiantur :
 cū ferē omnes, quotquot litteris informari volent, in
 vna quidem certē possint, quanquā nemo vnus excel-
 lere facīle possit in omnibus. Adsum igitur hodiernā
 die vindex ingeniorum, & naturae defensor; adsum ac-
 cusationis iniquissimae iudex, fugae reprehensor indeco-
 rae, castigatoꝝ inertium querelarum. Idque vt planius
 aliquantō praestem apud vos Aud. qui hūc studiorum
 causa contineitis; libet vobis ante oculos genium ve-
 strum ingeniumque proponere, vosque vobis intuentes
 & per otium explorandos dare; vt, ad quam denique
 scientiam litterarum peculiaris vos inuitet, ducatque ve-
 luti manu, conditio; mecum in praesentia cognoscatis.
 De quo si breuissimē pro rei amplitudine dixerō; nae
 ego querelarum fibras euellam omnes: & naturam,
 quamuis non vno modo, benē tamen de omnibus me-
 rentem; ab iniuria nonnullorum & contumelijs vin-
 dicabo.

Et de litterarum quidem studijs deligendis assumen-
 disque cū decernitur, ad cuiusque indolem & pro-
 cliuitatem controuersiam esse omnem atque consiliū
 reuocandum. Certē Romanus orator, cū videret, na-
 turam interdū, vel in pueris, sic excellere ac sese ipsam
 profiteri, vt artes alias atque alias se ipsis ac sine disci-
 plina condiscant; continuō pronunciauit, innata nostris
 ingenijs nescio quae bonarum artium semina, quae
 naūum atque indutrium nacta cultorem si fortē crescant
 adolescantque maturiūs; ad amores, ad studia longē
 diuersa, institutionesque dissimiles informemur. Quos
 animi sapientis igniculos ē caelo cum mente delapsos, &
 in principe humani corporis parte tanquā in arce suc-
 cenos, nisi deprauatis opinionibus moribusq. restingua-
 mus;

mus; non multum abeat temporis, quin splendidissimum naturae lumen appareat, & quaedam veluti praelucen-
tes ad sapientiam facēs: quas modò sequare gradu certo
ac destinato; nihil erit propius, quàm vt scientiam, cuius
amorem affectas, etiam amplectare. Atque hoc illud est,
quod agrorum cultores iaciendis seminibus meditantur
primùm, vt soli naturam liquidò teneant non secùs ac
suam; diligenterque disquirant, pingue nè sit an ma-
crum, spissum nè an verò dissolutum, calculosum, ci-
nericium, glaucosum. Neque enim omnis fert omnia
tellus, & suum est vt hominibus sic etiam agris inge-
nium: vsuque frequenter venit, vt campus, qui nimium
diù multumque ligonibus exercetur, aratro proscindi-
tur, iteratur, tertiatur; ad extremum, quòd idoneus fru-
mentationi non est, consenescat miserè, ac nullo fructu
fatigetur: & sementem, quam ingenti suo & agrico-
larum labore susceperat, non modò non comprehendat,
non animet, non promittat; sed vim atterat extinguat-
que gignendi, & tanquàm nutrix aliena, fouendo ne-
cet. Contrà verò videmus in pratis voluntarias nescio
quas herbas, & sponte nascentes, nulla seminum iactura
aut industria deuocatas, satione cultura inuitamento
nullo laceffitas, vsque adeò viuere ac vigere, tantam
prae se pulchritudinem in floribus, in folijs viridita-
tem, varietatem in coloribus, in odorum expiratione
suauitatem ferre; vt quandam veluti ridentis natu-
rae pompam explicare tellus intuentium oculis videat-
tur. Sed quid ego florum herbarumque nascentium
ingenia demiror, cui venit in mentem aliud hac super
re magnum ac paenè incredibile, supraque fidem,
quam sanè fidem non esset cur ità religiosè require-
rem vt facio, Aud. nisi scirem, naturae propensionem
in

in rebus eam habere vim ac facultatem, ut non rarè prodigij locum obtineat. Nemo est, qui nesciat, modò quidquam sciat, metallo nihil esse contumacius, nihil ad quandam veluti disciplinam ac legem accipiendam, inertius, & (ut ita dicam) ineruditius. hoc tamen si nasciscatur indolem terrae comparem, aut certè non ita dissentaneam naturae suae; iaci non sine spe maximi fructus, turòque disseminari ad messem cum foenore metendam, vberrimo, auctorem habeo non fabulatorem è triuijs, aut loquacem ex angiportis aniculam, sed Peripateticeae disciplinae grauiissimum legislatorem, moderatoremque seuerissimum veritatis. In Cypro enim gigni solitum aes auro persimile, memorat Aristoteles, (nam Aristotelis esse De mirandis auditionibus volumen, plerique doctiorum arbitrantur) quod, inquam, aes callidi regionis agricolae caesim minutimque contunderent, tenuissimas illas arenulas & quasi atomos, humi seminum more committerent, excolerent, inductis ad tempestiuas irrigationes reductisque vicissim aquis recrearent, tantùmque proficerent perficerentque cultura; ut durissimum semen, ductis altè radicibus, emollesceret, ac progerminaret in segetem, adolesceret, adeptumque paulatim maturitatem suam, ingenti copia, fecunditate mirabili, messem aeneam colenti daret. Et dubitabimus, Auditores, ex prodigiosa consitura camporum traducere spem ad animi cultum? dubitabimus, vlla reperiri studia litterarum ita aspera & ab hominum captu remota, vllas artium institutiones ita difficiles ac laboriosas, vllas ita feras ac verè ferreas disciplinas; quae, si iaciantur, & quodammodo conserantur in pectus auidum genioque procliu; opportunissimae fructuosissimaeque futurae sint, & vberrimam, iucundissimamque

Sapien-

Sapientiae segetem allaturae? Verius hoc equidem arbitror, quam ut ullam orationis fidem expectare putem: quippè res oculorum est potius, quam ingenij. Quàm multos audiuius aut legimus, quàm multos hodieque videmus ipsi, qui sine cuiusquam doctrina & perfectione, educatore propemodum nullo, solo naturae nutu ductuque, ad pulcherrimarum artium adeptionem breuì peruenierint? Iottum pictorem in paucis eximium, & ingenio quàm nomine meliorem, quae unquam posteritas ignorabit? Hic obscuris parentibus similique progenitus loco, ductor custosque gregis exigui exiguus ipse ac puer, consueuisse fertur, non rudì ac pastoritia fistula laborem fallere, sed semper aliquid vel in arborum truncis incidere, vel carbone adumbrare in lapidibus, vel exaequato in puluere delineare baculo. Fortè, dùm praeacuto costilique laterculo manum exerceret in silice, quo instrata erat via, ibique pecudis contra pascentis ex vero simulacrum exprimeret; accidit, ut Cimabues eius aetatis Apelles susceptum illac iter haberet, oculisque in puerum coniectis, laborem eius & conatum obseruaret. Substitit primò, tantam solertiam in admirationem usque suspicieus; mox, ut propiùs rem inspexit agnouitque differentiam linearum alterna se vice iuuantium atque ad expressionem imaginis excitantium, aptissimo inter se membra colligata nexu, distinctos in membris articulos, recessus umbrarum ac depressiones, ab his exultantes luminum eminentias, symmetriam atque ordinem partium, venustatemque totius operis, veritate usque adeò repraesentata, ut non spirare solùm ouis in lapide ac depasci, sed ipsam quodammodo luporum allicere ac deludere posse videretur ingluuiem; intellexit enim uerò
soler-

solertissimus artifex eo in opere non tam pecudis imaginem adumbratam, quam expressum excellentis ingenij simulacrum, & futurae quondam artis amplissimum rudimentum; atque in rusticano, adolescente illustrem ac nobilem exosculatus amplexusque naturam; inde domum deduxit & in suam recepit disciplinam: in qua tantos ille progressus tam facile fecit; ut ipse postea magister habuerit quid eius in tabulis admiraretur, quid desideraret in suis. Nos certè de praestantissimi artificis monumentis ferre iudicium possumus vel naui ex vna opere musuo lepidissimè vermiculata, quam diù multumque per tot annorum circulos Roma suspexit, neque vnquam in posterum faciet suspiciendi finem: quod illam Paulus Quintus Pontifex Maximus, & reipublicae Christianae gubernator amplissimus, ex Vaticanis ruinis & velut ex naufragio vetustatis ereptam, apud nouam magnificentissimi templi porticum tanquam in portum, famae dicendam & Immortalitati restituit. Est igitur in nobis, ut dicebam, certa quaedam vis atque propensio, sunt artium initia nonnullarum; quae diligenter obserues necesse est, quisquis animi culturam aggredieris; ne, si fortè ad ea, quae non sunt ingenij tui, casus te vel fortuna detruserit; sit demùm ab ijs, quantum sine fructu, non tamen sine nota atque dedecore recedendum. Terrae, nisi explorata eius natura, semina non committis; & in ingenia, quorum vim potestatemque non teneas, iacies initia disciplinarum? aut hoc agricola obseruabit in pratis, quod sapiens in animis non videbit? Vos certè, Adolese. ne tanta aetatis operaeque iactura id ignoretis; agite per vestram fidem, & peculiares ad singula bonarum artium studia propensiones cursim inspicimus, ut suos vnusquisque conatus

natus in litteris optima naturae anticipatione ac regula metiatur.

V sapienterque plerique Philosophorum corporis hu-
 manae fabricam cum hac amplissima ornatissimaque
 mundi structura compararunt : aiunt enim, nihil vniuer-
 so rerum ambitu contineri, qui caeli terraeque terminis
 definitur ; quod in hac hominis molitione pulcherrima
 non contraxerit concluderitque natura . Et sanè , vt reli-
 qua missa faciam ; prima rerum initia , & vt è graeco
 vertam , elementa, non est passa desiderari sapiens operis
 institutrix : quibus initijs , vt in caeteris rebus sic in
 homine, peculiare animorum propensiones inclinatio-
 nesque nascuntur . Et terram quidem , solidam illam &
 crassam reliquisque subiectam omnibus, adumbravit in
 atra bile , ignem accendit in flaua , in sanguine leuita-
 tem aëris expressit , pituitam ad aquae liquorem fluxio-
 nemque conformauit . nam quatuor illae virtutes , quas
 appellant principes qualitates, humor, frigus, siccitas, ca-
 lor , si misceantur vnà , & quandam veluti societatem in-
 eant ; vt diuersae conflantur, ita diuersas instituunt pri-
 morum corporum notiones . & si quidem frigus cum
 siccitate conspiret ; atra tùm bilis existit ; flaua , si sic-
 citati calor accedat : pituita , si frigore alatur hu-
 mor : sanguis, si calor humore temperetur . Ex qua mul-
 tiplici concordia consensuque qualitatum , quatuor om-
 ninò sunt corporum affectiones, constitutionesque natu-
 rae : melancholica, cholericæ, pituitosa, sanguinea : in
 quibus magna vis & facultas inest , eaque cum primis,
 quam inuestigamus ad studia, procliuitas animorum . At-
 que haec illa sunt, quae ad bonas artes aggredientem, in-
 certum tamen pendentemque animi, quam potissimum
 litterarum partem seligat, è tenebris extrahent, rectaque
 dedu-

deducunt, ut suam quisque noscat ingenij vim, acremque se bonorum suorum iudicem praebeat; & si consulat interrogetque se primùm, corporisque temperaturam sui feriat, ac per otium internoscat; adhibere profectò possit delectum, in ijs potissimùm disciplinis, quas ingenio superares & consentaneas animaduenterit habere minus operae, plus naturae. Et, quàmuis occulta sit harum inuestigatio cognitioque virtutum, siquidem intimè latent in venis, in sinibus, in arterijs, atque adeò sub arcana reconditaque corporis humani velut adyta refugiant, in quae vix ullus animo patet aditus, oculis omninò nullus; in nobis tamen quaedam proposuit Deus animi simulacra, notasque naturae certissimas, in quibus illa perluceat ac teneatur, utque palàm pro foribus aedium principum virorum affixa videmus insignia, quae viatorem, loci rudem ac peregrinum, domini luculenter admonent; sic in extrema corporis facie, & quasi vestibulo mentis, incisae visuntur imagines quaedam illustres, signaque quodammodo coronata dominantis ingenij. Ergo Bonum factum, Adolescentes. libet quoniam per vos licet, adumbrare vestrum singulis ac definire indolem suam; ut ex hac mihi panegyri nullus abeat, quin se probè teneat, agnoscatque magnarum rerum aggressioni percommodum. Vos animum diligenter aduertite, & in hoc orationis cursu, velut in tacito liquidi lapsu fluminis, agnoscite, quinam sitis: videte, quid agere quid moliri, quid assumere litterarum: quid prosequi, quid omittere debeatis.

Principiò agmen mihi ducant melancholici, genus hominum, ut vulgus existimat, solitarium ac paenè subrusticum. Videas adolescentem macie decoloratum, capilla fusco crispoque, sanguineis oculis & pellucidis, videat

videas tardum incessum, seuerum aspectum, vultum, vultuosum, frontem exaratam, diductum prominensque supercilium: ipsum oris habitum non quidem arte conformatum, qualem sibi Caligula ad omnem formidinem terroremque componebat in speculo: sed ingenio natu-
 raque subtristem, cogitabundum, semperque magnum, aliquid molientem: cui si quid ex tempore dicendum, vel è superiore loco ad populum, vel ad familiares ex aequo; haesitat lingua torpetque: nec verba facili volubilitate praeterfluunt, sed ori velut affixa haerentiaque vix decidunt. Quid ergo suadeo huiusmodi ingenijs, quid auctor sum? ad litteras nè animum adijciant (nam hùc demùm referuntur quae dicenda sunt omnia) & quarum praecipuè artium studia praeoptent? Aio, genus hoc hominum insuaue, hoc maestum hoc triste domicilium, Sapientiae paratum esse: cui melancholiam, hoc est, vt aiebat Heraclitus fons ille perpetuus lachrymarum, splendorem siccum veluti facem accendit: cuius in luce, tanquàm in bono lumine, serenus animus rerum imagines & simulacra conciperet, concepta dis-
 poneret, & in aciem & campum, nulla turba nullo tumultu, cum exquiruntur immitteret. Ergo, si qui sunt huiusmodi indolem constitutionemque sortiti; felices illos ex hoc loco fortunatosque cum primis appello, & inter principes Sapientiae procures, inter illustres litterarum antistites aliquando futuros in praesentia con-
 saluto: sunt enim ad grauiores artium disciplinas aptissimi, sunt ad seueriorem doctrinam eruditionemque formati: sed in ea philosophiae parte fructus facient non paenitendos, quae rerum naturalium effecta cau-
 sasque curiosius inuestigat; idemque praestabunt in-
 scientia diuinitatis interprete, atque indagatrice caele-
 stium

stium arcanorum : ad quas omninò facultates sic incum-
bunt , sic operam in ijs omnem locant ; vt ad caetera
humanae vitae vel honestamenta vel commoda nihil ha-
beant reliqui quod infumant : quippè ad omnia inepti
natura , non in vrbaña societate faciles , non in coetibus
facundis ; non extemplo faceti , non falsi , nulla sermonis
comitate , leporibus nullis : sed inertes , sed cogitabundi ,
atque in ipso corporis ornatu cultuque , tanquàm ex
aratro Fabricij , malè confuti , malè praecincti , & ad om-
nem incuriam negligentiamque tantummodo composi-
ti . Quae si ità sese habent ; videte per vos ipsi , Aud. quam
ferre sententiam de grege mundulorum delicatulo de-
beat , qui sapientiam inter mollia consecretantur , & ni-
hil habent vsquàm pensi , quàm vt sint in odoribus , in
calamistris , vt capilli madeant vnguento , vt cirris fluen-
tibus aequali fimbria cincinnorum ambitiosa circum-
tempora coronentur , vt tutulo frons grauetur sugge-
stoque etiam adoptivae comae , vt aptè vestibus expri-
mantur artus , vt aurum & torques bellè cadat ad pe-
ctus , vt gemma fulgeat atque accendatur articulus , vt
aures suis sese vulneribus venditent crucientque : vt
muudi , vt ornat , vt compositi factique tanquàm ex pi-
ctura toti praetereuntium oculos animosque ad sese
velut ad emporium deliciarum aut officinam alli-
ciant : denique , vt verè omnia bona sua secum portent .
Nihil hic ego pronuncio , nihil affirmo , nec penes me
vel hanc ipsam causam vel eius arbitrium volo ; sed au-
diui à sapientibus saepè cùm dicerent , exquisitiorem
corporis elegantiam ac nimis supersticiosam industriam ,
indulgentioremque quàm deceat virum , interdum saga-
citate animi solertiaque destitui . nam qui firmas habet
& ingenuas ex doctrina oblectationes , auersari ple-
runque

runque solet pompam illam indecoram, & peregrinas cultus mundioris ineptias; & quantum corpori comendo tribuitur, tantundem animo demitur excolendo. merces superuacaneus nec suus ornatus suspectas facit, parùmque vendibiles arguit, & fugat emptorem: quippè vitium, cui foris adulatur, intùs accusat. Sibi, quàm alijs placere malunt Sapientiae candidati. animus secum habitat clàm oculis, procul ab sole, ne colliquescat penitùs & dissoluatur. domi sedeat ipse sui cultor, ipse spectator sui: qui, si domi non est; alibi nusquam est. vt vacuae sunt, omnique supellestilis honestamento destitutae domus, quae domino procul agente non incoluntur; sic fieri lacunas atque inanitates amplissimas oportet in pectore, cùm dominus foris est, & in extimo corporis ornatu cultuque peregrinatur ingenium. O tuum, Socrates animae magnae cor, ò vocem pulcherrimam tuam, summamque votorum Socrati parem! cùm aiebas, siquid expetendum esset à Dijs; optare te vnicè, vt quam ceteri passim homines curam studiumque conferunt in corporis elegantiam speciemque; eam à corpore traductam tibi intùs deuocarent ad mentem, vt exornata pulchrè, ac diligenter exculta intestino pulchritudinis artificio, vni demum Sapientiae perplaceret. Tenuit ea quondam gloria viriles Ambraciarum pueros, qui, vt bonis artibus nomen darent, capillos primùm & comam inclementer attonsam Apollini disciplinarum praesidi dedicabant. neque enim calami strata molliter, aut cincinnata muliebriter, aut ceruffata iuueniliter, & quasi stigmatica Sapientia est: sed inornata, sed inculta, sed grauis, sed verenda: tanquàm Regina matronali decora vultu, cultuque gratissima; non alieno decore, sed natiuo: non mendicata forma, sed sua: non colore venustatis, quem

fucus illinat : sed quem sanguis modeste diffundat : negligens illa quidem & incompra , verum habet negligentia maiestatem .

Sed redeo ad ne dicendi feruor abripuit , atque aggredior ad aliam hominum classem hisce quos ante descripsimus aduersam oppositamque , loquor eos adolescentes , in quibus magna vis pituitae , & ut vocant phlegmatis , hoc est inertissimi pigerrimique dominatus humoris , facultatem intelligendi magnam partem extinguit : quos ego , ut quod res est plane loquar , amice moneo , facessant procul tanquam a templo profani ab erudito illorum choro , quos naturae destinatione ad Sapientiam informamus : sic enim de ijs ipse decernit habitus oris , sic tota corporis facies & constitutio , sic mores & quaedam animi lineamenta pronunciant . Obesum , nitidum , & adipale corpus , ab humeris & pectore quadratum , si quaedam praeterea argumenta stolidae mentis accedant plerumque pinguis & crassae Mineruae simulacrum est . Vidistisne interdum aliquos , Auditores , quorum errat in ore , in oculis , in fronte , in auribus , toto demum corpore stupiditas ? nimirum hi sunt ex hoc hominum genere , quos ab Sapientiae finibus abstinemus , amandamus , expellimus . si quid roges ; statuas roges . usque adeo hebetes attonitique , ut ictu fulminis perculsi , stupent . Non est , quod existimetis , Auditores , quae de nonnullorum stupiditate narrantur interdum , illico tanquam suspectae dubiaeque fidei accipienda . finguntur saepe quidem multa , verisque commenta miscentur ; sed eueniunt re ipsa aliquando nonnulla , quae omne poetarum artificium fabulasque longe superant . Vnum ego ex his facinus asseram vni gestum esse complures asserunt . quanquam penes me fidem nolo , cum alioqui sua ipsum

magnitudine laborare, atque ultra veri terminos pertinere videatur. Regio est, uti euentus ostendit, parùm benigno clementique subiecta caelo, in quo cùm aliquando nocte concubia, senescentis lunae pulcherrima facies praeluceret, & eiusdem effigies placidissimè redderetur in stagno; accidit, ut interiectu nubeculae tegetur in caelo sidus, & simul imago sideris in stagno videri desineret. Igitur regionis incolae, ut sunt ingenio nocturno planèque ad lunam elaborato; cùm illam diù quidem ac multùm sed nullo successu perquirerent; demùm rumor increbuit, a fellos, nempè loci genios, aliquantò antè potum eò venisse, & insatiabili bibendi licentia lunam in aquis veluti pisciculum delitescentem, quàm ampla est, totam hausisse. Mouit ea res solertissimos populares, qui satellites nihilo ciuibus argutiores expediunt, ut gregarios latrunculos maiestatis reos illicò sistant ac rapiant ad tribunal. Dictum factum. nullo negotio ceteris coniectis in carcerem, ne multitudo, Patrum aequitatem inflecteret; vnus ex his furunculis paulò petulantior collum indutus in vincula sistitur ad iudicem, ad causam addicitur. Hic verò, Senatus acutuli princeps acutissimus, blanditijs cum bellua primùm agendum ratus, è sella, quam Romana plusquàm maiestate conscenderat, placidissima dorsum manu palpat, ac mulcet suauissimè catulum Melitensem: rogat, obtestatur per & suas & reliquorum Patrum querelas & lacrymas, per aras & focos, per quotquot haberent omnia cum illo communia; ne sibi demùm soli putaret tantum boni natum: luna, si nesciret, nullum inter sidera salutaris, nullum omninò diuinius, & communius proinde nullum: redderet oculum nocti, sororem operatissimam soli, terrarum orbi delicias suas. sed precibus

cibus à reo ne verbum quidem exprimitur: declinandum igitur fuit ad alteram partem: furere vehementer cocepit iudex, edicere, interminari: quando clementem habere se nollet; experiretur iratum. iubet, obfirmatam in scelere belluam fuisse primum, mox & fidelis excruciaci, dum dolor confessionem extorqueat. Verum, cum ne sic quidem quidquam efficeret; ad extremum, è iudice factus repente carnifex, in senatu, in ipso Patrum conspectu plaudentium, lanienam exercet, infelicique belluæ aluum rescindit, scrutatur intimas viscerum latebras: vno verbo, lunae quam inquirebat partem omnino nullam inuenit; sed imaginem ipse suam, ad viuum expressam in bellua, stolidus homo deprehendit. Ego verò desides istos animos, ego pectora situ torpentia (nam videmus interdum non multò his quos nominaui argutiores) ego malè capitatos homines planèque domesticos fungos tradam litteris condiendos? Et autumnalia quidem tubercula callosque terrarum oculatissimus inuestigator naturae Plinius appellat arborum pituitam; ut ex hoc etiam capite cum pituitosis insulsisque conferri possint ingenijs. Traiano Imperatori fungum aliquando missum ferunt, in quo, tanquam in cerea tabella, Romanae aliquot litterae non alio quam naturae stylo legebantur insculptae: quod sanè spectaculum diu tenuit Quiridium oculos, animosque oblectatione recreauit. sed mea quidem sententia multò est admirabilis, ex hac, qua de loquor, hominum stolidi planèque fungina familia reperiri aliquem, non dicam bonis artibus excultum, sed primis syllabarum elementis vel leuiter informatum: cum haec virorum natio pratenfis & rustica vix tantum gerat animo litterarum; quantum, si coalescant formandisque rerum notionibus componantur;

cur, ne hominis quidem nomen satis conficiant aptèque describant.

Sed quittamus haec ludicra: reuocat enim nos ab hisce rebus clementis naturae, hominum genus aliud. Si laudem neque cum primis principem, neque cum secundis omninò nullam merentur ingenij. Hos ego antequàm nomino, &, quibus apti sint disciplinis naturae destinatione, pronuncio, libet eorum signa conglobare aliqua, quibus quasi vestigijs teneri quos quaerimus faciliè possint. Et sanè nihil est facilius, quàm eiusmodi classem internoscere: quam enim partem in ceteris anni totius aetatibus verò obtinuit; eam sibi occupauit illa in reliquis constitutionibus. Candido in vultu rubet assiduè color, flauus plerunque in vertice capillus, in cute laeuitas & mollicitudo, in forma dignitas & auctoritas. Ceterùm non aliud genus hominum illo festiuus: lepores, urbanitates, & gratiae nunquàm ab ore discedunt. Sunt enim in hominum societate iucundi, sunt liberales in iocis, comes in facetijs, hilares in argutijs; ut horum in vultu tanquàm in nummis antiquorum, legi semper epigramma videatur insculptum, Hilaritas generis humani. vsque adeò nullae in supercilio nubes, nulla in fronte toruitas, in oculis acerbitas nulla, nihil molestum, nihil triste: sed explicata, sed quiescentia, sed tranquilla omnia, caeloque, cùm sudum est, sanè simillima: ut per eam placidissimae frontis speciem, veluti perspicuam translucensque crystallum, ad ingenij sedem ac penetrabile candidissimum facili atque expeditus introducatur aspectus. Accedit ad haec animi facilitas quaedam, & quam in partem vocaueris obsequentis: accedit corporis agilitas, leuitasque par aui-
bus robur & aptitudo membrorum constans & firma.

faltationi, cursui, pugillatui, ceterisque virium irrita-
 mentis aptissima: sed corporis tamen quàm animi maior
 habiliorque dexteritas. Vidistis opinor, Auditores, de-
 scriptos à me eos, quibus magna vis & affluentia defae-
 cati purissimique sanguinis naturam nomenque compo-
 nit & planè pingit. Quos ego disertè moneo, delectum
 habeant, nequè ità temerè & inconsulta natura, plu-
 meoque quod aiunt pede: sed plumbeo, prudentique
 ad litterarum aggressionem accedant. Nàm, ex artium
 disciplinis, ad paucas easque non graues ab ingenio
 deportantur. accedant tamen, & excello erectoque
 animo sua cùm nouerint tueantur. magnam enim &
 ipsi laudem occupabunt in litterarum rudimentis, in
 scientia, peritiisque linguarum, in Arithmetica, nume-
 rorum confectrice disciplina, ceterisque si quae sunt
 artibus, quae memoriae facultate nituntur. Etenim cùm
 sanguis magnam humoris portionem obtineat eius, qui
 mollior pinguiorque propiùs aëris naturam attingit;
 necesse est, eo plurimum iuuari memoriam, vt faciliè
 fortiterque concipiat & comprehendat rerum imagines,
 & quàm diutissimè constantissimèque retineat. quippè
 cùm firmiùs & tenaciùs, vt reliqua omnia; sic haereant
 simulacra capiti cereo, hoc est molliori crassiorique
 affixa materiae.

Sed iam è quatuor hominum classibus suprema su-
 perest eorum, quos vulgus nominat à morbo, quem
 Graeci *Κόλεραν* dicunt, horum naturam ex aspectu oris
 & orationis vbi cursim ob oculos proposuero; vos inde,
 Auditores, de re litteraria facietis, quod non erit diffi-
 cile, coniecturam. Inest, vt hinc exordiar, nationi prae-
 feruida, quam flaua bilis accendit, summa tenuitas gra-
 cilitasque membrorum: staturae modus haud immodi-
 cus,

cus, sed est in confinio positus magnitudinis & paruitatis: corporis faciem pallor quidam gilvus mellique non abfimilis decolorat: exterior cutis, quoddam quasi corporis solum, scabra strigosaque venis arterijsque conspicuis, quasi fontium capitibus in ramos passim & riuos abeuntibus, profeminatur: caput succi plenum & maiestatis: in quo maturata senectutis insignia quàm citissimè canescentem honestant & veluti candidatam in iuuentute caesariem; pellucidus oculorum vigor & argutus alacritatem animi videtur exprimere: incessus celer, incertus, exlex: nec stabilior lingua, quàm pedes: nam etsi gradus orationis saepenumero firmus ille quidem est, & quodam eloquentiae tenore grauitè aequaliterque glomeratus; tamen, si fortè succenditur bilis, & ebullit attolliturque generosius; tum verò difficilis & morosus sermo conuolutus & complicatus in sese graditur, regreditur, passimque veluti contumax & refractarius interfistit. Quid, quod communem societatem consuetudinemque mortalium, quanquam ipsi vehementer amant; non ità tamen in ea vicissim amantur, cum similitates civium plures & inimicitias grauiiores, quàm amicitias charitatesque suscipiant? Nihil enim familiarius, nihil vnquam habent antiquius quibusdam indignationum velut igniculis, leuissimis illis quidem minimèque vitalibus, sed frequentioribus tamen, quàm vt eos ferre patrique diutius possit vsus & consuetudo ciuilibus; qui, quanquam vix exorti cadunt, & veluti quaedam incendiariae bolides, tùm propius extinguuntur cùm ardentius minaciùsque collucet; fieri tamen minimè potest, quin eorum iactu repentino crebrisque fulgoribus, si minùs comburitur, affletur certè vicissitudo beneuolentiae quaedam, & mutui consensus integri.

tegritas. suspiciosissimum aequè genus hominum morosissimumque, quibus nugas nucesque & pappos per aërem volitantes, tanquàm excelsissimarum turrium montiumque in sese incurrentium imaginem, caecutientis animi vitio propriaemet intemperiae semper obijciunt, Verùm, si suspiciones huiusmodi velut operae araneorum leuissimae deiiciantur, si disciplina quaedam adhibeatur, si mentis liberiùs aberrantis reprehendatur excursio, suisque ponderibus & momentis quodammodo temperetur; vt est alioqui genialis & festiua familia, sic (animaduertite quicumque hoc ingenio estis, Adollescetes) vix aliquid ea constitutione beatius, vix ad omnem litteraturam aptius, ad eamque potissimùm, quae politior est & humanior reperitur. His ego suaor hortatorque sum, vt labores & studia sua deferant ad opificia poëtarum; in quibus mirum est quàm facilè & vix vlla resistentis aut retractantis ingenij mora proficient, mirum quàm sequaces sensim hederas intelligent sibi succrescere ad honestissimum coronamentum. Scio, esse nonnullos, qui Poësim, hoc est festiuissimum caput, inter melancholicos ablegant, quòd existiment cum Democrito, poëtam esse non posse sine quodam furoris afflatu, sine vi, sine turbinibus, sine calore & inflammatione delirantium animorum. Ego verò poësim mihi peroptauerim, non illam phanaticam & procaciter insanientem, vnoque tantùm gradu merae stultitiae proximam, deque caelo quasi per machinam strepitumque deductam; sed mecum hic natam, sed parabilem, suauem, ingenuam, virginem indolis quidem magnae, sed modestae: vt securè, non violenter inuadere videatur: vno verbo, quae calore quidem ferueat & concitetur; sed temperato, non vt illo quantum est in animo ratio-

nis ebulliat & vaporet : qui sanè calor opportunè sup-
peditat hominum generi, cui bilis flaua succenditur ;
exardescit enim animus, coquitque sententias & verba
componit. quibus, vt ait ille,

Si natura negat ; facit indignatio versus .

Atque, vt est apud veterem Poëtam, sicuti feruente
flammis ahenò emergunt illicò attollunturque quæ la-
tebant in fundo ; sic in animi feruore quodam atque
aestu, continenter ex imo pectore verba supernatant, ac
sponte redundant ex ore . Sed nulla est artium, quam
adamare magis debeat quisquis ea constitutione præ-
dictus est, quàm eloquentiam, illam inquam reginam
animorum, temperatricem optimam cupiditatum, le-
gum architectam, morum institutricem, cultricem sua-
uissimam moderatricemque regnorum . Tenebit hic
multos vnus, atque Herculeis ex ore catenulis deuin-
ciet, flectet, moderabitur . si quidquam studio flagran-
tiore discupiat aut velit ; nullus sit omninò, qui nolit .
intimas pectorum latebras altè rimabitur, insinuabitque
se clàm in animos, atque alias ijs affectiones, mores alios,
aliam paenè naturam inuehet, mentium expugnator, at-
que eius, qua nihil est homini magis proprium, liberta-
tis . Etenim hostes inuadere, vincere, profigare : sangui-
nis effusione, ciuium strage, clade oppidorum atque
vrbium ad amplissimum dominatum iter sibi atque adi-
tum aperire, magnum ego quidem arbitror atque admi-
randum : sed humanum denique ac popolare genus ad-
mirationis, siquidem & ingenij fines nulli sunt, nisi quos
impressa rerum præscribit infinitas : & ferrum exaequan-
dis rupibus ac demoliendis per sese natum hoc amplius
habet ab arte ; vt alatum fiat & volucre, quò celerius
peruadat omnia perrumpatque, & potentissimis popu-
lorum

lorum atque urbium interitum clademque incredibili festinatione deportet. Gloriosa sint tamen haec, & vti libet amplissima: sed obsidere arcem pectoris humani liberrimam, quò non aurum, non ferrum, modò ipsa se tueatur, irrumpat: expugnare animos obfirmatos, contraque nitentes acerrimè: rapere quò velis: ad iram, ad misericordiam, ad furorem impellere, ac pugnaciter incitare: ardentes, flagrantisque restringere: frigidos ac remissos, additis veluti facibus, inflammare: spem metu retundere; odium amore compescere: confidentia verecundiam temperare: non ferro, non flammis, non ex aggeribus propugnaculisq. castrensibus; sed pro rostris atque suggestu: non armis onustum, sed pacatum togatumque: non strictis intentatisque mucronibus, sed verbis, oratione, sententijs, tantum operis moliri, & victoriam omnium maximam pulcherrimamque reportare; hoc enim verò magnum quid est, hoc admirabile, hoc propè diuinum, nec nisi pulcherrimam meritòque principem ceterarum constitutionem atque indolem flagitat.

Exposui, Auditores, quaecunque habuit natura, quae communicaret nobiscum & partiretur bona: atque eo consilio exposui, vt indicia quaedam essent, & veluti praeitiones aut tacita inuitamenta ad eas artes alacriter capeffendas, quae sint certis ingeniorum classibus accommodata. atque haec sanè praesagia, si fortè in litterarum aggressione, hoc est in rerum grauißima, posthabeantur, si sese quispiam inconsulto ad disciplinas animum conferat; frustra sapientiae fores, quod ait ille, pullabit: malè bonas horas, malè aetatem, malè spem, malè laborem operamque consumpserit. Nihil est inuita Minerua faciendum, &, aduersante ac repugnan-

te natura, sicuti irritò conatu suscipitur labor; ita ingenia plus a quo coacta ut plurimum malignè respondent: nec meritò de ingenij sui sterilitate queritur, quisquis illud ignorat. Quin tute sedulò, ac diligenter exploras? quin expendis, quid habeas potissimum tui, ut id potius moderere, quàm quae genij non sunt, & tanquàm aliena confecteris? Apollonij Philosophi principem operam fuisse ferunt in informandis-que pueribus, ut eos cognitos primum atque exploratos haberet: quos, si diuturna cura ac tentatione severissima à litteris alienos ineptosque natura deprehendisset, educebat ipse, & veluti vendibilem mercaturam extrudebat in forum. hic in officinas artium plurimarum in aliam ex alia dissimulanter introducebat: quòd si quempiam observasset eiusmodi rebus gaudere, instrumenta certorum operum in manus assumere, inspicere, experiri, interrogare de singulis, laudare & quadam animi alacritate gestire; quasi manu indolem pueri teneret, inde secum exire non patiebatur, sed in ijs artium studijs locabat apud probos artifices hortabaturque ibi persisterent, quarum ad laudem factos agnouisset. Atque utinam, ex viri Philosophi disciplina, Adolescentes, antequam in augustissimum Sapientiae templum pedem inferrent, tantisper in limine atque vestibulo immorarentur, dum se probè dispicerent, atque ad indolis suae genijque regulam explorarent; profectò haud ita multos videremus, quos aut è medio litterarum cursu facti paenitentes retrahit desperatio, aut ad finem usque, nullo operae pretio, pertinacia verius quàm profectus progressioque perducit.

Quancquàm non patiar, Auditores, quae una res mirum in modum totumid, quo de hactenus disputauimus, intet.

interturbat, prauaque sui communicatione corrumpit, eam silentio praetermitti, id enim nisi caueatur in tempore ac seriò declinetur; frustrà te ipse ingeniumque cognoueris, frustrà procliuitatem naturae prospexeris, frustrà ad certa quaedam studia tibi accommodatas artes cogitationem adieceris. Habemus à naturà quidem factam in animis sementem, quae si tempestiuè colitur, si nutritur, si diligenter educatur ad segetem, vno verbo, si, quod est apud Poëtam,

Naturae, ... tur semina quisque suae;

progerminet illa liberaliter atque ingenti messem fertilitate profundat: sed quid ea demùm animi bonitas, quid initia disciplinarum profeminata diuinitùs iuuant, si vitijs naturam opprimimus, si voluptate, si libidine, si desidia, si luxu capita frugum extinguimus, animumque velut agrum restibilem, iterandumque cultoribus excreandis damus? Nihil enim est tam facile, quàm, uti sunt confinia magnis virtutibus magna plerunque vitia, quae vel ex ipsis saepè remedijs fiunt; sic aduersùs animi bonitatem atque praestantiam aliquod ex his tanquàm infame monstrum ac violentum insurgat, vimque intelligendi facilem & expeditam ac feliciter adolescentem suis ipsum illecebris opprimat ac deprauet, ut enim in magna soli feracis opulentia ac segetum vbertate crescentium quaedam solet inesse luxuries, quae sua messem fertilitate suffocat; sic illa feracitas praestantioris ingenij suis saepè cum bonis mala confundit, habetque segetum ritu promiscuam adnascentemque perniciem. Vidit hoc perspicacissimus philosophorum oculus Aristoteles, instituitque idcirco quaestionem, Quid tandem causae sit, cur homines, qui ceteras animantes eruditione ac sapientia longissimis posthabeant interuallis; iniustis-

iustissimi tamen immanissimique sint animantium ceterarum : reijcitque disputationis caput ad vbertatem , & quandam veluti redundantiam ingeniorum : ex qua fit , vt facilius inuenire possint , qua ratione concupiscentis animi libidinem expleant , quae semper est in procliui , proniusque ad deteriora defertur . non quòd ego putem , vitia nobiscum nasci , aut odio nouercali naturam agere , quae nobis exitium moliatur antequàm vitam , & bonis mala supponat ; sed quòd ità fert nostra hominum conditio , vt illa ferè complexio qualitatum , qua nobis tantopere plaudimus & gratulamur , propterea quòd mentis aciem ad veri pulcherrimam disquisitionem exacuit , excitatque ; illa , illa inquam eadem constitutio genitrix disciplinarum & nutrix sit etiam in nobis , si educatio , si consuetudo , si nequities accedat conciliatrix improba vitiorum . Quantam attulit indolem ad amorem Sapientiae M. T. Ciceronis filius ? quanto fuit ingenio ad litteras Nero , qui liberales disciplinas ità delibauit in pueritia , vt spem frugis optimae annis accedentibus concitauerit ? quanto Iulianus nequissimus fidei desertor , qui Gregorio Nazianzeno propè par , vt se dabant principia , videbatur euasurus ? & , ne prisca conſeſſer , quàm multos ipsi nos in hoc eodem Lyceo , intra haec septa suspeximus , quorum admirabilis natura & vis excellentioris ingenij , quae magna quaedam & praeclara minari videbatur ; deceptis hominum votis , in omnem deinde socordiam , in caenum , in fordes scelerum , atque colluuiem omnem euasit ? Suscipienda nimirum aduersus callidissimum hostem pugna ; qui , quò magis in animum clam se ac per cuniculos inciliaque clandestinus insinuat ; eò acrius repellendus atque exturbandus est . Neque enim natura vitij animum parauit adornauitque ,
sed

sed cognitione rerum, sed artium disciplinis, sed domi-
 natrici terrarum Sapientiae: cuius ex vero simulacrum
 in nobis exprimendum suscepit, & in eodem numeris
 omnibus absoluendo non strenuè minùs quàm libenter
 insudat. Nos indolis nostrae corruptores, nos inquam
 malo nostro desultorium hoc monstrum ac versipelle,
 fouemus in sinu, quod egregios naturae labores, & nos-
 tram, si qua est, industriam & nauitatem miserè deprauet,
 vires affligat, indoli vitium addat, ac Sapientiae
 manu delineatam imaginem decoloret. Hic verò date,
 rogo vos, hanc mihi veniam, Auditores, vt in re gra-
 uissima facinus addam paulò quidem festiuus, quo ta-
 men haud scio an aliud possit offerri praestantius & fa-
 ctum magis ad eam, quam paro, calamitatem & infor-
 tunium miserabile deplorandum. Fuit superioribus se-
 culis Bonamicus cognomento Buffalmaccus, pictor inter
 primos nobilis, atque ex ijs vnus, qui picturam ex Italia
 pulsam immanitate bellorum extinctamque penitus re-
 uocarunt. Hunc Aretinus Antistes non prece minùs
 quàm pretio conduxit, vt sacram aediculam, in templo
 eius vrbs maximo, coloribus exornaret. Ergo, vt erat
 ingenio non tam ad quaestum, quàm ad gloriam prae-
 senti factoque; magnis animis rem aggressus, totam ex-
 cussit artem, vt opus ea in vrbe perfectissimum, velut
 obsidem immortalitatis, absolueret. Verùm, vt magnis
 incoeptis magnae plerunque interpellationes obue-
 niunt; accidit aliquando, cùm ex more venisset ad ta-
 bulam, vt animaduerneret, quantum in ea pictum he-
 sterna die expressumque fuerat, alterius manu deletum,
 lineamenta nullo colorum delectu superinducta, litu-
 ras & maculas, quaedam quasi vulnera inflicta corpori-
 bus: vno verbo, totum opus infectum ex facto. Exarsit
 illicò

illicò ad tam foedum spectaculum Bonamicus, & multa
 secum de non ferenda iniuria, deque ipso auctore me-
 ditatus; demùm, quod aemulis in vrbe non careret, cau-
 sam omnem reiecit in aliquem ex his inuidentem glo-
 riae suae, & cum pictura, pictoris nomen ex hominum
 memoria delere molientem. quare, ne turbas malo suo
 excitare cogeretur; statuit ex ingrata, vt aiebat, vrbe
 discedere. Sed ab humanissimo Praefule verbis amicissi-
 mis delinitus, vt erat ingenio facili ac perurbano; per-
 suaderi passus est sibi, vt rem iterùm non sine spe melio-
 ris exitus aggrediretur. sed antè fidos aliquot stipato-
 res veluti succenturiatos in latebras insidiasque conie-
 cit; vt, si quem eiusmodi fraudis artificem subolerent,
 & in scelere deprehenderent; illicò erumperent, atque
 hominem, vt par erat acceptum, pingendi scientiam,
 quam ad eam diem malè didicisset, pennicillis paulò lon-
 gioribus dedocerent. Ergo, restituta in pristinam digni-
 tatem venustatemque pictura, non multum abiit tem-
 poris, cùm obtulit se facinus ipsum, pro quo tam stre-
 nuè atque alacriter excubabant. nàm, dùm absente arti-
 fice excubitores operam nauant; ecce tibi pedum cre-
 pitus strepitusque pertenuis exaudiri, ac paulatim quò
 propiùs fieret increbescere: illi magnis rem indicijs
 auspicari, hortari sese vicissim ad pugnam, arma pariter
 expedire; occupatisque hinc atque hinc locis fugam
 praecludere, cauere singula ac providere: cùm adest
 in tempore maleficus iniuriae molitor ac doli artifex,
 sui que pariter atque hostium securus prorepat in me-
 dium, tabulatum ascendit, opus aggreditur. Expecta-
 tis, opinor, Auditores, vt adiungam, seruorum manu
 quempiam stipatum ciuem veteratorem atque inuidum
 aduentasse: sed videte, quàm saepè ludat hominum
 expe-

expectationem euentus . Simiolus , simiolus, inquam ; humanissimum animal, quem in delicijs habebat Antistes, domique suauissimè nutrebat, inuentus est auctor iniuriae . Is, cùm saepè Bonamicum dùm pingeret obferuasset ; vt est ad imitandum solertissimus , voluit absentis magistri sustinere partes . ergo, vt priùs fecerat ; ità tunc opus repetebat. iamque pulpitum ascenderat, iam vascula conchulasque, quibus colores alter ab altero diuissim habentur , quasi temperaturus vnum ex multis nulla lege confundebat ; tùm pennicillo temerè colores delibante , corporibus, quae Bonamicus paulò antè pinxerat, nouus nempè opifex supremam manum impositurus adornabat sese : cùm excubiae , inopinatae rei nouitate attonitae , ne pulcherrimum opus iterum corrumpetur , edito statim strepitu belluam interpellant abiguntque , tanta oblectatione inde suborta , vt arma simul manibus, simul animo furor excussus, & crimen illud ingens , cuius causa tot vigiliae susceptae fuerant, in iocum euaserit, solutumque sit risu. Sed non risu soluendum est infortunium sanè deplorandum , calamitasque mortalium maxima , eo nimirum factò luculenter expressa. Nihil est, quod optima rerum opifex natura maluerit, dùm in animis nostris prima bonorum decora venustatemque conformauit , tot virtutum colores, tot honestatis pigmenta , tot ornamenta dignitatis asperfit ; quàm, vt in nobis viuentem spirantemque bonarum artium imaginem coloraret, ac Sapientiae pingeret immortale , diuinum, exemplo dignissimum simulacrum : quod adumbrare tùm coepit , cùm in nobis inferuit initia quaedam disciplinarum, atque ad certa potissimum studia propensionem : sed voluptas, sed intemperantia, sed luxus atque ingluuies alienum opus inui-

de aggrediuntur, manum addunt. Et tabula, fucos tuos, coloresque nescio quos ementitos imponunt inruuntque, perturbant operis elegantiam, expungunt argutiam, dissipant venustatem: formam illam beatissimam ac caelo parem, illam candidissimi vultus effigiem, diuinarum afflictricem sedium aspersis vndique lituris maculisque superaggestis, quâ miserè distrahunt, quâ confusè delent, quâ confidenter inducunt: vno verbo, viuiam in nobis Sapientiae formam lacerant, amoliuntur, exinguunt. Miseram hominum conditionem! qui nostris ipsi periculis adulamur, fauemus incommodis, & quae demum recalcitrent damna palpamus: qui portentum infame, qui monstrum execrandum domi nostrae, intra parietes, atque ipso fouemus in pectore. fouemus inquam? Immo verò in delicias & oblectationem amamus amplectimur, adoptamus. Quin potius aditu prohibetur inmanissimus praedo? quin intercipitur, exturbatur, opprimitur? Parum est, indolem planè factam ad litteras sortitum esse: parum, in delectu disciplinarum, naturae ductu monituque, feliciter ingenium destinasse: parum, in cultu ac tractatione doctrinae, spem frugis vberriimae protulisse; si paulatim irrepente vitio flaccescit ingenium, si subeunte ighauia indoles deprauatur, si dominante voluptate natura paenè ipsa contabescit. Vestram hic operam, Adolescentes, vestros labores benè collocatos putates; si scientiae pariter atque industriae callidum interpellatorem aut hostem acerrimum propulsetis. Quae sanè victoria si demùm accedat ad optimam salerrimamque naturam; tanta fiet ad vestram eruditionem accessio, quantum & ab ingenijs omnium litterarum, & ab ingeniorum cultura praestanti, & ab artium disciplinis naturae singulorum accommodatis, longè cumulatissimam

simam expectare nos decet, qui vos in hoc Gregoriano
Sapientiae templo pietate ac bonis artibus informamus.

ALLOCVTIO V.

*Cauendum esse, ut in ceteris rebus, sic in discipli-
nis, luxum & superuacaneam scientiam.*

*Quare, quid in singulis bonarum ar-
tium praecidendum sit, prae-
scribitur.*

VI publicam Sapientiae causam, anni-
uersaria bonarum artium instauratio-
ne, apud vos agere quotannis ex hoc
loco solent, Cardinales Illustriss. eò
solertiam omnem ac nervos ingenij
contendunt; ut vegetos iam ac benè
procuratos adolescentium animos ad amorem discipli-
narum vehementer exstimulent, iniectisque validè faci-
bus inflammatae dictionis accédant. Ego tamen omnium
qui antè dixerunt, ut tempore sic conditione, postremus;
cùm neque faces huiusmodi, quas alijs communicem, in-
tra rigidissimas ingenij latebras suscitari videam: neque
satis habeam facultatis, ut eas ritu Promethèo ducam ex
altissimo volubilis eloquentiae caelo; faciam, ut opinor,
inopiae meae compendium; si hoc ipso gelu orationis
utar, ut sciendi cupiditatem immodicam, atque ardorem,
quem animaduerto iam in aliquorum animis plùs aequo
fortasse susceptum, opportunè restringam, antequàm
in incendium erumpat, atque ipsa quoque remedia depa-
scatur. Dicam planè ac disertè quod sentio. vos no-
uam

uam agendi rationem aequi vt spero bonique, boni ipsi
& aequi rerum aestimatores, facietis: & vestra inte-
rim beneuolentia sustentabitis oratorem, qui quo-
niam virtutibus dicendi non potest; conatur saltem iuua-
re vel vitijs.

Magnum hoc aeuo prouentū non Sapientiae modò, sed
etiam sapientium obuenisse; nemo est qui magnificè non
iactet in vulgus. neque omninò tempori adulantur ac
moribus suis, qui eam, in quam incidimus, esse pro-
nunciant litterarum ac litteratorum aetatem: vt sanè
propterea censeam venia dignos aliqua, qui splendido
ceteroqui, ac propè dixerim triumphali mendacio, po-
stremum seculum superioribus aureis non solùm inge-
nij doctrinaeque gloria conferre, sed etiam praeferre
contenderint. Gratulor equidem nobis hanc gloriam,
non planè inanem ac meritis vacuum; veneror messem
liberalium artium opulentam; frugisque tam bonae co-
piam Satori maximo Sapientiae, optimoque animorum
colono iam nunc acceptam refero; precorque fortunet
in dies magis, educetque diuinitus sementem suam. Ve-
rùm, vt in summa camporum vberitate quaedam solet
in esse luxuries, ac germinum insana fertilitas, quae nisi
ferro identidem depascatur, timeri facile possit, ne feli-
citati adolescentium herbarum exitio sit ipsa foecundi-
tas; sic in tanta, tamque opima disciplinarum affluentia,
qua meritò gloriamur; vt amo fortunam, sic eius requi-
ro constantiam: doleoque, adnasci sensim nescio quae
ludibria, & quasi pompam inanium foliorum; quae nisi
salubriter interuellantur in tempore; quàm vereor, Aud.
vt scientia haec nostra, vitalis parùm ac viridis, circum-
fluentibus superuacuae cognitionis veluti frondibus
onerata non ferat vberitatem suam, ac nimia fertilitate
succum.

succumbat . Age igitur, quandoquidem annus est secularis & sanctus, quo cuncta religiosè ac ritè lustrantur expicimus & nos, si placet, vnà cum seculo Sapientiam, & quae illi fortè succreuerint ab radice vitia recidamus.

Equidem admirari non soleo, quòd ipsam quoque rempublicam bonarum artium seueram pridem & sobriam luxus afflauerit, & quaedam scièdi ultra terminos, necessitatis certè, utinam non etiam honestatis, ducta lautitia; quando communis hic est rerum omnium morbus, ipsique propemodum intestinus aetati. Ità se res habet, Auditores: artes seculum sequuntur. atque, ut olim dùm Romanae reipublicae frugalitatem Caesarum luxus excepit, luxuriam quoque suam litterae senserunt; ità huic tempestati, si praeterita comparentur, euenisse videri potest. An fortè pauca sunt hodie ad vitae commoditatem instituta, quae in aliam planè faciem à superioribus proximè seculis non abierint, & supra mensuram utilitatis excreuerint? Maiores nostri domos exstruebant arcendis temporum iniurijs opportunas: ornamenta subiciebant aliqua, modica tamen ac paenè fortuita, potiùs ne rudes, quàm ut excultae dici possent. Videmus ipsi in hac Vrbe quae supersunt hodieque principum virorum aedes, ingentia quidem corpora, sed sine fronte, sine praecinctionibus, sine vestibulo. Ridemus ordinem cubiculorum casu propè nascentium, dùm pleraque susque deque, pauca eiusdem metri: sparsa omnia, inaequalia, solitaria. nos verò homines elegantes, honestas facere putamus aedes; si earum faciem fucò & quasi cerussa statim oblinimus, marmoraque inducimus ne apud manes quidem à manibus secura fossorum: atque perficimus, ut in delicias rigidissima etiam saxa mollescant. ipsa verò cubicula in prospectu disponimus, ut ad nunc

cum oculorum atque intuitum omnia simul praestò sint. Vnum vidisti? reliqua ex illo nosti: usqueadeò, dùm à sese longiùs refugiunt; respondent tamen, incurruntque sibi; vnoque velut aditu, quàm remotissimum in recessum acies inuentium ducitur. Nempè, vt domus remotis velis procul appareat, velut in sacrario numen: aut certè adeuntibus, tanquàm ex alio terrarum orbe, sensim accedere videatur. perinde quasi omne magnificum è longinquo sit. Sanè picturas domorum; non domos facimus: quippè quae speciem potiùs quàm vsum praebeant, ac, magna sui parte, solùm ab oculis habitentur. Quid, quòd altissimas tectorum moles educimus, nec rã in aedes, quàm in caelũ ituri fabricamus? Quid, quòd in ijs alter ab altero, nò pariete sed integra còtignatione diuidimur: & cubicula, cùm vix vnum plures occupamus; vni tamen plura praescribimus, totidemque velut oppida intra domos excitamus: cùm tamen non ideò laetiùs, quia latiùs, viuere contingat: & vbi plurima laxitas; ibi mulci curarum anguli, atque perfugia solitudinum. Taceo villas, & quaedam quasi praetoria voluptatum: taceo signa, faxeosque populos, & tanquàm terrae filios ex intimis visceribus matris effossos, quos hac tempestate in aulas & conclauia tanto studio reuocauimus. Quid aurum atque argentum, illa mortalium numina, quàm vilia nunc nomina & iam omnibus vulgata censentur? Certè argentũ seculo adoptauimus, mensae iam, vasa, sellae, scrinia, cetera in quibus vitam ducimus, vita ipsa quam ducimus, argentea est. vt iniquissimae sint eorum querelae; qui nostram aetatem ferream esse lamentantur. Siquidem in argento sacra, profana, omnia facimus. in eo lucubramus, adoramus, somnum in eo capimus, coenamur, perpotamus: & quo sola regum capi-

ta cingebantur; iam eo coronamus & vina. Sic avaritiam lances irritant; dum satiant cibi famem: & conuiuae non magis liquorem pretioso in poculo; quam ipsum sitire poculum assuescunt. Denique, cum notaedium argenti cepit; ex eo soleas etiam iumentis induimus, non tam ostentatione luxus, quam ludibrio parsimoniae. At vaenaliū pretia nimium quantum enormia fecimus, cupiditate nostra, non meritis rerum, Superioribus proximè seculis Lucensis reipublicae Patres urbem suam eiusque dominatum omnem non nisi millibus aureorum quinque supra viginti redemerunt; quaprofecto mercede priuatarum vix aedium aliquam obtineres hoc aeuo. Tanti nimirum illis stetit eo tempore libertas, quam hodieque pulcherrimam illibatamque non immerito gratulantur sibi. Equidem video reperiri nunc plures, qui multò carius seruitutem emant. An non patrimonialia fuere quondam, quae virginum hac aetate nubentium dotes sunt? Credo, nunc feminae nascuntur Amazones; certè Alexandro illo Magno non minores: quandoquidem ingentibus earum animis vnus verè mundus haud sufficit. In coenas verò, dubiaque conuiuia, quam liberales ac splendidi, planèque prodigialiter prodigi sumus? Nimirum hoc quoque deerat elementis rerum; vt tributaria fierent voluptatis; neque enim necessitati vectigal soluitur, quod terrarum, quod marium, quod aëris defatigatione conficitur: tanto quaerentium impendio, tantoque discrimine; vt semper hominum pericula coenemus, interdum & vitas: atque ipso animarum pretio saepè litemus. At quantulam demum partem, ex tanto ciborum apparatu, vel strenuissima consumit ingluuies? Nempè non ad epulum, sed ad spectaculum inuitamur. ecce tibi ad numerum, nec
sine

sine palæstra; & tanquàm in triumpho, fercula deferuntur: dapes in mensam velut in orchestram prodeunt, abeuntque vti venerant, posteaquàm oculis diù serui-
rints neque enim fabula palato datur. Enimverò hoc est non ad coenam, sed ad scenam accedere; qua saepè mutata, denique venit ad catastrophèn, & bellaria, hoc est integra non rarò vrbium tributa. Nam eo qui-
dem nomine Romanos veteres, ingentes illos gulæ pro-
ceres, superauius. Saccharon, vt alia omittam, adue-
ctum ex India paucissimè illi quidem, nec nisi in medi-
camentis adhibuere: nos verò liberaliùs & ad delicias
abutendo; vengum fecimus. quantam enim coenae
partem occupat condimentarium hoc ciborum elemen-
tum? praeterea ex eo sigilla, velut antesignani quidam,
in mensa, mensae ipsae, mappae, salina, candelabra, pati-
nae, quàm diuersos in vsus quaesitum instrumentum?
ipli propemodum discurrentes pueri saccharei sunt. Sed
nihil hoc in genere illustrius, quàm quod Romae, sub
ipsum seculi huius exordium, magnorum procerum,
aliquis prae se spectaculum magnificentiae tulit. Is enim
inuisenti se honoris gratia, vti fit, viro principi eiusque
affectatoribus, in aperta ac subdiali magnificae domus
parte, qua transeundum erat, venationem exhibuit pla-
nè theatralem. nam surgentem è solo sublimiùs eaque
spatia occupantem excitauit siluam è saccharo, verè
caedua: in ea feras, canes, venatores ad iustam omnes
magnitudinem, ex eadem nimirum argilla, conformauit,
tam abrogante miraculo veritati fidem; vt nemo quod
res erat animaduerneret: ac, libata solùm oculis silua,
praeterirent omnes: donec auctor spectaculi Princeps,
ne silentio regeret, perderetque magnificentiam ipse
suam; sensim accessit, auulsamque vnus è fictitijs ca-
tulis

tulis auriculam ori, consultus quidem sed dissimulan-
ter admouit. Ingressi sunt illicò negotium qui aderant;
& tanquàm signo dato, veri homines in fectas feras infi-
liunt, venationem vndique perturbant, diripiunt, ac ne
ipsis quidem venatoribus parcunt: saxa momento, ve-
pres, arbuta conuellunt, magna virorum principum,
sed maiore aulicorum voluptate: qui, cùm onusti iam
praeda discederent, profitebantur, in eo domestico ne-
more omnia mansueta, ac ne siluam quidem fuisse silue-
strem: certè nunquàm se dulciùs antè suauiusque ve-
natos. Nequè tamen haec ingens rerum magnificentia
priuatis sese parietibus continet: in forum venit, & ve-
luti triumpho per urbem incedit: nec triumpho currus
deest. Vix limine pedem efferimus; quin aliquis in ocu-
los incurrat ex ijs curribus, qui, cùm prodeunt, non
tam abire domo, quàm domus videtur ipsa promoueri.
Vsq; ne adeò magnis hisce molibus ne tota quidem peruia
est Urbis, orbis terrarum capax. Praeterea.

Curru aureo, aurea summae

Curuatura rotae, radiorum argenteus ordo.

Per inga chrysolithi, positaque ex ordine gemmae.

Currum equidem solis dicerem; si solus esset. Quid ve-
rò seruorum greges, & tanquàm succenturiatus, quo
dominus obsideretur, exercitus? Quid vestes multiplici
subfuto bombycino sericoque apparente per crebras
incisuras, quasi per totidem vel intemperantiae spiram-
menta vel vulnera parsimoniae? Nimirùm inuenimus
quomodo multa simul indumenta, & tanquàm plura in
vno luxus spolia (maiores enim operis compendio, an opum
impendio?) gestaremus. Quid flores, quos vno die mo-
rituros, insolita quadam mercatura, commutamus au-
ro? miseri, qui viuas nostri funeris imagines tam caro

con-

eônducimus, propriatque morti Floralia inter festa pro-
ludimus: & verè plenīs manibus lilia & rosas sepulcro
damus. Quid tituli sole ipso illustriores, & non nisi ter-
mino diuinitatis exclusi; pro quibus tantum saepè ini-
micitiarum exercetur, & tanquàm pro fortunīs Grae-
ciae concertatur? & tamen punctum est, quod ferro
partimur, sine re vocabulum, & quaestio mera de no-
mine. An non haec omnia deliciarum inuenta damna-
mus quotidie ipsi, qui utimur: nec aliam excusationem
afferimus; quàm, ita seculum ferre? Atque utinam,
sicuti res ceteras luxus arripuit; ita, ijs aliquando con-
tentus, ingenuas quoque facultates mordicùs non te-
neret. Verùm non alius est animo color, alius ingenio:
quod, ut eo permissum, ab eo legem petit ac fingitur; ita
mores plerunque publicos humana sapientia aut vltro
imitatur, aut illata vi sequitur. Ut igitur accurati solent
ciuitatum moderatores: qui, si fortè luxum inualescere
inter ciues vident: ne deinceps immensum prorumpat,
remedijs sistere conantur: ac leges ferunt sumptuarias,
quibus in vniuersa vitae supellectile, superuacaneum,
siquid videtur, id priscum ad morem scitè referant: non
aliter Gregoriana Pallas aedilem me more maiorum,
hodie dicit; edicitque, modum publicè decernam
adolescentibus, ac bonas artes aliquantò fortasse lau-
tius fruticantes, pressius recidam, antiquae parsimoniae
ac simplicitati restituum, profusasque discentium cu-
pidines intra metam utilitatis & rationis includam.

Vultis, ab ipsis litterarum rudimentis incipiam? nam
Grammatica, hoc est solum, in quo aedificat Sapientia;
immodico & ipsa lautitiae vitio laborat interdum: nem-
pè cum in ea sensim innascuntur ac germinant minutis-
sima nescio quae rerum studia, quibus iniquum est de-

tineri

cineri mentes aliò properantes, grauissimisque discipli-
 narum artibus occupandas. Non desunt hodie homines
 in hac arte malè feriatì, qui non ridiculè minùs quàm
 vanè quaerant, dexterum nè an sinistrum in littore prio-
 rem posuerit Aeneas pedem; cùm primùm attigit Italiam:
 aut quisnàm Vlyssis remigum numerus fuerit? digni sa-
 nè, qui eum ipsi numerum amplificent accessu suo: aut
 Posidonio similes, dùm Cyclopas eudendis heroum ar-
 mis attentos sua etiam interpretatione fatigant; post
 Apollinem, Vulcanum quoque consulant, malleusnè
 coeperit in vsu priùs esse, quàm forcipes: aut Palaemo-
 na imitentur, qui non minùs scientiae luxu quàm vitae
 perditus, cùm frequens esset in balneis & vsque ad de-
 licias lauaretur perdius & pernox; in ea credo schola
 didicit, quid stillam inter discreparet & guttam; nàm
 solitus est id ipsum saepè in sermonem inducere. O illic
 reratissimas litteras, ò nugas, ò nuces, quibus nihil est
 intùs & in cute duri! Nimirùm ludit animus per ista;
 non proficit. saltem alea feliciter, si non sapienter, ca-
 deret: ac vel minimum existeret operae tam proiectae
 pretium. venia concedi posset ea, quam promeriti sunt
 olim eruditi quippè grammatici; qui suis ipsi commo-
 dis argutabantur apud Carras, urbem populo Quiri-
 tium funestam, & Crassi primùm atque exercitus Roma-
 ni cruore; deinde Antonini Caracallae parricidio ac
 caede nobilem. Hic igitur contentionem fuisse potissi-
 mam inter sapientes ac litteratos ferunt, vti decerneretur,
 in quonàm genere nominum collocanda videretur
 luna: cùm à viris, vt ea ferebat regio, doctissimis me-
 moriae traditum esset; si qui nocturnum sidus significa-
 tione sexuque muliebri nuncuparent; eos planè viros
 coniugum imperio obnoxios domi seruituros: contrà,
 qui

qui marem dicerent, & quasi viriliter educarent; in vxores haud dubiè dominaturos, neque vllis earum insidijs opportunos fore. Inania planè capita, & tornata ad lunae decrefcentis modum. Apage ab hoc Sapientiae regno otium tam otiosum, atque inamoenum: procul argutiae hyemales, quae Neronianas quoque thermas refrigerare possent. Non est nostrum in superuacuis hisce subtilitatem atterere: nefas iocari tam perditè ubi seriò agendum: ac verè, latrunculis in negotio ludere, ingenij sit planè distincti. quid enim aliud hoc tempore faciunt qui corrigendis miserè scriptorum voluminibus non se magis, quàm scriptores ipsos excruciant: vbiq; haerent, omnia prae suspicionibus suis diuinationibusque fastidiunt? quot hominum capita obtunduntur, nempè ut nullo plerunq; fructu vnus apex cum alio commutetur, & calculus calculum tradat? Non faciunt doctos ista; sed simulant: animosque cum diù limauerint; denique priùs atterunt, minuuntque, quàm acuant. Aliò nimirum industria deriuanda. Neque enim huic arti suus quòque campus deest; in quo magna cum laude palmam attingat. Praeparanda sunt grauioribus disciplinis ingenia, mouendus latinitatis gustus, exquisitae sapor eruditionis aspergendus, denique aperiendus est aditus Sapientiae. Insunt enim vltima plerunq; principijs: multùmque interest, quo primum fundamento fundoq; sint iuuenum animi: & talem vnusquisque se futurum sciat; qualem initia pollicentur.

Iam verò dicendi facultas quàm multis abundat, quibus & ipsa coërceri debeat? Quo sanè loco, si vestra mihi sententia conquirenda; Auditores, atque ex vno omnium sensu arbitranda res sit; haud equidem dubito, quia intemperantia huius artis habeatur oratio

lata plùs aequo, atque magnifica: immodicè verbosa, redundanterque profusa, qualem amauit Asia, corruptrix Romanæ parsimoniae regio. Et sanè meritò: nam verbis interdùm lautius, quàm deceat sobrium modestumque sermonem, abutimur: eaque si nostro penu pecuniaque non suppetant, alienis planè thesauris incubamus; abiectaue moderationis fama, superuacaneam dicendi stipem vndecunque colligimus, & quasi precario corrogamus. Ego verò nunquàm probaui, vt in homine petulantiam, ac vultus hilaritatem dissolutè festiuam; sic in eloquentia nimis effusam immodestamque quasi laetitiam lautitiamque, & risus orationis & gaudia. Magni saepè ingenij ducimus, non tam quid dici in vnaquaque re debeat; quàm quid possit, vno totum, spiritu promouere; fatigare vocem & latera, ac periodos potius anhelare, quàm fundere. vt planè meritò auditores Virgiliano cum Aenea exclamare possint.

Illicet obruimur numero.

Nam abundet, vt liber, oratio; nisi etiam redundet, atque extra ripam rationis effluat; eloquens, admirabilis, diuina non dicitur. cùm tamen interdùm nescio quae ludibria leuissimis planè sonis atque inanibus excitet, mellitosque verborum globos, & Cerbero dignas offulas exponat; quibus insidias auribus, non animis faciat. Procul enormis isthaec, & plerunque ventosa loquacitas: despumet oratio necesse est, ac bullae ampullaeque pueriles aliquando detumeant: illudque sit instar oraculi: Non sanè maiorem haberi laudem oratoris, nosse principium inuenire, quàm finem. Verùm, vt haec ita sese habeant; alia tamen est hoc aeuo communior sermonis intemperantia. Nam vana illa foliorum umbra, cula, inutilesque verborum quasi propagines magnam partem

partem amputauit aetas, ac familiarius quondam vitium orationis, interea paucorum fecit. siquidem eloquentiae nunc luxus est, omni propemodum luxu carere; atque in tantum superuacanea recidere; ut etiam necessarijs abstineamus. Usque adeo sua quaedam inest etiam parsimoniae intemperantia, & in pompam non raro ducitur pompae fuga. Inambulabat aliquando, ut consueuerat, Plato plùsquàm Platonico percultus atque elatus amiculo, chlamydeque multò etiam longiore, quàm corpore. Profusa quippè lacinia, vndantique penicillamento caudam trahebat, ac propè Deorum gradiebarur incesu, Sapientiae Deus. cùm ecce tibi Diogenes, ille philosophus doliaris, interuenit obuolutus angusto tenuique palliolo: utque erat ingenium non felle magis, quàm sale conditum; Platoni furtim obrepit à tergo, ac lasciuientem eius defluentemque luxuria chlamydem insultare pedibus, atque ad terram coëpit apprimere. donec indignanti rogantique philosopho, quid illud esset negotij, aut quibusnam intemperijs ageretur iocularè capitulum; festinè respondit: desineret oppidò mirari; calcare nimirum se Platonis fastum. Tùm Plato sapientiùs, ut clauum clauo refrigeret; Calcastu quidem, inquit: sed alio fastu. Tantùm in medio collocata virtus utrinque premitur atque obsidetur ex aequo. Sanè philosophorum imago vetus à nobis non multùm abluçit hoc tempore, qui superuacaneam, redundantemque plùs aequo copiam orationis, & veluti syrma eloquentiae, aequè superflua breuitate, curtaque nimium & paupertina dicendi supellectile: hoc est luxum luxu comprimimus, & vitio vitium compensamus. Nempe iterum Tullius in exilium: neque à Clodio Romanae quondam plebis tribuno; sed à principe litterarij nunc senatus

Tacito

Tacito . & miremur , si vt olim , ita nunc quoque regnet in foro Taciturnitas & silentium : & quò quisque minùs dicit , eò plùs dicere videatur : malintque iam omnes intelligi saepè ; quàm loqui ? Quod in domesticis vrbaniſque villarum ornamentis lauitiae ducimus & conferamus arbores , praeter vmbra , nihil daturas ; quas neque creſcere altiùs , neque diffundi latiùs patiamur , ſed preſſis ac tonſis vndique ramuſculis in plurimos habitus conciſas purgatasque formemus ; idipſum in hortis ſacundiae iam delicias facimus : ſententiolas humiles & circumeiſas , tanquàm arbuſculas manu retentas : breues argutias , preſſiùs quidem caſtigatas ; ſed tonſura in ſobolem abeunte , ſenſiculis inde plurimis , innumero velut haerede , progerminantes : vbique vibratos tenuesque ſpiritus , qui non modò animos pungant , feriuntque ; ſed in ictu relinquant aculeos ; plerunque & vitam , vſqueadeò ſtatim à vulnere moriuntur . Denique in delicijs hoc aeno pumiliones ſunt , & compendia , vt hominum ſic eloquentiae . atque haec ipſa frugalitas dicitur ; quae verè luxuria eſt . Haecine maietas ac dignitas ampliſſimae facultatis ? piſco quidem ac phalarato ; ſed tenui anguſtoque nauigio tam exaggerata merces imponitur ? ad praeruptos hoſce ſcopulos agitur ? ad haec brenia inclementer alliditur ?

Quànquàm aliud eſt in ea facultate , neſcio formidandum nē magis , an dolendum : certè tantò periculoſius malum ; quantò illud orationi nocet , hoc moribus : linguas aliud inficit ; aliud animos & corda corrumpit . Etenim aliqui , praefertim poëtarum , grauem ex ſeſe verecundamque diſciplinam atque à ſacris exorram , vſqueadeò ad profana detrudunt ; vt illi non modò delicias omnes & lepores & gratias tribuant ; ſed etiam
verè

verè Veneres, quotquot sordent vbique, Cupidinesque
vniuersos affingant: inelegantes ipsi, & nigra planè
pectora, nimirum affectis, vt oculis sic animis, candor
haud multum placet. Prodeunt quotidie in lucem ap-
tissima tenebris volumina, palmaris inuolucra lasciuiae,
in quibus (pudet dicere quod emendare non licet)
praeter obscenos, planèque praetextatos frontis titu-
los, etiam nuda producit palam ac veluti prostat im-
puritas: quae, quam deprauat artem; tam dehonestat
artificem. Ità sumus miserrimi mortalium: perinde qua-
si non valida satis ac robusta sint vitia; armamus eadem
ipsi, atque adiuvamus ingenio. Quid enim? disertè
prorumpitur in nescio quos amores, odio generis hu-
mani dignissimos: exprimuntur affectuum lenocinia,
obscenitates nequitiaeque cuduntur, immodicum sanè
in modum: atque, vbi hominum scelera deficiunt; ne
vacua sit vnquam actoribus scena; quasi per machinam
petuntur impudicitiae Deorum, ac religiosa sunt cae-
loque donantur vitia: nempè vt honestius, si possit, san-
ctiusque peccetur. Itanè verò? nobis signa turpissima,
praeferebantur, in ipso castimoniae regno, furta & adul-
teria Iouis sanctimoniae Christi bellum indicent? O sce-
lus, o portentum! diruta iacent antiquorum templa,
prostratae daemonum arae, oppressa superstitio, exul
impietas; tu homo nimirum religiosus, in hoc trium-
pho sanctitatis, Venerem nescio quam reuocas à fuga
quam ceperat: ac, ne regia quoque careat & cultu suo,
illi tu sana profanissima carminum attollis, illam vnice
veneraris, non halitu vilissimi nidoris; sed aurae diui-
nae particula: non victima pecudum impensa; sed ani-
ma tua: illi ingenium tuum immolas, tuum illi sudorem
libas, illi prudentiam accendis: atque vtinam feralem
flam-

flammam proprio tantum in sinu contineres, ac tecum ipse concoqueres impuritates tuas: neque tam indecoras faces, alienam in perniciem, atque in medias castimoniae niues, incendiarius pectorum funestus effunderes: non sanè tot lugeremus animorum clades: inter haec busta pudicitiae pereuntium, ac ne ruina quidem, foedissima incendia restinguentium. Commisceatur vultus Poëta inter Etruscos, qui per somnium apud inferos animi causa descenderat, visum à se in ijs paenarum ergastulis flebile par iuuenum ob impuros ardores aeternis flammis addictum: at culpa, quam luerent, flagitanti causam, ex ijs alterum respondisse (accipite vim veneni praesentissimam, ab ipsis hodie confectoribus explicatam) sic enim ille aiebat, se, cum vnà per otium legerent inhonestos aliorum amores, incurrisse continenter in suos: neque enim in ea lectione diù proprii iuris atque arbitrij constitisse; sed aura nocentissimi vaporis afflatus, didicisse primùm quae nulla vnquam obliuione dediscerent, nulla paenitentia delerent: mox pallore sedem abiturae verecundiae vultum occupante, atque oculis improbitati conuiuentibus, propè victi, propè mansueti pectoris signa sibi mutuò dedisse: denique vnà cum pudicitia pudorem, vti sit, omnem, & tantam honestatis clypeum abiecissem, donec, adhortante iam, ac minuente crimen exemplo, descendente in pectus intimum lue, excussis innocentiae repagulis, coepisse scelerum actores fieri; quorum tantummodo spectatores accesserant. Haec reus ipse de se, inductus à Poëta, non tam poëtico dolore, neque simulacris, aut imitamentis; quam labrymis lamentisque veris atque spirantibus referebat, infelix, qui se maluit flammis deuouere, quam librum, cuius causa tam nequicè, atque

inde-

indecorè perierat ! I nunc , & ingenijs tantùm excitandis profer in vulgus , vt profiteris , turpia carminum lenocinia : indulge quoniam libet , vtinam liceat , genio solum ac musis : detestare mores animo , quos voce commendas . Mihi crede : non adeò fabulam furdo canis affectui ; quin ad eas impudicitiae naenias expergefiat . Quod si , dùm ludis ac ventilas ; hoc ipso stylo , quem per ludum exerces , hominum animos inuadis ac iugulas ; quid , rogo , quid amplius faceres , si pugnares ? Quàm , saepè , ludentibus utique nobis , seriò tamen agunt cupiditates nostrae ? sed ludere tibi videaris , vt placet ; certè crudelitatis genus est vltimum , vbi plurimos animi causa per ludum & iocum interimas . Reprehendit alicubi poëtas Plato , disertèque proditores appellat : quia perturbationes affectionesque , hoc est partem infimam , & veluti plebem animi seditiosam , eiusque quasi tribunum ad ducem sensum vnicè palpant , ac fuscitant aduersùs optimam natiuamque reginam pectorum , rationem . vt enim is , qui , quos in ciuitate plurimùm posse cognouerit , eos egregiè deprauaret , atque corrumperet , pelliceretque aduersùm bonos ; sanè ciuitatem ipsam miserè perditum iret , atque omnium periculosissima prodicione destrueret ; ita poëtae , inquit , qui peruersam in animum cuiusque rempublicam induunt , eamque mordicè partem alunt , quae sine mente atque consilio fertur ad deteriora procluior ; procul abstinendi sunt ab auribus ciuium , tantum quam communis vtilitatis ac salutis violatores , & transfugae . O tuum , Philosophorum maxime , castigatum & castum ingenium ! quam enim , rogo , sententiam ferres , aut quo tandem nomine poëtas nuncupandos notandosque censerès ; qui turpissimae dùm taxat voluptati lenocinantur , qui rationem ac mentem , diuinum hominis bo-

num ac regium genus, quasi proſtituunt, impurae libidi-
 ni foedè ſubijciunt, & veluti mancipio dominam tra-
 dunt? Haec igitur litterarum malo publico laſciuien-
 tium parerga, hunc luxum indecorum ingenijs, pernicio-
 ſum moribus, amoribus inuerecundum, Sapientia, caſtiſ-
 ſimum peſtoris humani bonum & candor lucis aeternae,
 ſimul turpium voluminum monumenta & quosdam quaſi
 nidulos impuritatjs, ſimul profanum ſcriptorum vulgus
 prauique Cupidinis ſacerdotes, ſimul omnem Veneris
 ſupelleſtilem odit, execratur, arcet, non à templo ſor-
 lum; ſed etiam à regno ſuo: tantò in praefentia ſecu-
 riùs atque imperioſius; quantò maiori MAXIMI
 PRINCIPIS exemplo ductuque facit. qui caſta-
 iàmpridem & ſacra ſcribentium hortator atque auctor,
 illud praecipuè in votis habuit; vt prauam impurae
 poëſeos conſuetudinem impreſſis altè veſtigijs aboleret.
 Quòd ſi ſub Nerone quondam, muſico haud multò me-
 liore quàm principe, theatra malè canere muſicos do-
 cuerunt; cur non eadem iàm theatra ſanctè caſtèque
 dicere poëtās doceant; hoc eſt ea ſcribere, quae
 VRBANO placeant, optimo maximoque non ſacro-
 rum magis quàm litterarum Antiftiti? cuius laudibus
 accedet, ſpero; vt, ſicut olim Thebae, caſtra exaedificatae
 non niſi cantu deſtrui potuerunt; ità haec propugnacula
 & caſtra laſciuiæ prauorum carminibus poëtarum
 erecta, non niſi ſanctiſſimo ROMANI APOLLINIS
 pleſtro, tandem aliquando funditus euertantur.

Superest vtraque Philoſophia, naturalis, ac diuina:
 quas equidem quia neſtere mutuò manus oportere
 contendam; idcirco ne in hoc quidem diſciplinarum
 orbe cenſuque diſiungam: vt quas vellem ſimiles mo-
 ribus, complectar & nomine. Enimuerò hanc quoque
 gra-

grauissimam facultatem, qua nulla frugalior attentiorque; suus occupauit luxus: utque cetera omnia; sic & Philosophiam in superuacuum non raro diffundimus. Omitto iam eos, qui sensim ex philosophis artifices, scientiam ab ingenijs transferunt ad manus; homines fumosi semper, famosi raro; quique metalla, saxa, stirpes, aqua & igni damnant, exeruciant, comminuunt, consumunt; ut aureum nescio quem inde Mercurium extrahant: & quod nusquam in natura est, à natura pertinaces extuant. Praeterea disputationum subtilitates, & fastum ingeniorum, pompae non scientiae propositum; semperque inutilem, interdum quoque periculosum; si praesertim Reginam disciplinarum hic luxus arripiat.

Vnum hic ego tacere non possum genus hominum, qui intemperantiam sciendi suam, aduersus bonorum obrectationes, astris tanquam clypeis tuentur ac tegunt. Inuasit planè seculum, tenetque mordicis ut cum maxime, curiositas omnium indagatrix. caelum ipsum & capita siderum infamauius, praeposterè speculando, eorum taedio, quae ante pedes iacent, remotissima fatigamus: odioque praesentium, venari etiam futura quaqualibet via usque adeò non pudet, ut, non modò in haec infima dominantes caeli faces, quod ferri posset; sed etiam, quod sanctissimis legibus vetitum est, humanae libertatis arbitras moderatricesque faciamus. Velis nolis, certa mathematicis genesis tua: quibus arcanos temporis angulos supersticiosè rimantibus; necesse habes antè notus esse, quam natus. Itanè verò piget homines humanitatis suae; ut diuini quoniam esse non possunt, certè quod proximum est videri velint; Arcturus, stella praenobilis, à veteri comediae scriptore inductus in scenam histrio caelestis; candidè splendideque confitetur, se ceterosque

rosque siderum populos speculatores esse delatoresque mortalium apud superos.

Hominum qui facta, mores, pietatem, fidem

Noscant: ut quemque adiuuet opulencia;

Eorum referant nomina exscripta ad Iouem.

Vtunque sit; certè non desunt apud nos, & quidem extra scenam & fabulam, humani Veïoues, planèque Sesquideis qui hominum ingenia, fortunam, omnia,

Quae sunt, quae fuerint, quae mox ventura trahantur,
ab exploratricibus caeli facibus in aurem sibi tacitè infusurrari velint: seque, tanquam ritu Deorum, non nisi caelesti lingua res infimas edoceri. Vno siquidem aspectu, & quasi nutu renutuque siderum admoniti, quae longè sunt futura pronunciant, ac repraesentant certiùs, quam ungues digitosque suos. quin etiam intra manum, quasi genios familiares, astra describunt: parumque ducunt, semper in oculis habere caelum; etiam dextera gerere pugnoque vno concludere, superbè iuxta ac vanè gloriantur, perinde quasi humana liberaque negotia, de caelo velut habena quadam vincita temperentur: nec, nisi ducentibus & aurigantibus stellis, vitae spatia homines decurrant. Nimirum hinc exitus maximarum rerum definire, conuersiones regnorum adornare, fortunae legem dicere, alios attollere, deprimere alios: &, quod vltimum est scientiae potentiaeque, in neces quoque principum argutari, summis infimis imperia partiri: natio virorum, falsa nè dicam, an fallax? certè splendè mendax, quandoquidem innocente siderum luce ad tenebras animis induendas abutitur. Atqui mors & vita in manu Dei: & furtum diuinitatis est, accita malis artibus diuinatio. Procul à regno Sapientiae genus hominum, qui aures verbis diuitant alienas; suas vt auro locu-

locupl. etent domos. Abeant nocturni ventilatores astro-
rum, à quibus diù multùmque per aërem iactis nihil,
nisi puras nugarum paleas, denique lubducunt. Quan-
quàm quid ego nugas appello? non exigua cenferi de-
bent in rebus maximis qualiacunque deliria: & macu-
lae solis, etiamsi minimae videantur; amplissimae sunt:
atque, ubi non coërcetur animus improuidè vagus; rui-
na respondet audaciae omnia pertentanti, atque exitus
inuenienti longè alios, quàm principia pollicentur. Ut
enim qui superuacaneo praeparandi per artem auri con-
ficiendique studio conficiuntur ipsi priùs, quàm aliquid
efficiant, planèque ad ignem decoquunt; cùm multa susce-
perint ac deposuerint, irritò conatus; pleraque vnà cum
oleo operaque perdidierint; sed denique laboris euadunt, uti
pecunias adulterètur, ac pro veris legitimisque factas fi-
ctasque subijciant; ad extremum falsi nomine, verissimo
laqueo pendeant, veluti vorum Deae Monetae triumui-
ri monetale s; Ita qui nescio quam siderum velut alchimiam
exercent, nimiaque se macerant cura suspectuque caele-
stium signorum (à quibus etiam multò plus repetunt,
quàm aut eorum natura praestare possit, aut humanae
libertatis imperium patiatur) enimuero in ea saepe
rerum deliramenta sensim desinunt, ut sanctissimae
Fidei veritatem & tanquàm aurum optimum egregiè
mentiantur, ac pro religione mendacia venditent digna
supplicio. Quid enim? an non reperti aliquando sunt
homines ceteroqui non malè litterati, qui ignorantiam
imperitorum, vanitate vicerunt; vsque adeò deuoti side-
ribus iuratique; ut ijs non modò summa regum capita,
ne dicam infima, supponi vellent; sed Regem regum ac
siderum, cuius ymbra sol est cùm magis lucet ac splen-
det; ipsum, inquam, terrarum caelique moderatorem.

ac vindicem, atque hominum reparatorem; caelo atque operi manuum suarum temerè subijcerent, Dei inter mortales genituram, naturae constitutionem, vitam, necem, mutis & haud dubiè detestaturis, si sensum haberet, caeli facibus, non impiè minùs quàm confidenter, ascriberent: perinde quasi salutem humano generi non importasset Deus; nisi sideribus placuisset. O voces alia dignas flamma, quàm siderum! templum illud non manu factum, illam corporis temperiem humana maiorem, indolem animi ac maiestatem; faciem, inquam, illam spiraculum vitae, ac digito Dei vultum expressum, dicam amplius, arcana diuinitatis consilia, non stellae modò rescierint, explorauerint, intellexerint; sed etiam adornarint, iusserint, procurarint? Quòd si opus humanae salutis absconditum intra mentis adyta sempiternae si diuinæ beneuolentiae thesauros, si Dei potentiam vltimam Ioni nimirum atque Mercurio Venerique confidenter acceptam referunt vanissimi siderum mystagogi; quid verò nobiscum agent homuncionibus? quàm temerè nos caeli mancipia ubique praedicent; quàm miserè nostros planè animos, naturam, libertatem, omnia, renuentibus & tam execrandum imperium abrogantibus aëtherum radijs quasi spiculis lacinabunt? Faceat ars, mentita philosophiam, verè nullius disciplinae concepta fundo, nullius emissas sed fusa, sui que planè iuris: si quod tamen ius habet, certè cum Sapientia ac bonis artibus, saepè etiam cum religione, nullum habet. Pellebatur illa quondam ex urbibus infami Deorum cultu contaminatis, & tanquàm perniciofa ciuium perditorum bono, vel ab improbis saepè principibus explodebatur: nos in hac luce sacrorum, in hoc disciplinae candore, in oculis innocentiae, in triumpho pietatis,

tatis, retinebimus Philosophiae turpissimum abortiuum, superstitionum omnium fontem, ut Varro doctissimus Romanorum appellat: ut Lactantius, Tartarei praedonis inuentum, quo sese in hominum facile societatem infinuet? Et verò, quoties hoc vno artificio (quod sine lacrymis dici nequit) quoties, inquam, illicio futuri praesentem sese fatetur palam praestigiator inferus; hominique se deuouet alligatque qui ferre non potuit Deum? quae primis ille ectionibus promouet pollicitationum lenocinia? quae irritamenta scientiae? quae cognitionis lumina? quas futurorum euocationes? quae miracula praedictionum? Quae deinde morum dedecora? quas clades animorum? quae bella pudicitiae? quae diuinæ imaginis ac formae ludibria? quam dura, quam foeda palam imperia, iam terror salutis, iam carnifex integritatis, iam fidei proditor ac tyrannus exercet? Omnia istam non ferendam, id si ferimus, patientiam! Nascen- te (ut aiunt) Christo Domino, Deorum oracula siluere: nos in regno sanctimoniae, adulto iam perfectoque in hominibus Christo (utinam in aliquibus non senescente) turpissimum Daemonum vulgus in nostram ipsi perniciem reuocabimus: ac nescio quae nobis oracula faciemus? nempe, ut ille quondam caeli desertor & transfuga splendoris regnum inuadat, quod aliquando non potuit; iuuantibusque & quasi luccollantibus nobis fraterculis gigantum, in Dei astra conscendat, ibi se transfiguret, si vnquam veriùs, in angelum lucis princeps tenebrarum: è folio siderum iura hominibus dicat, praedicatque: ac diuinatione saltem, sin minus diuinitate, similis videatur Altissimo?

Verum plus aliquid est, quod inde sibi meruat alia Philosophiae pars omnino diuiniior: quippe Deo rebusq.

summis addicta, quò minùs habet humanis eò magis iniuriã sentit: ac leue nihil arbitratur; modò viciũ sit. Nimirũ hic quoque luxus inualuit, si vnquã alius, formidabilis: vtque omniũ perniciosissimus; ita maximè seriò castigãdus. Neque enim possum mihi tẽperare, quin paucis explorem, ac propè deplorẽ immodicam nonnullorũ praeposteramque luxuriem; qui magnitudinem ingenij sui libertate metiuntur: pennisque non homini datis in adyta sese penetrant excelsissimae Fidei. in quibus, tanquã in regno suo pedem opinionis figunt, tutiũs omninò, quã aut rei magnitudo, aut ratio periculi patiatur. Et verò, liberam esse oportere linguam ac mentem, dictum olim Tiberij Caesaris vniuersè vasserimum: si spectes animum pronunciantis: si rem verbis expressam; anceps, atque exitus non perinde fortunati: nãm, si ad religionem trahas; impium equidem ac detestandum dico, planèque omnibus interdico, qui Sapientiam amant emendatam & frugi. Sane in ceteris rebus excurrat animus, ac sese ad arbitrium iacet ingenij: vbi de diuinis agitur; vnica libertas vnice statuatur, voluntaria, constans, in obsequium Fidei deuota captiuitas. Tantò securior cuique mens est; quantò subiectior Numini magno, de quo etiam vera dicere, non rarò periculosum. Ecquatenã, Deus immortalis! ista denique curiositas; vt malint iam omnes disputare; quã viuere? quis labor, aequo & bono subtiliũs, atque, ad speciem & famam ingenij captandam, ambitiosiũs rescare naturam omnis planè diuisionis expertem? quae temeritas, venari sublimiũs, quã par sit, mentem impenetrabilem, extra omnem ingenij iactum longè subductam? Meliũs nesciendo scies, in quo acutiũs interpretando peccabis. Miseram hominum conditionem! qui, tanto innocentiae peri-

periculo, tanta morum iactura, tam certa perniciæ religionis, non tam esse quam videri volunt arguti: ac, famam aucupari se putant animi perspicacis; si vanissimis opinionum stigmatibus veritatem quasi populare mancipium miserè pariter ac foedè compungant, atque in aperta virtutum dedecora, in suprema vulnera pietatis, in tristitia animarum damna, in Fidei Dei que contemptum, in publicas regnorum euerfiones, in saeva populorum dissidia, in caedes stragesque mortalium, sinistro non magis Apolline quam Numine, superis iratis ac musis, malo denique ingenij genio, temerè atque praepostere philosophentur. Luget adhuc (atque utinam arescant aliquando non tam lacrymae quam causa perennium lacrymarum) luget, inquam, Europa foedissimam calamitatem; doletque, recentiora semper fieri vulnera suis quondam impressa visceribus stylo palmarum nebulorum; qui per vim ac luxum in sacrosanctum Theologi nomen inuadere conati, quae opinionum portenta in medias hominum societates inuexere? quot urbium florentissima iam dudum pectora, nunc veluti sine mente cadauera, veneno propemodum ineuirabili confecerunt; quibus superstitionum illecebris summos medios infimos, uti pecora, pronos in sua vitia pellexerunt? quam multos auitis religionibus animos, pudore atque honestate pectora, fidelitate ciues, sacramento milites spoliarent: ut iam Christiana Respublica lamentari possit, superstitionem immodico sciendi luxu progenitam, adultam iam amplificatamque, suis saepe ceruicibus imminere, & nimium quantum reformidare cogatur ac patientem nostris potius vitijs atque socordia, quam propria virtute ac merito fortunatam. En, quò sciendi demum intemperies incautos abducit. En, quò recidit amor

amor studiumque Sapientiae, si non parçè ac moderatè, vt decet; sed liberè nimis atque intemperanter habeatur. En, in quae rerum ludibria reliquae iactantur artes bonae, dùm curantur malè: nàm vt alia omnia, sic etiam disciplinae, vbi semel luxuria diffuunt, non facilè confistunt; donec nimia sagina speciem & dignitatem exuant, ac planè degenerent in prauitatem.

Vos verò, Romani iuuenes, quos in fonte atque intra alueum religionis haurirè Sapientiam iuuat (nempe vt castior castigatiorque fluat ad vos) agite, & superuacaneas scientiae bracteolas taeniaque leuissimas, addo, & perniciosam ingenijs vitaeque pompam disciplinarum abijcite. Plùs scire velle, quàm satis sit; intemperantiae genus est: & plerique nesciunt necessaria; quia superuacua didicerunt. Praecidite supellestem litterarum immodicè sumptuosam, saepè cum maxima meliorum ignorantione coniunctam. quid enim querimus breuia vitae spatia; quae nos rerum vanitate contrahimus? Modere mini animis vestris, eosque à nimio artium luxu reprehendite; ne fortè decoquant ingenia, soluendoque non solum debitum famae immortalitatisque tributum. Sordeat apud vos facultatum opulencia, paritura mox egestatem. Vestra vera est ac solida; non inanis: & rebus, non artificijs Sapientia: non alieno pictoque incedit cothurno; sed sua graditur magnitudine, & socco suo: neque mendacio staturam iuuat grallatoria maiestas; sed se ipsa contenta, opibusque varijs, exoticis & peregrinas odit illecebras, splendescit in proprijs: quibus est, non quibus ornatur, aestimari se cupit humani pectoris imperatrix, diuina filia; heres paternae mentis, thesaurus suae; cella, sublimis, apta ex sese, non ulcuius seruitio mancipata; seueritate mitis, humanitatè grauis, fecunditate felix:

sine

sine ortu veterrima, sine occasu nouissima, sine incremen-
to maxima: propriae virtutis cultrix, assertrix alienae:
honestatis parens, sanctitatis comes, castigatrix morum,
moderatrix affectuum: publicum, immortale, diuinum
bonum. Haec vna vos docet, quae vna vos hic excipit
atque instruit regina pectorum vestrorum atque huiusce
regni literarij Sapientia: quam diuinarum sedium assi-
sticem audire iam licet: causae studentem suae: nec alijs
plane, quam sibi, extremae huius orationis munera per-
mittentem. Vos oculos iam a me atque animos auerti-
te; eamque sic loqui demum ipsam esse summo diuinitatis
folio putate.

Video, Iuuenes, nec sine ingenti sensu voluptatis intel-
ligo, quae modò, aliena quidem voce; sed arbitratus meo,
vobis edixi, altius descendisse in animos: itaque com-
prehendisse; vt gratus iam nunc mihi alacritatem,
istam, spem praecellens boni, semen vberissimae frugis,
pignus haud dubiae felicitatis. Et sane, si, & quo estis,
loco & quibus cum estis, animo reputabitis; intelligetis
a me, vestris equidem commodis gloriaeque, non Athe-
naeum modò; sed ipsas quoque Athenas Romae restitu-
tas. quidquid vsquam ingenuorum adolescentium viget,
quicquid ingeniorum floret, in haec mea litterarum
Praetoria deuocauit; vt virtutis copia stimulare indu-
striam, atque alius alium ardor accenderet. Vix aliquem
magnae doctrinae virum ex hac ipsa, apud quam infor-
mamini, Religiosorum familia, alicubi florere intelligo;
cum illum ad hoc terrarum punctum, & cor non tam
mundi quam meum, ex omnibus late plagis accerso; ac,
vestrae vt inseruiat laudi; regiones ceteras paene post-
habeo, Haec aula, porticus, exedrae, gymnasia personant
adhuc vocibus lectissimorum Patrum, atque illustrum

Praece-

Praeceptorum; quorum morte mortalitas est potius
 expleta, quàm vita: quandoquidem in succrescente au-
 ditorum sobole, in animis gratiae posteritatis, in monu-
 menti ipsi suis viuunt ac spirant. Nimirum, iubente me,
 institutioni decorique vestro famulatur quidquid alibi
 regnat: cùm publicas terrarum spes deceat planè cul-
 tura de publico. Et verò par existit fructus industriae.
 Quot enim ex hisce cultissimis Ephebeis abiere abeunt,
 quae quotidie capita sapientium? quot haeresum do-
 mitores, Catholicae disciplinae restitutores, Romanae
 fidei assertores, Pontificij imperij propugnatores? quot
 ex hoc regno bonarum artium ducuntur coloniae litte-
 ratorum, ad publicos magistratus, ad regimen vrbium,
 ad cultum pietatis, ad incrementa doctrinae, ad famae im-
 mortalitatem, ad purpuras, ad imperia? vt vnus iam
 ager plagis propemodum omnibus muneribusque suffi-
 ciat, orbemque terrarum alat praestantiores hic ani-
 mas atque ingenia foenerantem. Est in oculis par nobile
 Pontificum; qui, mea quondam intra moenia educati,
 adultique in spem sublimis imperij, denique supremum
 honorem adepti; parem institutioni gratiam, merendo
 non sine me principatum, abundè retulerunt: quorum
 alter, quippè primogenitus Romanorum Pontificum ex
 hoc Lyceo prodeuntium, occupauit eam gloriam; vt idem
 & terris restitueret Gregorium huiusce fundatorem,
 palaestrae, & caelo inferret Ignatium institutorem disci-
 plinae: alter, qui nunc ab illo proximus imperat, impe-
 retque vt meretur diutissimè; amorem cultumque di-
 sciplinarum, quas olim priuatus hic imbibit, ita retinuit
 Princeps; vt vnà secum regnare me velit, cuius ipse suf-
 fragio Sapientiae dominatur in ceteros. Neque tamen
 hic stabit egregius gloriae cursus; qui dudum ab amplif-
 fimis

simis alumnis incoepit. Video equidem, atque in sinu meo mecum ipsa gaudeo, animoque complector, quos possem designare vel oculis, è vestro numero aliquos; quos eadem virtus ad magnarum fastigia rerum vocat: idemque honor, quasi futuri conscius, tacitè iam nunc ambit & prensat. Sic est, Iuuenes, è vestro quoque censu imperaturus eligitur: immò nunquàm sapientiùs, quàm ex hac cedro, Mercurius conformatur, Quamobrem, agite per vestram fidem, &, quando in spes hic tantas adolefcitis; sequimini eorum exempla, quorum exitus admiramini. Parate animum virtutibus atque honoribus; qui rarò, nisi praeclarè instituto atque edocto, contingunt. Me, me colite, vti colime addecet, integram integre; hoc est sine fūco atque inani specie, sine pompa strepituque luxuriantium foliorum. Haec ego solidi confectatrix auersor, atque à meo fundo funditùs euellō; in quo conseri mores in primis velim, animique candorem omninò parem nobilitati vestrae, dignitati meae. Probate vos mihi, non scientiae solùm experimento; sed vitae: neque tam ingenij institutione, quàm pectoris. ut non magis à tempore quàm meorum ab indole, litterarius qui nunc exorditur annus, nomen sanctitatis accipiat.

ALLOCTIO VI.

*Opportunitate criniti Sideris, quod Romae visum
est III. Kal. Decembr. Anno MDCXVIII.*

*ostenditur Cometas indicium esse felici-
tatis futurae, non, ut vulgus putat,
calamitatis.*

OMET A, faustissimus caeli nun-
cius, qui nuper in summo siderum
theatro tanquam è scena proluit,
laetissimaque spectaculum dedit in
fabula, Auditores, nescio, an aliopo-
tissimum argumento vim illam suam
fatalem ac magnorum operum molericem ostendat:
quàm quia non hominum corpora, ut putant; sed erudi-
ta commouit atque affauit ingenia. Audistis hoc super
argumento è Theologorum Senatu aliquem grauissimè
disputantem: intellexistis intra Philosophorum Lycea,
de repentinis hisce flammis quam ferat natura senten-
tiam: interfuistis, cum è Mathematicis non nemo Come-
tem longè supra sedem aëris vltimam extulit, & plu-
quàm gigantea manu locauit in caelo: atque è caelo
rursus reuocauit in tabulam. Neque defuit sibi festiua
Poëtarum natio, quae uti quondam stellis numeros, &
nomina fecit; ita peregrinam & aduentitiam facem
quasi nouum caeli hospitem salutauit, ac suam illi perso-
nam & nomen imposuit. An ego solus in tantis omnium
acclamationibus mutus sim? Non ità me finxit facultas
haec mea: non ità docuit aliquando Diogenes, festiuae
illa animae cucurbitula, nec sine sale. Inaudierant
disseminato palàm rumore Corinthij, venire densissimas
hostium acies, ut urbem admotis propè machinis oppu-
gnarent. Ad illud nuncij, ciues palantes ac trepidi de-
fen-

fensionem instruere : proinde agere multi, satagere pau-
 ci : omnes vndique concurrere, alij alia occupare praesi-
 dia, saxa atque materiem comportare, muros reficere,
 arma in promptu habere ; omnia, quae propugnationi
 conducerent, confusè nec sine turba maturare. Dioge-
 nes in media illa trepidatione populari, interque nego-
 tia publicae tranquillitatis, abiectò palliolo, praecin-
 ctus atque expeditus ad operam, dolium & ipse suum
 rectumque versatile, in quo veluti domiporta perpetuò
 inclusus animam potius quam vitam agebat ; non secus
 atque affixa mens ligneo caelo, conuolutare hac illac
 perquam ardentè o coepit. Hic enimuerò sudare, hic
 in otio fortiter occupari, hinc anhelare gratuitò, hinc mul-
 tùm versando nil molere : tam serio ludo, tantaque vi-
 rium atque animi contentione ; vt in dolio, tanquam in
 equo Troiano, salus includi Graeciae videretur. Ad il-
 lud spectaculum non potuit non temperari communis
 dolor, coeperuntque iaterim ridere vel lacrymae ci-
 uium : qui cùm ex Diogene quaererent, quid sibi de-
 mùm vellent, quid operis, quoque consilio moliretur ;
 Equidem, inquit, quod vnum patriae praestare possum ;
 moueo dolium meum : ne, ceteris aliquid vrgentibus ;
 iacere solus videar, neue ruina ciuitatis opprimar otio-
 sus. Sic ille iocum ludumque plausibilem securitati pe-
 ctoris sui in publico patriae maerore praetendit. Ego
 verò, mutato tantisper argumento, de me narrari fabu-
 lam sentio. Quid enim ? dùm alios viderem adeò stre-
 nuè valenterque rem gerere, ac de Cometa tam multos
 tam seriò dicere, perinde quasi Annibal esset ad portas ;
 minimè potui, tametsi vellem, animo moderari meo ;
 quin, vt est Rhetorum lingua volubilis, in eaque po-
 tissimùm habitant ; ita peruoluerem ego quoque dolio-
 lum

lum meum : potiùs, ne viderer in tantis ceterorum plau-
sibus oscitari ; quàm quia facturum me pretium laboris
aliquod operaeque, sperarem. Cùm praesertim plerosque
mortalium videam perturbatos ac planè perculsos : qui
repentinam in caelo facem, veluti prodigialem fatalem,
que suspiciunt & perhorrescunt ; hoc est reges ac re-
gna mutantem, inexpiabilem, luctuosam : quae sanguine
potiùs humano, quàm terrestri quadam exhalatione pa-
scatur. Sic enim plerunque genus hominum aut super-
bum atque arrogans, aut meticulosum ac deses ; quasi
verò non satis abundèque periculorum suppetat in ter-
ris ; etiam è caelo vel fingimus vel accersimus insidias.
Cùm sanè tanti non sint hominum quàmuis imperato-
riae ceruices ; vt caelesti nimirùm gladio feriantur,
Adeò vel summis in malis factum & pompam amamus ;
quasi mortales mori non possint ; nisi rerum natura per-
turbetur, ac caelum ipsum luctuosam funeri facem ac-
cendat. Equidem alia omnia meditatus, nihil in Come-
ta mali, nihil portentosi aut etiam incommodi commi-
niscor : sed faustissimum, sed salutare sidus & candidum
ex hoc loco saluto, spondeoque praesentissimum futu-
rae felicitatis auspicium. Scio, versari me in argumento
difficili, quippè qui contrà quàm ceteri sentiant, vnus
ipse dissentiam : videoque propterea, me contra vulgi
firmissimam opinionem, tanquàm aduerso flumine nau-
gantem, ad fidei portum non ita facilè peruenturum.

Chaldaeis nam maior inest fiducia: quidquid

Dixerit astrologus; credunt à fronte relatum

Hammonis, quoniam Delphis oracula cessant.

Audio id, inquam, & intelligo. neque irà sum hebes ;
vt quae fiunt omnibus aperta, non videam ; neque tam
simulator & timidus ; vt ab ijs, quae sentio, velim videri
dissen-

diffenties. Verùm facio pro ea, quam profiteor, facultatē omnium iudice & disceptatrice caufarum: quae, naturali quadam libertate, de rebus ipsis in vtrunque partem, solet, vt probabiliter sic impunè, differere: neque tam pensi habere, quid dicat; quàm, quibus dicat argumentis. Notae sunt pagellae circulatorum vaenales, & veluti Sibyllae folia; in quibus singulorum dierum diuinationes atque prognostica proponuntur: quas vbique, velut herbam parietariam, in angulis, in triuijs, in tabernis affixas nemo non consulit, nemo non ridet, ridendus ipse qui consulit. A luna vulgus appellat. In aliquibus ex his, tanquàm in aduersarijs, si benè meministis Auditores, ex altera parte proponitur astrologus affabrè, delineatus ad circinum, barba capilloque mathematico,

In cuius manibus, ceu pinguis succina, tritas

Cernis Ephemeridas.

qui certo certius asserit, & paenè digito commonstrat, fore vt Kalendis Aprilibus caelum pluat. Illi è regione respondet, & veluti amoebaeum canit abnormis rusticus & malè dolatus; non ad astra quidem, sed ad astra conuersus; assuetusque habere potius in terra manus, quàm oculos in caelo; tolerandis in dies tempestatibus, non prospiciendis, cautior factus quàm doctior. hic, quanquàm homo liturarum omnium & indifertus; disertè tamen planèque pronunciat ac propè iurat, Kalendas Apriles supra regum appellationem serenissimas fore. Quid plura? non rarè contingit, vt villicus rerum ignarus ac siderum terram lignibus inuertendo, citius quàm astrologus caelum arando circinis; effodiat veritatem. Sanè metuant, quibus ea metuendi siue peritia est, siue libido: alijsque timorem ipsi suum accommodent; dùm palàm ac publicè praesensio-

nes è sideribus ducunt dicuntque formidabiles , ac magnis vbique vocibus interminantur

Infantem Regi Armenio, Parthoque Cometen.

Adsum ego semipaganus ex oratoria gleba subrusticus (quid enim quod omnes intelligunt solus ipse diffitear) Verùm quis scit, an hac interim rusticitate confidentior, certiùs de sideris natura pronunciem ; quàm ij, qui, cùm altroꝝ scientiam tenere se putent ; infausta diraꝝque omnia infimis aequè summisque capitibus intonant : & vel ex bonis mala diuinant . Equidem , humanum me potius hominem videri cupio, quàm diuinum ; maloꝝque sententiam meam rusticorum fortuna, quàm astrologorum eruditione , defendere . Age igitur . quid est, quod eam caeli facem horrendam, minacem ac diram , nocentemque corporibus metuamus ? An, quia Cometa repentinus est ignis & subitarius, natura sua minitabundus ac tristis ? An, quia siderum speciem habeat , & radijs vndique tanquam spiculis armetur ? An , quòd in vertice comam ferociter attollat ? An, quia terrestre sit eiectionem, ex hac infima rerum concretionè conflatum ? An, verò , quòd illum Deus ipsemet gignat inconsulta natura, nempè vt signum mali certissimum habeatur ? An denique, quòd ita persuadeant rerum euentus , doceatque temporum ratio praeteritorum , quoties Cometa praefulsit ; toties consecutas , veluti ancillatas iuratasque pedisequas , calamitates ? Tot enim esse video capita, quibus hoc caeli portentum , vt vulgus appellat , & tanquam hydra , nocentior quò lucentior , mortalium animos oppugnat, metuque veluti veneno afflatos exanimat, quae tamen ego capita ; quanquàm Hercules non sum ; Herculeam tamen audacia fortasse rescindam : & ne quotidie renascantur ; petitis à Cometa ipso flammis,

mis, immodicam pullulandi facultatem in fonte sistam.

Nam, ut ignem, quem priore loco proposui, elementum quoque statuum disputationis meae; aio, crinitum sidus immeritò tanquam maestum infaustumque prodigium notari; idcirco, quòd ardor est, quid enim flamma felicius? quid factum magis ad hilaritatem generis humani plausumque publicum exprimendum? An non ipsi nocturnos festosque per urbem ignes accendimus; ut insolitam animorum gratulationem praeferamus? an non ardentes in aërem bolides, & quasdam velut acontias iaculamur? quid caelo nunc timidè succensemus, si nostro nimirum exemplo flammam accendit indices felicitatis; illustrique argumento laetitiam super communi faustitate terrarum nobiscum unà communicat & gratulatur? Apud Virgilium reliquiae Troianorum, quae patria iam incensa superstitibus igni fuerant, atque ex ijs cineribus ad lucem Italiae meditabantur, dum caperent de discessu consilium:

Ecce levis summo de vertice visus Iuli

Fundere lumen apex: tactuque innoxia molli

Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.

Enimverò tunc ceteri trepidare metu, votis omen auertere, expiare portentum;

At pater Anchises oculos ad sidera laetus

Extulit, & caelo palmas cum voce tetendit.

felicissimumque praesagium sibi atque nepotibus salutavit. Non dissimili argumento, quam quo multis post annis Tanaquil, regia Prisci Tarquinij vxor, cum videret, Servio Tullo plebeio tum puero mox principi Quirintium, repentinis è caelo facibus ardere frontem; splendido nimirum admonitu condocesacta pronunciauit, Servium, quanquam serua natum; crescere tamen ad

regium cum aetate fastigium ; eumque propterea filij loco modoque in posterum educauit . Neque hinc multum abludit Poëtae non ignobilis diuinationo : qui , vbi praemonstratum, Honorio Principe, prodigium lucidissimum illud per se quidem, sed versibus haud paulò splendidioribus illustrasset ; nempè cum

*Visa etiam medio , populis mirantibus , audax
Stella die, dubitanda nihil , nec crine retuso
Languida ; sed quantus numeratur nocte Bootes :
Emicuitque plagis alieni temporis hospes
Ignis, & agnosci potuit, cum luna lateret ;
protinùs interpretationem addit augurij . Quidquid enim illud sit , inquit, ò fortunatissime Imperator ;
Apparet , quid signa ferant . ventura potestas
Claruit Aescanio , subita cùm luce comarum
Innocuus flagraret apex, Phrygioque volutus
Vertice, fatalis redimiret tempora candor :
At tua caelestes illustant omina flammae .*

Verùm, vt è nostris aliqua delibemus ; cùm ad sacras olim aras Ianuarius sanctissimus Religionis Antistes operaretur ; vidit supra Sosij vnus è ministris caput flammaram apicem insidere, indeque lucem insoliti splendoris aspergi . Exhorruit primò ad spectaculi nouitatem Antistes : mox velut afflatus animi praesensione diuinitus ; exclamauit , Sosio lucem illam non innoxiam modò fore , sed faustissimam ; eique iam facem ad martyrium praelucere . Dictum factum : Non ità plures intercessere dies ; cùm à perfidis hostibus repentè Religionis accersitus & Fidei ; perquam egregiè perstitit, pertulitque pro Christo fortissimè cruciatus ac necem : dùm splendidiorem praeuia illa luce vitam in terris extinxit ; accendit in caelo, & supra etiam astrorum domici-

lia collocavit. I nunc, & Cometas, eo nomine quòd ignes sunt, abominare si potes. An species sideris, micantibus vndique radijs quasi spiculis cuspidata, suspectam tibi lucem Cometae facit? Ego verò, te dicam in lumine caecutire, qui non videas, felicissimum haberi stellarum obiectum & facem. Ateius certè Capito ex P. Seruilij monumentis accepit atque inde tradidit posteritati, sic ferre disciplinam haruspicum; vt sideris imago, pulcherrimae fortunae ominisque laetissimi vbique symbolum sit: atque addit, antiquos, vt locis inaugurandis faustè atque feliciter precarentur; solitos ijs stellam ex aerea lamella praefigere, veluti prosperitatem, praesagio vel praecurrerent vel inuitarent. Esto. me verò, inquis, non sidera; sed coma siderum terret: neque placent faces in vertice hispidae; nec tam cincinnatae muliebriter, quàm militariter capillatae, quibus pro calamistro sit gladius. At inhumanam tu flammam ac minitabundam appellas; quae comam mollissimè nutrit? nemo comaculus, aiebant Graeci, quin sit molliculus & delicatulus. An tu reformidabis hominem, cui bellè compositus venerandi verticis decor & quaedam quasi cidaris capillorum in apicem attollitur, & in anulos conformata, promissaque longiùs velut exundatione caesaries sparsim in humeros fluit; leuissimaque ventorum agitatione, quasi captans ab aura gloriolam, permouetur; plauditque nontàm collo, quàm sibi? Merae sunt illae deliciae, merae illecebrae voluptatis; non inuitamenta terroris. Tu bonus scilicet rerum interpres, quod in homine suspicis & commendas; hoc planè condemnas, despicias, detestaris in sidere? Non ità magnus olim Anchises: qui cùm faustum precatus esset augurium; repentè

de caelo lapsa per umbras

Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.

expectatis, credo, senem futuri prouidum auertisse oculos animumque tanquàm à monstro, exhorruisse, trepidasse.

Hic verò victus genitor se tollit ad auras,

Affaturque Deos, & sanctum sidus adorat.

Iàm iàm, nulla mora est, sequor, & quà ducitis adsum.

Vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troia est.

Usque adeò comam sideris non perhorrescit; ut eam loco numinis habeat, suaeque posteritati faustissimam consalutet. Quo tu igitur nomine Cometam infelicem dicēs? an quia spiritus est terrae quidam, atque huius pinguior crassiorque, eductus & conglobatus in aërem, veluti pabulum atque esca flammaram? At, quid orbis terrarum gloriosius videatur, quàm, ut solis aemulator & compar, pro arbitrio possit in caelo suas & ipse stellas accendere? Quid, rogo, sit infaustum nobis & ominosum, quòd in supremo astrorum senatu, tanquàm inter optimates ac principes luminum, terrestre sidus, interpres infimarum rerum & veluti plebeculae tribunus affideat? Verùm sit illa pestilens exhalatio, sit virulenta, sit noxia, dùm intra mundi venas ac viscera continetur: at, dùm crebro terrae veluti laborantis anhelitu respirata iàm redditur, euaditque ac purgatur in aërem; an non sentina malorum illa penitus exhauritur, pestisque latens & intestina dissoluitur? Ut enim humanis corporibus accidit, quae, concepto intra se noxio sensim humore contabescunt, & perniciosis acutissimarum febrium periodis agitantur: si paulatim extenuata lues sudore diffunditur, supremoque naturae conatu extrahitur & exhalatur; repentè locum abeuntis humoris spes occupat

vale.

valetudinis, cùm, intermittente primùm, mox etiam quiescente circuitu morbi, membra omnia conualescunt: ita malorum ille procreator halitus nutritorque, tamdiù terram inficit velut aegrotantem; quàm diù in venis eius infidet ac penitus latet: dùm verò liberius educitur & expiratur; recreat illam animatque discessu suo, verèque in posterum valere iubet. Quam sanè vim exhalationum impuram & noxiam ubi solers natura prouocarit ex intimis terrae visceribus; continuò flammis deuouet, accensaque haec quasi mortis spolia, in caelum tanquàm in arcem attollit, statuitque facem ac signum constitutionis optimae, valetudinisque terrarum, quibus

omne per ignem

Excoquitur vitium, atque exsudat inutilis humor.

At Cometa, inquis, non effectricem naturam; sed ipsum naturae fabrum, agnoscit & fabrum sui. Nam eiusmodi facem, ut miraculo sit terriculoque mortalibus, repente Deus in Caelo creat, velut indicem vindicemque irati Numinis, & mox in paenam exarsuri. Sed esto; fingat illam Deus, suaque succendat manu; non equidem idcirco putauerim, id facere potius ut mala, quàm ut bona pronunciet. Certè grauissimi Patrum, Cometas aiunt consari quidem à supremo rerum artifice, non ex halitu terrae sed ex caeli spiritu; addunt tamen, idcirco creari frequentissimè, ut sint praesagia felicitatis, Dei-que in homines beneuolentiam profiteantur. Quid nos igitur, inconsiderati iudices & temerarij, reum facimus Cometem, damnamusque terroris ac minarum; si metum potius hominum abstergit, si maestitiam, si curas omnes innocente nimirum igne depascit, si solitudines deuorat, si damna consumit? Quanquàm, ut verè fatear, prae-

postera haec & popularis opinio non ab eruditis olim viris in pulvere mathematico radium agentibus; sed ab inertissimis aniculis in cinere domestico solum versantibus dimanavit. Cornelius quidem Tacitus, nomen illud ac propè numen politicae disciplinae, censor castigatorque morum, libro Annalium quartodecimo, populum auctorem facit eius credulitatis & famae. *Cometes*, inquit, *visus est, de quo vulgi opinio est, tanquam mutationem regis portendat*. Neque à Tacito Suetonius, ve prudentia & auctoritate, sic eius rei confirmatione discedit. dùm enim narrat, in vita Neronis, crinitum affuisse Romanis sidus; adiungit protinùs, *summis illud potestatibus exitium portendere, vulgò putari*. Tunc igitur excogitatam gratuito fabellam sapienti canas, & prònis auribus atque animis accipias popelli sententiam: qui uti credulus est, & improvidus; ita falsis obnoxius semperque ad deteriora promptissimus? quippè bona malaue, quae putat; ea plerunquè non etiam talia sunt, qualia vel esse vel haberi putat. At mihi poëtas obtrudes, qui velut aues sinistrae nocturnaeque, Cometem ubique dirum, exitiabilem, portentosum canunt.

Scimus, & hanc veniam petimusq. damusq. vicissim. quid enim aliud faciat natio comceda, quae populum exercet facultatem; nisi populo aduleatur, ac se suaeque commenta ad vulgi opinionem accommodet? Nàm Aristoteles, acutissimus naturae oculus, cùm omnia intelligeret; hoc certè non vidit; qui nullas praesensiones è Cometis unquam duxit, nisi tempestatum; eiusque sideris aduëtu portendi voluit gravissima ventorum bella, non hominum. Ego verò eam superstitionis vanissimae fidem in plebe primùm exortam, inter homines minimè infimarum partium esse vulgatam, non tam admiror;

miror, quàm doleo: videoque, factum id esse mortaliū
vitio; qui, cū ubique res nouas non ardentius cupiant,
quàm affectent; Cometam crinibus veluti fortunam arri-
piunt, vt eo tanquā auctore insolentis audaciae, & per-
ditarum satellitū cupiditatum, in rebus temerē aggre-
diendis moliendisque seruiliter abutantur; suaeque scele-
ra vel caelesti patrociniū tueantur, vel innoxiae tegu-
mento lucis obfcorent. Non quia Cometa regnorum
mutationem velit: sed, si qui fortē volunt; vitium illi
suum transferunt in Cometam: & quam ex se delere
conantur; eam sideri notam inurunt: neque satis putant,
videri se perditos & perduelles; caelum etiam ipsum,
si Deo placet, sanguinariū saeuumque faciunt. vtque
eò securius atque impuniū, quò splendiū honestiū.
que, peccetur; lucem ipsam in societatem suorum cri-
minum vocant. Cū tamen, si bella palām ac publicē
suscipiuntur, si domi seditionibus intestinis afficiantur
vrbes, si priuatorum manus regio passim sanguine cruen-
tantur, si regnis atque prouincijs, nullo cupiditatum mo-
do, nullo iure, nulla aequitate crudeliter inhiatur; ea-
demū sit hominum culpa, non siderum. Sanē Cometa,
qui nuper affulsit, tantū abest vt ventilauerit conflagra-
ueritque tumultus turbasque bellorum; vt eum potiū
crediderim adfuisse veluti legatum oratoremque Numi-
nis, ac pacis interpretem & sequestrum: vt seditionum
faces dudū excitatas, ardentesque iam latius ac peri-
culosiū, quā salus publica postulet; eas, inquam, faces
improspere atque crudeliter debacchantes, flammis sa-
nē melioribus opprimat, conuellat, extinguat. Cur enim
mihi non liceat, cum Augustino sapientissimae sanctitatis
viro, Cometam nuncupare Linguam caeli; quod, vt olim
cum remotissimis Orientis nationibus regibusque, exer-

to veluti fidere, colloquutum, immensam terrarum felicitatem, belli aduersum Deum impiè suscepti gesti-
que finem, pulcherrimae cum eo pacis exordium, &
(quod omnium caput fuit) natum inter homines, non
hominum modò sed superum Regem, faustissimè nuncia-
uit; ità supremis hisce temporibus, apud Bohemiae po-
pulos efferatos, atque arma in signum plùs aequo hone-
stum hoc est in iugulum principis collineantes, sua
planè lingua nempè flammea perorare voluerit: eos
rogare, obtestari; ne se paterno sanguine saginarent, ne
parricidio nequissimo commacularent manus animosque
suos: nullum haberi ius posse diuturnum, quod sibi quis-
que per furorem, inconsulta priùs aequitate, decerneret:
adesse reges in promptu, quos colerent & iure sacra-
menti castissimo venerarentur: agendum esse cum pa-
rentibus voce; non ferro: proinde statuerent irae
modum, temeritatem consilio maturiore corrigerent,
reprehenderent aliquando pedem ac mentem, dùm li-
cet: ne, posteaquàm à recto diù deerratum est; faciat
ipsa iàm consuetudo praecipites. Quas sanè voces ca-
lamiratem deprecantis & scelus iniquissimum obiurgan-
tis sideris globus ille coniuratorum hominum, credo,
percepisset; nisi aut armorum fragor importunus eo-
rum auribus tunc obstreperet, aut animos furor clamo-
sus obtunderet, aut siquod haberet infidelitas cum
caelo ac luce commercium. Nos verò, qui huiusmodi
sono delectamur, caelestesque voces sic inaudire con-
sueuimus, vt nobis etiam igneae quotannis linguae de
superis pluant; cur non potiùs salutare fidus & faustum,
quàm triste luctuosumque nuncupemus illud, quod pu-
blico terrarum commodo disertissimum, praedemque
fortunae candidum intelligimus? Verùm nihil est, quod
aequè

aequè perturbet hominum animos, ac timorem magis incutiat; quàm ratio temporum praeteritorum: quibus Cometa nullus affulsisse vulgò putatur; quin repètè magnum aliquid calamitosumque praecinere ac praemonstrare visus sit. Nimirùm obuenire nescio quo pacto solet, vt ab rerum experientia proniùs, quàm ab ijs, quae rebus insunt, momentis atque ponderibus moueamur: & quid contigerit; non autem quamobrem, quoque modo, aut quorsùm eruperit; nostra interesse potissimùm arbitremur. Vultis, hunc etiam scrupulum ex animis plùs aequo meticulosus expungam? Agite per vestram fidem, Auditores, atque extremum hunc laborem mihi concedite; vt consulam tantisper historias, habeamque censum superiorum aetatum, ac geram interim querelis hominum & timori morem. licebit, opinor, ex euentis ostendere, non esse Cometem, vt illi putant, maiorum acerbissimum quaestorem; qui secum, quòcunque se conferat, infortunijs thesaurum semper apportet: immò, vix vllam aliquando facem affulsisse; quin inter homines ingens aliquod & palmare bonum proximè consecutum sit. Vtinam scriptoris antiqui ac nobilis volumen egregium minimè peredisset aetas librorum, helluo, quo nullus audior voraciorque; illudque nobis potiùs ad hanc diem reseruasset. Sanè, si nunc adesset, Auditores, ac recitari ex hoc loco legique posset; vos quidem audiendi, me verò dicendi labore atque fastidio liberaret. Nàm Origenes primo contra Celsum libro ait, repertum esse Chaeremonem nescio quem, ea tempestate philosophum benè doctum & eruditum, qui edito in vulgus volumine Cometem eo nomine tollebat in caelum; quia certissimum tranquillitatis indicium haberetur; idque potissimùm petebat ex historia-

rum

rum monumentis, in quibus per singulos annorum gradus ad sua usque tempora descendendo conficiebat, visam esse nullam aliquando facem, quae non artifex boni fuerit, atque praenuncia felicitatis. Ego, quoniam tanti viri vestigijs, quae temporum deleuit iniuria, insilere non possum; quod vnum mihi conceditur, ut exemplo: & ad eam ipsam rem aliqua dumtaxat repetam ex annalium fide; quae sint huiusce, quam suadere molior, conficientissima veritatis. nam & multa conquirere, vestra non permittit humanitas; & ex paucis, quae proferam, promptissimum erit capere de ceteris coniecturam. Principio, illa macula candidissimum sidus aspergunt, quod ubique virorum principum aut regno fataliter insidietur aut vitae. Audio equidem; non perinde tamen assentior. quid enim, si magnis Heroibus & nascendi & imperandi fortunam saepe portenderit? Alexander, is, cui terrarum paruitas Magni nomen inuenit; non prius hanc vitae lucem aspexit; quam ei praetulerit facem Cometa; qui eodem tempore Macedonum regno praefulsit, Regisque Magni natalibus gratulatus est. Mithridatem quis nescit, Armeniae potentissimum Regem? quem Fortuna de sinu parentis educandum accepit: qui mortis omnia paenè genera, sibi iam puero ab impijs tutoribus intentata, vel virtute declinavit vel fortuna delusit: qui non sui tantum aevi dynastas ac principes, sed superioris etiam aetatis omnes imperij maiestate ac gloria superavit: dignus, quem Romani vnicè formidarent, quippè qui prostratus afflictusque, maior clariorque, ac damnis ipse suis terribilior ità semper exsurgeret; ut ab eo pauci insignia victoriae, nemo victoriam reportarit. *Huius igitur futuram amplitudinem, inquit Iustinus, etiam caelestia ostendunt*

*ta praedixerant . Nàm , & quo genitus est anno , & quo
 regnare primùm coepit , stella Cometes per utrunque tem-
 pus septuaginta diebus ita luxit ; vt caelum omne con-
 flagrare videretur . Nàm & magnitudine quartam
 partem caeli occupauerat , & fulgore nitorem solis vice-
 rat : & , cùm oriretur occideretque ; quatuor spatium ho-
 rarum consumebat . Quid hoc sanè testimonio ad rem
 meam amplius atque illustrius ? Quanquàm , si cetera
 deessent ; ille mihi satis instar omnium foret splendor in-
 noxiae lucis amplissimus , quam supra commemini , Ma-
 gorum ductricem longissimique itineris gubernatricem ;
 quam , Cometem fuisse , non desunt qui mordicùs
 arbitrentur . an non Christum Dominum , hoc est deli-
 cias felicitatemque terrarum , nobis ac vitae dedit , diui-
 nique natalem Pueri suo veluti lumine consignauit ? Ve-
 rùm , ne Deum in terras deuocare , & quasi per machinam
 nodum soluere videamur ; humanis agendum est . Iu-
 lius Caesar , is , qui quas Sylla nesciuit litteras probè ipse
 perdidit ; quibus perpetuam sibi Dictaturam scripsit ,
 non aequè potuit vitam : posteaquàm vtraque spoliatus
 in senatu , cecidit coniuratorum manu , Cometes extem-
 plò fortunatissimus adfuit , dùm Iudi solennes Veneri
 celebrarentur . Vidit illum Augustus , sibi que faustissi-
 mum salutauit ; & quanquàm in publicum sparsit , non
 facem illam esse , sed Caesaris animam inter Deorum nu-
 mina receptam ; in sinu tamen suo atque interiore , vt ait
 Plinius , gaudio sibi Cometam natum , seque in eo ad impe-
 rium nasci , interpretatus est . Et si verum fatemur , addit
 Plinius , salutare sidus id terris fuit : eoque potissimùm
 nomine non aliter ac numen Romae coli coepit & tem-
 plis atque aris accipi . Quid eius flammae felicitate
 constantius ? At quae denique felicitas ? Accipe , si va-
 cat , à*

cat, à Q. Curtio, historiae Macedonum libro decimo, Proinde (inquit) iure, meritoque populus Romanus salutem se Principi suo debere profitetur (Augusto interpretantur aliqui) cui noctis, quam paenè supremam habuimus; nouum sidus illuxit. Huius herculè, non solis, ortus lucem caliganti reddidit mundo. Quot ille tùm exstinxit faces? quot condidit gladios? quantam tempestatem subita serenitate discussit? Haec Curtius de Caesariano, vt nonnulli autumant, Cometa: qui (vt hoc etiam opportunè parergon attexam) inter cetera beneficia, quae contulit in orbem terrarum; illud etiam apud bonas litteras reposuisse visus est; quòd Q. Curtium nobilem historicum luce sua terris ostendit, & quasi donauit; hoc est, tempus, quo ille vixit scripsitque, non parùm aperuit; cùm nescio quo malo fato decora scriptoris eius omnia, praeter nomen atque ingenium, ignorarentur. Neque enim desunt qui ex hoc ipso loco sic arguant, vt eum putent Augusti temporibus floruisse: cùm de Caesariano, vt existimant, fideri perinde loquatur; quasi suis illud oculis non autem alienis, & tantùm ex fama prospexerit. Verùm, vt cunque id fuerit; candidus etiam Neronis imperio Cometa praeluxit: quem Seneca, seuerioris disciplinae philosophus ac iudicij castigati, fortunatum appellat: additque, felicitate illum sua detraxisse populo Cometarum infamiam, quam stolidè vulgus affinxerat. Idcirco Neronis principatum, credo, laudat ac vocat vbique laetissimum. Quinquennium ego Neronis interpretor, clementia singulari; quo naturam inhumanam ac barbaram benignitate ac facilitate conclusam, tanquàm aurea vagina ferrum reconditum habuit atque constrictum: nullaque parsimonia, praeterquam alieni, tameris vilissimi

simi sanguinis, delectatus est. Perge: Iustiniani senioris aeuo; Cometen repente caelum dedit. quid tum? Narfes, dux ille fortissimus, innumerabilem Gothorum multitudinem ex Italia quidem omnem, partem etiam fugauit è vita: pulcherrimamque prouinciam terribissima barbarorum seruitute atque periculo liberauit. Ad haec, anno à partu Virginis trigesimo secundo supra centesimum, Vsuardus, regius adolescens idemque sanctissimus, qui per summam iniuriam damnatus exilio fuerat; reuocatus in patriam, summa omnium gratulatione plausuque Rex Angliae dictus est: Carduelam tyrannum summa celeritate profligauit, prouincias minime paucas Imperatori Deo adiunxit ac sibi; & tamen eodem tempore Cometes, ostentum illud caeli monstrumque, praeluxerat. Sed nihil eo illustrius, quod dicturus sum. Anno salutis instauratae septingentesimo vigesimo quinto, singulis planè diebus Cometae duo sibi caelum ita diuiserant, ut alter soli praeiret orienti, tanquam Phosphorus; alter occidentem, velut Hesperus consequeretur. quid hic expectatis, Auditores? deplorata, opinor, infauista, suprema omnia. & sanè meritò; nam totum paenè complexa mundum intemperies videbatur. Adeste nunc animis, & animaduertite benefici fideris auream candidamque naturam. Carolus Martellus, Rex Gallorum inuictissimus, de Saracenis, qui regnum per summam iniuriam occupauerant, tanta felicitate triumphauit; quantam, nullis retrò temporibus conuolutis, ea esset prouincia consecuta; quae sanè victoria non tam Gallorum peculiaris ac propria; quam totius orbis Christiani communis visa tunc est: cum barbarorum audacia, quae florentissimum regnum tanquam aditum sibi parauerat ad reliquas Christianae reipu-

reipublicae prouincias occupandas; in ipso paenè vestibulo crudelitatis suae, partim oppressa partim ad multitudinem gentis allisa, retrocedere turpiter coacta sit. Anno deinde ducentesimo trigésimo octauo supra millesimum, inusitatae magnitudinis Cometes inusitatae faustitatis indicium fuit. Nàm eo anno, sideris planè coaeuus ad vitam ingressus est Eduardus primus Anglorum Rex, idemque sibi fortunatus & regno. quem sanè Cometem vsqueadeò sagax ac rerum intelligens Anglia non reformidauit, inquit Polydorus Virgilius; *ut potius creditum vulgò sit publicisque acclamationibus celebratum, eo praesagio commonstrari futuram Principis atque imperij felicitatem.* Anno millesimo quingentesimo trigésimo, Cometes affulsit. Iàm verò promant annales è penu suo, siquid habent apponendum mali. Equidem pro causa mea sic aio. Carolum Quintum, Clementis Septimi Pontificis manu, Romani Imperatoris insignibus cohonestatum: Ferdinandum Archiducem Austriae, Regem Bohemiae Vngariae ac Romanorum, à plerisque Germaniae Dynastis salutatum: & quod caput est, ab una Germanorum legione fortissima, Turcarum plures legiones apud Neapolim Austriae ciuitatem ita caesas; ut exercitus hostilis reliquiae, quae nostrorum manus effugerant; turpiter profligatae, in latebras Africae ac syrtis euadere, tergaque simul & solum vertere, gloriosum duxerint. Quid hìc ego plura commemorem? non deest argumentum causae, sed dies. Illud satis abundèque videatur, indicasse tantummodò, Cometem, ne ab euentis quidem ijs, quae feliciter consequi plerumque solent; esse mortalibus formidandum. Tu verò, inquiet aliquis, pro domo tua sic pugnas, ut quae faciunt pro aliena praetereas? hoc enim uerò cauillari est, & capiosè

ptiosè differere. Cur enim, vt tibi seruias, suppressis interrim declinatisque percallidè malis, quae tamen accidere quàm plurima; si quae malis interuenere bona, bonus scilicet infauti fideris procurator catusque pronuncias, inculcas, victoriam canis? At tu praebe iugulum. sic enim argumentum in te tuum retorqueo, tuoque te ferro sic ferio. Equidem eam differendi formam à te primum didici; qui, vt Cometam prodigiale ostendas, si quae deinde mala consequuta sunt, ea splendide liberaliterque prouocas; cum bona ne appelles quidem aut censeas. Esto, mala contigerint inter ea, quae reuocauimus in memoriam, bona: at haec vel plura fuere quàm illa; vel ex his maiores in rempublicam utilitates, quàm ex ijs incommoda, prouenerunt. Atque, vt mala bonis paria essent; cur tibi potiùs liceat Cometem ex calamitatibus nigrum infautumque definire, quàm mihi ex commodis felicem ac prosperum nuncupare? Quae cum ita sint; quid, rogo, quid ea nobis aut fingimus aut accersimus incommoda, quae nunquàm euenient? Nullum, mihi credite, infortunium Cometa portendit praeter ipsam infortunij sollicitam expectationem nunquàm periculo vacuam, semper obnoxiam calamitati. Nempè vulgares animos angit atque enecat futuri metus, & ante miseras miseros facit: dum timore malorum absentium diuturno facilè bona praesentia, quibus frui per otium possent; suae ipsi fortunae carnifices interdicunt. Ecquid umbrae facient; quando lux ipsa nos terret?

Nam veluti pueri trepidant, atque omnia caecis

In tenebris metuunt; ita nos in luce timemus.

Itanè verò suspicionibus laboramus; vt fama potiùs & opinione populari; quàm veris calamitatibus torqueamur? Non aliter Cometè metuere sapientes solent, quàm

exiguam pulueris in aërem fortuitò conglobati nubeculam: quam ut ignauissimi timidissimi que militum, tanquam hostis aduentantis indicium reformidant, relictisque per saepè castris, in fugam à paruo nimirum puluere conuoluuntur: sic imperatores, ducesque fortissimi, non modò non metu illam suo; sed ne coniectu quidem oculorum, aut leuissima cogitatione dignantur. Excutienda sunt atque inspicienda subtiliùs: quae nos in metum adducunt, neque formidantis animi licentiae atque libidini committenda: ne, dùm ad ea tanquam ad signa hostilia trepidamus; Sapientiae terga vertere videamur. Demenda est Cometae persona, quam aut metus, animorum satelles importunus; aut carnifex humanitatis furor imposuit: quid erit aliud, quam sidus amoenissimum & fortunatum, caeli deliciae, terrarum hilaritas, auspicium tranquillitatis? Nos verò (quod sine sensu doloris dici nequit) nos, inquam, dùm oculos in caelo defigimus; ibique tam sedulò nauiterque occupatos habemus, ut praeiudicata sententia Cometam miserè timeamus; sanè non animaduertimus perniciofa ac verè detestanda sidera, quae propiore periculo prodigialiter in terris rubent, siquidem plerique mortalium mala interim sua in promptu habent; malorum verò praesagia in caelo quaerunt. vitae licentiam, improbitatem morum, fidei defectionem, illecebras voluptatum, direptionem societatis, alieni appetitionem, tenacitatem sui, beneficiorum auaritiam, honoris ac famae profusionem, superstitionem, arrogantiam, impietatem: haec, inquam, aliaque sexcenta vitiorum capita homines in oculis gerunt; inter se, atque adeò intra se, vident: horum verò praesensiones extra se quaerunt. Nullum est malorum praesentius certiusque prodigium; quam ipse, qui malus est, animus: & procliues

ues in vitia cupiditates, siquando vehementius accenduntur & feruent; illae demùm metuendae sunt faces: illi ferale Cometae, illa praesagia formidanda; quae in caelum vsque rationis ascendunt, atque inde procaciter nequiterque in ima dominantur: verisque terroribus subiectam infimamque animi regionem miserè complent. An non furialis aliquando fax fuit Lutherus, illud hominis infame portentum? qui, ubi primum orbi terrarum affulsit; quatenam, Deus immortalis! incommoda praemonstrauit? quae damna portendit? quas intulit calamitates? Ille bellorum immaniſsimos turbines excitauit, seditiones ciuium intestinas, familiaria domesticaque certamina inflammauit: ille regnorum mutationes, principum caedes, excidia prouinciarum inuexit: ille sacra temerè peruertit, fana impiè spoliavit, foedè sustulit religionem: ille ciuitatibus regna, hominibus ciuitates, homines animis, animos Deo, ac Deum (propè dixerim, diuinitate) templis certè arisque priuauit. Haec ego monstra terrarum; non caeli sidera reformido: hos ego Cometæ infautos, pestem, sordesque mortaliū: has ego feraleſ faces, inferorum particulam ignium; quae non minantur mala sed offerunt: has, inquam, cenſeo declinandas; & cruore, non illo quidem alieno, vt olim, Nero, Neroniano planè commento, Cometæ procurare solitus est; sed suo cuique sanguine, si opus esset, ac vita liberaliter expiandas. quae verò flammæ in caelo micant; illas equidem humanas atque beneficas, illas innoxias ac fortunatas veneror & saluto: nam etiam ipsae, quae natura sunt minaces & immanes ferae, inter sidera mansuescunt, oculosque vel feritate delectant. Nimirum coarguendae nobis sunt rerum pleraeque subtilius: &, quid illae demùm sint; non autem quid vocentur, at-

tentiùs explorandum . Quàm saepè contingit , ut rerum
timendarum imagines in nubibus malè feriatì distinguât,
quae tamen aut nusquàm sunt , aut certè si sunt , ea non
nisi ludibria quaedam & quasi figmenta ventorum , sa-
pientes intelligunt . Suspiciite tot vbique distinctum
monstris , tot portentis aspersum , & veluti splendide bel-
luatum caelum ; in quo non leones desunt , non vr̃si , non
centauri , non quidquid ferociae , feraces immanitatis , sil-
uae timori mortaliùm creant . Nemo tamen est , qui
leonem in caelo atque inter astra collucentem refugiat
ac reformidet : eum meritò metuimus , in quem fortè in
terris incidimus , & cominùs irruentem declinare non
possumus ; ille qui iubas ; non qui radios attollit : qui
fremet , rugitque ; non qui tacet ac lucet , animos metu
prostrernit ac terret . Non aliter ego terrestres , quae
proximè inter nos ardent minanturque feraliter (huma-
nasnè dicam , an potius inhumanas faces ?) omninò de-
precor , deestor , exhorreo : contrà , quae caelum ornant
producta longiùs coma , terrisque peramanter ac splen-
didè gratulantur ; eas demùm amplector atque osculor ,
merasque mundi delicias , meram appello mortaliùm
felicitem .

ALLOCVTIO VII.

Urbi Romae proprium esse, ut artes quidem omnes disciplinasque, sed praesertim Eloquentiam perficiat, & absoluat. cuius facultatis causae aliquot inuestigantur.

DITVRNI silentij, quo videbar elapsis proximè nundinis litterarum intempestiuè pariter & insolenter abusus, finem hodiernus hic apportat dies, (Praesules Illustris, quos honoris mei causa hodierna die frequentissimos ut nunquam intueor) idemque principium vestrae in me cohonestando benevolentiae repetendae: qui non alieno tùm iudicio sed meo me suffragio & voluntate damnatum optatissimae taciturnitati, vestris vos sententijs absolutum immigrare rursus ad ingenium voluistis: credo, ut sapientissimorum hominum patientia in me potiùs audiendo, quàm ut mea in dicendo solertia, spectaculo foret. Sanè non ab re silentium mihi proposueram initio studiorum, quo tempore carere ipse mihi videbar praesidijs eloquentiae & eruditionis, quippè quas ego apud alios subinde atque alios disciplinarum artifices, conductitias velut operas, collocaveram occupatasque feliciter distinebam: meque praefari cum singulis arbitrabar fatis: dùm mea quam profiteor facultas, in me quàmuis feriata, in ijs tamen ipsa rem strenuè gerebat, & sanè viriliter perorabat. Verùm, dùm redijt ad nidulum suum externis defuncta muneribus Eloquentia, seque mihi constituit ante oculos incundissi-

mus ille conspectus; planè non potui ampliùs diffimulare sensum animi mei, atque mediocriter non commoueri; cùm animaduertèrem, spiritum mihi vocemque restitui: vobis verò, Rhetores, reuocari praeceptricem vestram, Romanam illam dicendi vim matronali cultu grauissimam, qualem finxere Quiritium populi, nobilem ac suis vbique partibus absolutam: quò vestra collineant vota, destinatur labor, aspirat industria. Nam inest & vobis impressa potiùs quàm expressa species: & informata quidem, sed nondùm conformata facultatis huius effigies; quam ab ipsis planè natalibus, ac primo cum lacte suxistis, deinceps annorum cursu labentium colorastis ingenio & tractatione non parùm: sed, vt multum labore feceritis; perfecistis omninò nihil, nisi primum istud ac naturae manu positum rudimentum ad optimae dùmtaxat artificis normam ac genium absoluat. Sic aetas à vobis vestra constantior suiue iam iuris efflagitat, quae nullis propè curatoribus indiget ad Sapientiae possessionem hereditatemque pro viribus in eundam: sic annus hic vltimus postulat nò tam expoliendae vitjs quàm expoliendae virtutibus Eloquētiaē destinatus; sic exigit indoles Romae natalis, & huius solertissimi natura solis; cuius ea laus est peculiaris & propria: nihil inchoatū accipere, quin excolat atque expoliat. Vultis, Auditores, postremae huius quā attingi felicitatis argumenta dicam, & Rhetores meos ad supremā Eloquētiaē lineam inducendā inflammem ex ingenio Romani caeli: cuius ea semper arcana vis fuit, vt omnia nescio quo modo praestantiùs efferat, absolutiùsque perficiat. Faciam idēquidem perlibenter, vt hanc quoque gratiam communi gentium Patriae rependam; quòd me, natura peregrinum atque hospitem huius Urbis, diuturnitate iam

idm fecit atque exercitatione Romanum : cūm praefer-
tim intelligam , fore consilium huiusmodi Rhetoribus
meis accommodatum : quos pudebit, opinor, ad aliquam
Eloquentiae laudem non aspirare ; cūm sciant , ab se
perfectissima quaeque huius artis atque vltima exspecta-
ri. Duo praecipue sunt ; quae mihi video plurimū in
hac causa suffragari, si quidem illa consequi verbis pote-
ro: alterum, vt ostendam, commune facultatibus ceteris
beneficium cēseri, vt suam vnaquaeque praestantiam
extremumque artis & quasi marginem non alibi magis
quā. Romae inueniat : alterum , vt huiusce rei, si quae
sunt, causas breui orationis ambitu peruestigem. Verum.
que non ingrātē praestabo, si vos quotquot hic estis aut
cultu aut ortu Romani, ea me interim beneuolentia pro-
sequamini; quam mereri decet oratorem, qui Romam Ro-
mae laudaturus sit.

Atque, vt à primo aggrediar ; aio, in Urbis eius am-
plexu nauare vos operam Eloquentiae, Rhetores, in qua
limari facultates paenē omnes solent, supremamque for-
tiri nec multis accersitam laboribus maturitatem : vt
eam etiam ob causam Aristides, ille magnus Romanae
magnitudinis admirator, hanc Urbem appellauerit Om-
nium officinam bonorum ; non tām quia conuehitur eò
quantum rerum vbique laudatur ; quā quia nescio
quomodo perficitur perpoliturque , ac dignum redditur
quod laudetur. Non hic equidem pluribus agendum
arbitror , cūm penes oculos iudicium sit. Percurrite
animo, rogo vos Auditores, artium complurium genera;
quantam illae accessionem Romae capiant, faciliē co-
gnosceris.

Musica hic excellere notius est , quā vt à me lu-
cem exspectet. sanē vocem alio mercare sub caelo :

nam potes ubi fecerit natura tractabilem : eius attollenda tantum depressendaque ac dispensanda per tonos modum ac moram, quis est qui non habeat ubique var. nalem ? at sapor atque suauitas, argutiae quaedam & condimenta facultatis huius nusquam nisi Romae confluuntur : in hac siquidem Vrbe medulla & succus artis innascitur ; quem si qui labris adiuuerint, illuc ex templò, canora tanquam apis, volat ingenium, vt dulcitudini concentuum, & veluti mellificio vocis indulgeat. Et quotus hodie quisque reperitur, qui, si fortè facultatem cantus à natura sortitus est ceram mollem, ac mellem, eamque prouehere ac formare velit ad optimam quippè censuram artis & regulam ; is non illicò meditetur Romam ? Equidem noui vel de facie multos, plures etiam fuisse scio ; qui nitorem artis splendoremque supremum, quo in hac Vrbe perfectius imbuti fuerant & colorati, cum aliò sese contulissent ; ita sensim inobscurauerint, & quodam quasi facio ac vitio deculpauerint ; vt cum iterum remigrassent ; non eos, qui abierant, redire iurauerim. Accipite, si vacat, specimen aliquod perfectionis huius à viro non tam musicis quam musis addicto ; & quid demùm Roma facultati conferat atque addat, agnoscite. Principio constans plenumque vestigium auctoritatis inaffectata vox imprimit, adeoque grauem minimèque vacillantem glomerat, & metitur gradum ; vt omnem planè speciem gloriamque negligere, nec sese in incessu circumspicere, ritu sibi plaudentium, videatur. mox, ubi genius ille vocalis incaluit, sensim in artem incidit, artificij fuga, hic enim uerò concidere minutim sonos, & canora velut in puncta distinguere, pluribusque momentis & minimis maxima eorum tempora compensare : hic argutiolas modulorum, & bel.

& bellè cadentes ad numerum charites, velut artis appendices vltimas, & quosdam quasi cincinnulos concinnare: hic ductum celerrimè spiritum librare veluti pennis, atque in sublime promittere; mox aut ad ima deuoluere, aut retrorsùm à medio cursu reprehendere, prorsùm versùm impellere, ante expectatum premere, sistere, reuocare, circumagere veluti turbinem ac versare; ut non ore, sed torno vibratum rotundatumque credideris: hic duritate blandissima, dulcitudinis satietati consulere: hic improuisa demissione vocem introrsùm flectere, & surda quadam titillatione prouehere, ac verè in finè suo canere: hic exultantem cantus hilaritatem, fractis identidem numeris, & quasi maestitia temperare: denique sonum illidere, implicare, explicare, suspendere, variare, producere: suspirijs, trepidatione, modulatione, minuritione, concentu: plenè, grauitè, acurè, sexcentis modis melicus hic hominum populus ab loci natura nobilitare nouit facultatem suam: ut ipsi propemodum arti desit, siquid in Vrbe Roma deesse videatur artificii.

Quid ego de Pictura loquar? quæ mirum quantò perfectius in hac Vrbe seipsa pinxerit & adornarit. Certè nusquam melius nacta lumen, in quo ad speciem collocentur; in hanc lucem vndique comportantur, siquæ alibi sapiunt Apellem, opera: & ingenia pictorum prætoris, nisi ad hunc portum suis ipsa cum tabulis demùm adnauigent; naufragium in arte faciant. Quàm multos audiuius, aut etiam vidimus, quibus vnum illud in pictura peccatum obiectum est, quòd Romæ non vixerint: Quàm multos alibi planè Parhasios aut Zeuxides hæc ipsa Romani pennicilli fama pellexit, ut ad eam sese conferrent: quos eadem, posteaquam venissent, planè

planè deterruit, aliòque transuersos egit spe deiectos, assequendi: cùm in eius coloribus suas ipsi umbras agnoscerent ac formidarent? Magnus olim habitus est è Dominicana familia pictor; magnus Florentinus ille Russus, quem suum hodieque Gallia Timantem vocat; sed vterque vbi Romam venit, coepitque certatim manus tabulis ad mouere; nihil perficere potuit, quod eruditis oculis admodum laudaretur. Vnum ego Andream Sartium vehementer admiror, hominem praestantis ingenij, atque in scena picturae multarum alibi palmarum histrionem. Venit is aliquando Romam, siue vt, si quid vltimum artis atque intimum hoc sub caelo natura cecideret, ad sese postremò traduceret; siue vt virtutem & ipse suam, in hoc mundi theatro, ad comparationem contentionemque proponeret. Vt cunque fuerit, venit, vidit: sed tantum abest, vt vicerit; vt celerius, quam aduentarat, abscefferit. Nimirum duo illa seculi lumina, Raphael Vrbinas & Michael Bonarotus ambitum artis atque amplitudinem occupauerant: iamque amplissima Romae gymnasia siderum, hoc est florentissimorum iuuenum ephebea, certatim aperuerant: quibus cùm lucem ipsi communicarent suam; tabulae prodibant quotidie in publicum & artificio & ipsa etiam copia sanè mirabiles: quae non auctorum modò facultatem, quae tunc esset, expromerent; sed futurae incrementa gloriae pollicerentur. Igitur Andreas, cùm aut ad illorum officinas sese conferret, aut per Urbem obambulare illustraturus oculis animoque praeclaros artificum labores; suspiciebat interdum in figuris symmetriam & ordinem inter sese partium, interdum argutias vultuum & varietates: alibi extremorum finitiones & terminos admirabatur, figurarum alibi artificiosa compendia & velut

velut in nodum contracta corpora, quae vel oculis ipsi imponerent, & plura quàm exprimerent significarent. animaduertebat colores, siue fictitios siue natiuos, suauissimè semper inductos ac variè temperatos: &, quod expectationem admirationemque superabat omnem, horum pleraque iuuenum erant inuenta, & animis concepta magnificè & pigmentis expressa, celeritate ac felicitate pari. quare taedere hominem atque adeò subpudèrè iam coepit, quòd videret, se vel ipsis Romanae picturae tyronibus esse ludibrio; quorum pulcherrimis rudimentis dolebat anteueniri perfectiones, quas arbitrabatur, suas. Ergo, vti fit, in desperationem abiit pudor: &, quanquàm inuenit Romae quod, supra etiam quàm vellet, adiungeret operibus consummandis; maluit tamen artis inopiam abscedendo diffiteri; quàm immorando consequi laudem ingenij principem supra ceteros eius aetatis artifices: quos omnium planè suffragijs superasset; si Romanum ad lumen suam ipse tentasset, ac diutiùs explorasset expolissetque naturam.

Neque tamen minùs Architecturam Sculpturamque, Picturae gemellam sobolem, Roma perfecit. Testes appello tot formas aedificiorum & modulos, aut ad speciem & ornatum elegantes, aut ad commoditatem atque vsum opportunos. Testes operum moles, aut antiquitati superstites, aut à nostris excitatas, regijs semper & opibus dominorum & opificum animis viribusque perfectas. Testes immensas templorum structuras lacissimis areis impositas, in speciem vrbium assurgentibus, ac populi non vnius tantummodò capaces: in quibus simul delectat oculos pulchritudo, simul animos terret immensitas, ac iure possit esse miraculo tam elaborata in tanta mole subtilitas. Praetereo sacras in templis

plis aedículas, artificio absolutissimo fabrefactas, in quibus aurum ac gemmae, hoc est suprema naturae perfectio, caementa sunt. Praetereo staturum praestantiam, & velut alterum Romae populum: lapideum illum quidem, sed excultum tamen, & planè Romanum: quem, quòd Vrbi perquam vbertim abundat; educimus, & in ipsa villarum exilia dispensamus.

Venio ad hominum Politiam. illa, quae tam profusè laudatur, tam parè vel ab ipsis laudatoribus vsurpatur, decori species & honesti, morum illa mundities ac splendor, moderatione quadam & temperantia liberalis, quid amplius Romae desiderat; quin extra omnem votorum aleam sit? corporis cultus elegans, sed non muliebriter exquisitus: sermonis ornatus, vt corporis, comis & pexus; sed non affectatione corruptus: dexteritas in agendo solertissima: aucupium introspectiendi abditos aliorum sensus admirabile; sed opportunum, & suspiciosum etiam ingenijs anteuertens: officiosae verborum concertationes crebrae; sed in loco, & quae honorem cultu deferant, non molestiam odiumue obstinatione concilient. istam Purpurati Senatus auctoritatem, atque ex pluribus veluti regibus illustre concilium maiestate venerandum, consilijs salutare, pompa conspicuum, opibus splendidum, ipso Senatus Principe propè diuinum; quis denique non intelligat, decori punctum esse quoddam, & cor dignitatis, honestique fastigium absolutum? Quid hic ego plura commemorem? haec ipsa excultrix omnium Ciuitas an non mundi perfectio est, consummatioque terrarum? in quam vnā, vt Magni Constantini verbis vtar, vires omnes opifex rerum natura consumplerit: quippè cui mundum facere volenti ad primos Roma conatus exciderit. vt sanè, si-

cur

cut complementum naturae mundus est; sic huius & prima veluti delineatio, & suprema quasi linea absolutioque Roma meritò appellari possit.

Iam verò, quid est cur Bonas artes & disciplinas ingenuas ad censum vocem? Taceo reliquas, ac suis singulas permitto cultoribus. Vnam praeterire non possum Eloquentiam in hoc eius regno in quo versor, in hac institutione quam molior. An non dicendi facundiam ita sibi similem haec Ciuitas voluit; vt delibatum eius florem ipsa decerpserit: pampinationem veluti frondium, & furculorum quasi luxuriam alijs facilè permiserit? Et prisca quidem Romanorum proceres Fabij, Fabricij, Coruncanij, imagines illae vegeris imperij & fumo & fama venerabiles, plus, fateor, cordis habuere quàm linguae: fatiusque ducebant, scire optima quae loqui possent; quàm optimè loqui quae scirent: vtque facta verbis praestantiora ducebant; sic facere ipsi maluerunt quae dicere nepotes possent: & materiam Eloquentiae potiùs, quàm Eloquentiam heredibus reliquerunt. Non tamen ita rudes fuere atque elingues; quin iidem facundi pro tempore censerentur; sed ea facultas oris simplex & candida, quaedam velut infantula vix à lacte depulsa, continebatur in sinu naturae; nondùm artis in manus venerat, nec ei se poliendam ornatiùs limandamque permiserat. Verùm consequutis deinde temporibus, cùm Populus Quiritium, augustissimos Latij terminos quasi cunabula praetergressus, grandiora coepit signare vestigia, atque iisdem quibus sol gradibus peruadere orbem terrarum; vastitatem ille quidem regnorum ingentium, copiarum vires, regionum opes, vrbium decora, potentiam, dominatum expugnauit omnem: sed in tanto nimium triumpho

Graecia capta ferum victorem cepit, & artes

Intulit agresti Latio.

quas simul ac Romani vicissim accepere in moenia, & quasi ciuitate donarunt; aggressi sunt exoticos earum mores & peregrinos sic expolire, sic lambere; vt ipsam, quàmuis in gremio Mineruae progenitam & educatam, adhuc tamen augustiorem facerent Eloquentiam, vsque adeò facultas hominum cultrix, inuenit ipsa Romae quid disceret. Eam porrò in tantum hoc ipso sub caelo profecisse testatur Tullius, vt à Graecis, ne verborum quidem copia, quibus ea virorum natio habita semper est fuitque locupletissima; Romani vincerentur. Incredibile id sane non nemini videri possit, pronunciatumque magnificè potius quàm verè ab homine, philograeco illo quidem, sed Romano tamè, & cui patriae laudes in quaestu sint. Quid verò, si Graecorum etiam accedat auctoritas? nam Lucianus, homo disertus, graeciq. sermonis apprime gnarus, apertè pronunciat, Thucydidem, magnū illum historicorū parentem, in ijs, quae perpolitae rerum monumenta posteritati reliquit, vsurpasse Romanas aliquot ex industria consultūque voces; quibus, non secus ac purpura, suam ipse comeret & illuminaret historiam: Tantum Romanus nitor palliatam Graecorum eloquētiam absoluit, & veluti praetextatam aut triumphalem facit. Sed nullum hac super re locupletius haberi testimonium potest, quàm quod ipsa Romanis dedit & quasi concessit inuidia. M. Tullius, posteaquàm pro Sexto Roscio (maiore nē dicam felicitate, an periculo?) perorauit: vt Syllae odia declinaret, quem, defendendo Roscium, vehementer offenderat; in Graeciam se ad maiorem valetudinis recuperandae venit. Hic vt erat nominis celebritate notissimus, sapientissimorum adductus est precibus

bus oratorum, vt in publica panegyri apud Graecos, & quidem graecè, declamaret. Tenuit audientium animos oculosque toto paenè orationis cursu altissimo quodam stupore defixos. Et Tullius quidem dicendi finem fecit antequàm Graecia demirandi: Romanique Oratoris in laudes & plausus, ipsa primùm taciturnitate prolusit; mox etiam vna velut omnium acclamatione conspirauit. At Apollonius, cùm aliò rem traheret, obstinatio silentio cunctabundus; non solum ex illo senatu laudantium seuocabat interim sese; sed indignationem, quam coqueret animus, vultu maestissimo diutius tulit, ac tamdiù sedit attonito similis; dùm verba permisit dolor. Tùm verò, Te quidem, inquit, ò Cicero, vehementer admiror: at nostrae misereor Graecorum fortunae: quòd, cùm omnia Romani antè peruicerint; nunc etiam Eloquentiae regnum, quod vnum ad hanc nobis aetatem fuerat reliquum, inuadant, amoliantur, expugnent; Romamque per nostrum dedecus amplificandum ornandumque trajciant. Aequissimus sanè dolor, & verò certissimum hominis maestitia tanquàm oestro afflata, ac furentis oraculum. Perinde ac intelligeret, Romanos quaecunque accepissent ab alijs fecisse meliora; quae quidem digna statuissent, in quibus operam collocarent. Planè cùm venit in hanc Urbem Eloquentia, quatenus illi facta splendoris & dignitatis accessio? quam subito arcem inuasit gloriae, laudisque summam tenuit, vltra quam addi quidpiam posse, viri sapientissimi pernegarunt? Vt enim veteres profitebantur, Venerem Spartanis olim moenibus appropinquantem, vbi transiit Eurotam, in ripa frequentibus conuestita lauris tamdiù consedis; dùm, cestro, speculis, torquibus, ceteroque muliebri mundo deposito, in gratiam

tiam Lyncurgi fortissimi grauiſſimique viri clypeum atque haſtam arriperet, peſtusque tùm primùm armorum patiens adamantina Martis tunica exornaret; ſic Eloquentia Graecorum ex urbibus cùm peruolaſſet in Italiam: poſteaquàm tranſmiſſo feliciter Tyberi Capitolium longè proſpexit, duxitque ſpiritum hunc auramque Romanam; exuere paulatim viſa eſt cincinnos neſcio quos, faciemque pigmentis oblitam peregrinis ac fucoluxuriam quandam ornatumque mollem, & totam plañe Venerem abijcere: ac viciffim amare poſſiſſimùm coepit formam ſucci plenam, & colorem ductum ſanguine: ſequē, caſtigatiſſima veluti matrona, compoſuit ad Urbis dignitatem; cuius in gremium ferebatur: in qua deindē ſic aluit ſeſe, ſic excoluit; vt, ſicut in ceteris artibus

*Venimus ad ſummum fortunae, ꝑſallimus atque
Pingimus, & luſtamur. Achiuis doctiùs vñctis;*

ſic optimi quoque perfectionem occupemus, vltimumque videamus in Eloquentia: quae cùm ſeſe in Capitolio, hoc eſt in arce terrarum altiffima, collocauit, omninò nihil abeſſe atque aberrare coepit à ſummo. Nimirùm excogitata ſubtiliùs, & benè cordata facundia Romanorum eſt: non ſubitaria, non properata, non praecipēs: mentem ſapit, & intimum peſtus: hìc inſtruitur, hìc armatur, anteaquàm auditorum animos aut delectet aut feriat. Propterea Catonem dicere ſolitum accepimus, orationem Graecis in ore naſci, Romanis in corde: credo, quòd culturam intimam, & accuratam olere videretur induſtriam: quòd illam Sapientia, peſtoris Imperatrix, in regno ſuo diutiùs contineret; quòd ſolenter aleret, ac locupleraret; quòd urbanitate quadam quaſi vernaculo ſapore condiret: quem, quinam ſit equidem neſcio,

nescio, tantum esse quendam scio: qui tùm potissimùm
sentitur atque olet, cùm eorum, qui Romae non fuerint,
auditur oratio. Non antiqua commemoro: praesentes
hic aliquos intueor ex ijs, qui me honoris gratia saepè
conueniunt, viros eruditione & eloquentia nobiles: à
quorum nonnullis audiui non semel, obseruatum à se,
multos Romam aliunde profectos; magna apud suos Elo-
quentiae opinione, mutasse paulatim dicendi characte-
rem, seque ipsos paenè puduisse sui. Sunt enim hi ex eo
hominum genere, qui, cùm nimio plus ingenijs ipsi suis
indulgeant; portenta verborum ingentia, granditatem,
que sermonis humana maiorem, & propè diuinitatem,
amant, immanes aequè ac inanes efflant aspirantque glo-
rias orationis; ac caelum ipsum audacia petunt, vt inde
voces, seu potius tonitrua pro vocibus, transferant in-
rem suam, nàm proprijs & natiuis vti quàm dispudet?
quos si quando dicentes inaudias; perinde quasi lapides
loquantur aut fulmina, non obtundi solùm, sed etiam
retundi cerebrum tibi aut potius extundi putes. Sunc
illi quidam veluti turbines & procellae praeferruidae
mentis: est exaestuantium ingeniorum quasi tempestas,
quae placet alibi, atque laudatur interdùm: verùm, si
fortè Romam haec hominum natio sese recipiat; mirum
profectò est, quomodo dictionis illa fluctuatio veluti
decumana Romanum ad litus allisa frangitur paulatim:
atque in magna dicendi tranquillitate componitur pri-
mùm, mox etiam vrbaniū illum imbibit saporem ora-
tio, ac, percolata demùm omni dictionis amaritie, sua-
uitatem incipit olere Romanam, atque in patriam (vt
vestris vtar verbis, Academici) *redit agmine dulci.*

Equidem animaduerti non semel, & laudauigenium
huius Urbis absoluentem omnia perficientemque prae-

stantius, quam acceperit: adeòque suspexi felicitatem soli natalem, ut ex admiratione, uti fit, ad inquisitionem inuestigationemque causarum vehementer accenderem. Hoc autem, quoniam alterum est ex ijs, quae initio proposueram; expedire perquam breuissime conabor in praesentia. &, quanquam ignotum per seipsum est ac perobscurum, cumque tenebris colluctari, non aequè omnibus habetur obuium; spero tamen, ab ista luce splendoris atque humanitatis vestrae, quae me ad occasum usque prosequitur orationis huius, impetraturum aliquid, quod ingenij fugeret mei obscuritatem. Age igitur, inest huic Vrbi natura peculiaris & propria, ut facultates omnes atque adeò hanc nostram, Rhetores, excolat, illustret, absoluat: an quia haec Romano caelo felicitas agnata est? Neque enim videri nouum cuiquam potest, quòd caeli beneficio fiat, ut alijs regionum plagis insint facultates aliae, quibus reliquae terrarum orae non careant modò, natura: sed eas, ne per artem quidem & industriam, consequi possint. Arborea patrio solo commissae feliciter concipiuntur, proueniunt, educantur, atque vberem pomorum copiam excolenti ferunt: eadem verò translatae, peregrino plerunque habitu necantur, quippè quas externa tellus, & tanquam nutrix aliena, nouerca velut amplexu suffocat. Quid autem arbores loquor? quae, quia viuunt ac vigent; idcirco trahant ab aëre spiritum necesse est: at planè inanima, quae nullum habere commercium cum supremi orbis positu videantur; an non soli natalis vim & ipsa sentiunt, quamuis alioqui nil sentiant? Non longius argumenta petam. paucis antè diebus ac propemodum horis narrabat aliquid mihi hac super re familiaris meus, quod licet non nemini ludicrum videri possit; caeli tamen

men ingenium serio commonstret. Vrbs est in Italia nobilis, & sano propè vetustior suo: in qua scitissimè concinnatur placentulae herbariae quoddam genus, vt sapore sic nomine lepidissimum, ex ijs, quae caenis admoueri solent tanquàm tragemata appendices & clausulae. Ergo reperti sunt aliquandò qui, quòd etiam Romae in publica hominum patria priuatam amarent, eiusque saporem in hoc quoque deliciarum oceano mordicè retinerent: ea sibi non semel confici liba curauerint. Sed nugae. natui scilicet ingenio palati respondebat insulsè condimentum: culpantur frustrà coqui, materies in crimen, reuocatur, omnia vitio dantur, praeter quàm quae dari oporteret, crescebat interim cunctatione cupiditas, multisque appetitum potiùs excitabat edulij fama, quàm fames. Quid plura? conducti ex ea regione Romam adueniunt coqui; nimirum Athenas noctuae: transmissa cum coquis coquinaria supellex: aqua ipsa, qua nihil est vbique communius, comportata: omnia, vno verbo, complementa farciminum, quotquot eius conditurae conditio flagiraret, inuecta. Conductitius coquorum regulus siquid habet patriae virtutis in manus vocat, opus aggreditur, digerit, absoluit. quid tùm postea? bonus ille conuiuij gladiator vbi deferbuit; denique domini gulam petijt, & vulnerauit. Sanè, si locum vsquàm habuit antiquum illud; hìc habet aptissimum. verè oleum & operam perdidit: multa consumpsit, consummauit nihil; alia omnia, quàm quae confici voluisset, eueniunt. Igitur interpellandi locus hic est: age, an non

amphora coepit

Institui? currente rota cur vrceus exit?

Nempè, quia saporum sapiens architectus, cùm omnia tulerit Romam; nihil tamen omninò afferre visus

est, quando caelum reliquit in patria. Nimirum non omnis fert omnia tellus. utque sua singulis ferè hominibus inest natura; sic urbibus: quam, quòd ignotior est, & in imo latet; idcirco admirabilem ac propè diuinam facit obscuritas. Ità planè se res habet. nihil patè mediocre, perpolire omnia suisque numeris absoluerè, videre quid intimum in vnaquaque re, eique summam atque apicem imponere; propria vis est à caelo indita Romanae Vrbi.

Sed, ut haec propriè priuatimque ad Eloquentiam, cuius ego causam in primis ago, traducam; ad caeli vim arcanam addite manifestam, nec caelo minorem, huiusce amplitudinem Ciuitatis. Quid enim in hoc purpuræ splendore, in hac luce nobilitatis & gloriae, in hac Solis Vrbe (sic enim dicere veriùs Romam possis, quàm olim Aegyptum appellauit antiquitas) Romae, inquam, in tanta ingeniorum claritate, an non faciliùs extant, si quae latebant in oratione vitia, proptereaue faciliùs expungantur? siquidem gradus est ad explorationem emendationemque postremus, erratorum prima cognitio. Quid, quòd Urbis cultus & nitor, aedificiorum magnificèntia, hortorum amoenitas, apparatus aulae multiplicis, mores hominum perurbani, & ampla quadam splendidaque agendi dignitate compositi: haec, inquam, aliaque sensim irrepunt in orationem; cùmque in oculos passim influant, faciliè defluunt & allabuntur ad linguam. Neque enim alius ingenio, alius Urbis color ut plurimùm inest: &, nescio quo fiat fato, sit tamen, ut formam ciuitatis & mores, etiamsi maximè nolit; ipsa ciuium imiteretur oratio: utque eorum vultus, qui palàm in sole ambulant, licet aliam ob causam ambulent, accidit tamen ut naturaliter coloretur; ità planè, dùm
Roma-

Romanorū animus in tanto versatur splendore Urbis ac luce; fieri non potest, quin sermo ipse, qui, ut ait ille, vul-
tus animi quidam est; eiusdem fūco luminis imbuatur. At hominum ex diuersis nationibus frequentia, quæ in hanc Urbem vndique conueniunt; quantam, rogo vos, curam ardoremque omnia perficiendi creat? Tunc enim Roma virtutis nomen implere meritis coepit, ac famam sibi apud omnes latè prouincias adipisci; cū transferretur hūc quod vsquā egregium erat, nam & Iulij Alba, Coruncaniij Camerio, Catones Tusculo, ceterique Etruria, Lucania, omnique passim Italia virorum apices in ciuitatem acciti, non in senatum modò, sed etiam in nomen coaluere Romanum; factumque deinceps est, ut omnium virtutes, sparsim adhūc & solitariè degentes, cōeundo maiores aspectabiliōresque iam fierent, atque altera alterius vicinitate proficeret sensim, seque ipsa studio comparationis absolueret & limaret. Igitur, quibus olim artibus parata dignitas est; iisdem hodie conseruatur, & alij potiùs homines succedere quàm mores. Nulla fermè gens est, cui, etsi plurima desint in studio Sapientiae; aliqua tamen boni particula non adsit. Dicam aliquantò clariùs, atque in re nostra. Non amant popu-
lorum aliqui copiam vbertatemque dicendi; sed, rerum studiosi, multa compendio complectuntur: carent alij dictionis elegantiā, & latini concinnitate sermonis; at eruditiones consecretantur, & veterum exemplis, fabulis, sarcasmis abundant: argumenta, quibus seuerè fidem faciant, aspernantur aliqui; qui tamen facetijs, sententiolis, salibus conficiunt rem. Horum verò aliorumque genera sanè compluria, dū Romam comportantur omnia, dū hic visuntur, dū explorantur, dū committuntur; quàm faciliè, praesertim in tam bono lumine, in tan-

ta decori aestimatione, quisque praeoptat quod sibi deesse videt, suamque indigentiam alienis opibus locupletat? Immò, ut tibi quis vsuuenire solet emporijs, quibus quisque merces optimae notae comportare studet atque exponere id enim faciliùs extrudetur quidquid fiet bona etiam comparatione praestantius; sic in isto ingeniorum quasi mercatu, quò se plurimi conferunt disciplinarum negotiatores; mirum quantum excitantur atque euibrantur animi, ut sua quisque mercimonia ad ceterorum perfectionem exploret, alienis ex bonis sua corrigat & castiget mala: denique ut plures emat emptores, ac prae ceteris laudatores alliciat; nulla mediocritate contentus, opes animi suas, nisi natura ac sponte, certè artificio ac necessitate, vendibiles facit: & ad id, quod optimum videatur, intendit vires. denique aurem interrogat, quid loqui linguam oporteat.

Sed illam omnium ego potissimam arbitror Romanæ huius felicitatis causam: quia libertas tam diuturna tam felix liberrimas quoque ciuium linguas fecit & iudicia, ut moribus sic ingenijs omnium castigandis. Sanè delicatissimus est huius Urbis gustus & sensus, acerrima iudicandi solertia, videndi in aliorum scriptis acumen tantum, quantum aut aculeae, aut serpentis Epidaurij: nec alibi, quam Romae plures qui nodos in scirpo quaerant, nempe lectorum turba frequentior, quam lictorum. Censores porro singulis fere momentis nascuntur, ne dicam Kalendis creantur aliqui: nam hic vnus ex antiqua illa republica magistratus abundè superest hodieque cum virgula, more maiorum; ceteri vitio temporum interiire: denique Urbem vides emunctae naris, & quod in rem suam ille dixit, omnium generam, reticentem nihil. Mirum profectò est quod scio, &

ab alijs obseruatum, videas interdum ex aulicis aliquem virum primum, aut etiam aulae cuiuspiam dominum, quem constat haud multum litteris operam dedisse: tamen de veterum ingenijs, de nostris lucubrationibus, tam expedite, tam acutè, tam appositè ferre iudicium,

*versus reprehendet inertes; illosque
Culpabit, duos, incompete is allinet atrum*

Transuerso calamo signum: ambitiosa recide

Ornamenta, parum claris lucem dare coget:

Arguet ambigua dictum, mutanda notabit:

Fiet Aristarchus.

planè vt nihil ultra à magnis praeceptoribus expectare possis. Vsq̃ue adeò exercitus negotijs animus, atque inde cori leges semper intentus, vbi se ad Sapientiae causam transferet; hic quoque quid deceat, ingeniosè dignoscet. Porro nihil est quod discere velis, quin plures etiam multò quam velis dicere se posse confidant. Nemotam iacenti est aure tam inexplorata, tam surda, qui scabie illa iudicandi corrigendique non pruriat. Immo plerunque contingit, vt litteras alter sciat, alter aestimet: & qui domi insaniunt, sapiant foris. Sutores quoque, si Deo placet, litterarios habes quippe qui subulam ingenio peracuti, & quidem attemperatè, transferant ad pagellas, atque in cute corioque scriptorum non rarenter exerceant. Vetulae interdum ipsae vietae ac veterosae, idcirco perquam eruditae, quòd oleant antiquitatem omnem, melius tete hodie reprehendant, quam anus illa compitalitia diuinum olim arguit Theophrastum. Vno verbo, si plebi populoque non videre benè dicere; non modò nequidquam, sed etiam nequaquam benè dixeris. Vsq̃ue adeò nullum est tam purum & putum scriptionis genus, quod non

vellicare iudicia velint. Videte, rogo vos, Urbis ingenium, in qua

Et pueri nasum Rhinocerotis habent,

Mentiar, nisi nascuntur senes. quippè cùm fari potius videantur posse, quàm loqui; tamen scituli, sagaces, argutuli sua saepè iudicia in rebus etiam serijs interponunt, & quod caput est, ad signum quoque collineant: quibus redarguere quae minimè perplacent (perplacent verò quàm minima) tam in procliue est, quàm imber ipse dùm perpluit. Nàm quid ego commemorem grauißimos doctißimosque viros, qui passim per academias & lycea diffusi, vt ipsi sunt liberalibus absoluti perpolitique disciplinis; ita eos, quibuscum agunt, si minùs directos ad normam inueniunt; dolando corrigendoque perficiunt, ac meliorem in formam probè reconstituunt. Quare in tanta iudicio non modò pollentium sed etiam vrentium copia, extra quam tute frustra quaesueris, in tanta maturè immaturè sapientium, ac profapientiae modo etiam castigantium turba, mirum quantum sese componat oporteat Eloquentia: si placere sine venia, sine vitio commendari si velit. Commendabitur verò, si Romae Romanè se atque ad genium Urbis exploret. hoc est, si se neque iusto plùs colat, ne iuueniliter exulter; neque iusto plùs negligat, ne reprehendatur incuriae: si non strepitu feratur & turba verborum; sed Romani Tyberis in morem tranquillè, sed sedatè, sed placidè; vt fluere sine salebra, non allidi saepiùs & frangi videatur oratio: si non tractim, cursimque praetereat, sed grauitè & sensim incedat, neque saltuatim ritu locustarum, sed gradu Deorum aequabiliter: ac veluti regina fori sese ipsa magnificè circumspiciat, alijsque per otium aestimandam praebeat: si sententijs

in

in tempore peracutis animos vellicet, & minutissima etiam subtilitate delectet: si percellat interdum pectora granditate dicendi praeferuida: ardeat interdum ipsa, suasque vicissim faces admoueat alijs: desides instiget, reprimat praecipites, inertes accendat: spem, metum, amorem, odium, lenitatem, omnia omnium dominatrix imperet exigatque: vno verbo, si qualem decet esse imaginem loquentis Romae; eadem sit in hac Vrbe species Eloquentiae. Quae vos in praesentia, Rhetores, sic salutat ipsa, sic inflammat, & quodammodo tacita loquitur; ut, nisi admirabiles in vobis excitet amores sui; enimvero in media vos humanitate dixerim inhumanos.

Age, inquit, Iuuenius mea, quandoquidem tibi tantum ingenij, tantum facultatis ac felicitatis à natura collatum est, ut mea nuncupari possis. En ego Romana sum, quamuis aliò referam natales meos: placuit arcem occupare terrarum, ex qua firmissimis comprehensa praesidijs, quantum virtus armis expugnauit, tantum ego lingua subijcerem: placuit ex hac sede caelo proxima, seu veriùs ex hoc caelo, tanquam pro rostris altissimoque suggesto, ad omnes hominum populos perorare: placuit in hoc templo Religionis, in hac aula Bonarum artium, in hoc regno Sapientiae, vno verbo Romae, componere me primum ad hanc rerum absolutissimam speciem, mox alios exemplo meo perficere & conformare. Alibi adire praestantiam huius artis, ad Eloquentiam excoli, consummari, paucorum sit; siquidem optima quaeque in quam lectissimos cadunt. Verùm in hac Vrbe facultatem dicendi principem ipsa caeli communio communem facit. Accipio vos equidem gremio, Iuuenes, meis institutis ac moribus educandos: sed animos volo peralacres, sublimes, ad summa quaeque
atque

atque ardua conspirantes : non desides , non supinos ,
 non curuos ad ima , & quae ante pedes sunt tantummo-
 do despectantes . Amo difficultatibus exercitos , non
 inertia diffuentes : gloriae cupidos ; non auidos quie-
 tis : mei studiosos , non voluptatum amantes . siquidem
 labore multo mereri otium oportet , atque honor non
 nisi per praerupta conscenditur . idcirco in montibus
 sitam ego me volui ; vt hoc etiam nomine germana ge-
 minaque Virtuti forem . Romae quidem agitis in hac lu-
 ce terrarum , in comitio omnium gentium , in decori
 theatro , vbi , quodcumque oculos conuertitis , siue ad
 vrbis maiestatem , siue ad vrbanos hominum mores , siue
 ad arcanam caeli vim ; vndique habetis ad huius perfe-
 ctionem laudis amplissimum inuitamentum . At non
 Romae viuere , id demum est eloquentem esse : sed , Ro-
 mae conari ad Romanae eloquentiae laudem , oratoris
 est summa perfectio , Quamobrem excutite , siquid desi-
 diae regnet in pectore : arripite genium vrbis ; inite ve-
 strorum decorum summam : consulite florentem indo-
 lem : ingenia explore : perpolite naturam : Date ad
 extremum mihi quae vos ingenti hoc spiritu & magno-
 rum operum altore sustento ; vt illud exemplo etiam
 vestro praedicare de me possim elogium , Absoluere om-
 nia & consummare , Romanum est .

ALLOCTIO VIII.

Aduersus prauam imitandi rationem, ac praesertim in Christianos Poëtas; qui, Poëtarum Ethnorum exemplo, nomina infamium Deorum in poëticis commentis liberalius usurpant.

V. M. Poëticas huius aevi commentationes saepè apud animū meū sedula cogitatione peruoluo, saepè apud alios quotidianis paene sermonibus usurpo, (Viri eruditione ac religione praestantissimi) scio tūc demū ipse, mecūque cōplures intelligunt & lamētantur, nihil aded sanctū haberi, nihil firmū in rebus; quod assiduo temporis lapsu corrūpi, atque in aliā naturam incidere lēnsim ac degenerare nō possit. Et verò, quid augustius aliquando, quidue candidius Poësi fuit: cū ex arcano supremi pectoris sinu delapsa, nec sine Numinis aspiratione cōcepta, venit in hanc pulcherrimam lucem, sapientissimorum infusa gremio philosophorum, habitu verecundo, facie virginali, sacrorum interpres, custos religionis, nuncia diuinitatis? Certè, si natalem amplissimae facultatis diem ab antiquissimis retrò temporibus quasi è tenebris extrahamus ad memoriae solem; inueniemus, missis interea nugis ac fabulis, primum eius exortum ad Moysen vsque Israëlitici ductorem exercitus, virosque ceteros ex Hebraea gente sanctissimos reuocari: qui, Deum ter optimum terque maximum uti colerent honestiùs atque suauius; certos excogitarunt orationis numeros harmoniamque verborum, quibus immensas eius

eius laudes, operumque molitiones amplissimas, tamquam ripis includerent ac terminarent: ex quo deinde peruicit imitatio posterorum, ut religionis huiusce principes assertoresque grauissimi non indecorum arbitrantur, si diuina passim carmina, non sine quodam oestro pectoris agitati supernoque mentis instinctu, profunderent ac celebrarent. Verum non multò post, ubi sincero defaecatoque tum cultui sese populorum immiscuit atque insinuauit impietas, coepitque religio apud plerosque mortalium de statu deijci dignitatis, ac pessum etiam impunè dari; eadem & Poësim ruina traxit, neque minùs in aduersa deinde fortuna, quam nuper in prospera, communis visa est utriusque conditio; ut, que sana cogniti iam Numinis veneratio in superstitionem inexpiabilem duci primùm, mox etiam rapi coepit; ita Poësis, castissimum adhuc & propè sacrosanctum caput, veluti pedisequa religionis & cultrix, eodem impetu quo domina, ruere, deprauari videlicet deformarique paulatim institit: & ab integra, pura, incorruptaque in Deum mente, ad nescio quae nimum aut potius nominum monstra conuerri. Hinc Musaeus, Linus, Orpheus, Homerus, alijque sexcenti ea aetate poëticae facultatis antistites, siue quòd Deos ipsi superstitiosè colerent ac praeposterè venerarentur, siue quòd poëma in vulgus spargerent fabulis obnoxium; Poësim, ad illud usque tempus honestissimam liberri-
mamque matronam, exinde ad infima quaeque proiectam, sub carasta quodammodo habuere vaenalem, ac teterrimo numinum vulgo mancipatam deuotamque feruuliter obsequi coegerunt; cum nulla ferè carmina sine Deorum concilijs, praelijs, molitionibus, putidiùs sanè quam pios deceret, effunderent. Verum, quòd homi-
nes

nes vanis addicti religionibus & iurati, quibus pleni sunt ipsi Dijs, eos inter scribendum effutiant, ut eiusdem farinae populo placeant, utque admirabilitatem è caelo, veluti per fabulosum, quod ait ille, tormentum in sua deducant opificia; iniqua, Deus immortalis! illa, quidem est, & à sua nimirum stirpe degenerans Poësis; sed vitium arbitror non tam hominum fuisse, quam temporum: certè ab eo, qui cum pectora mordicùs tenebat, opinionum errore non discrepat. nobis verò, culpae longè maiori quàm poëticae datur, satores sartoresque non mundi sed scelerum Deos bonis carminibus malè inferere: & quorum facinora derestamur animo; ijs, nescio quam verbis imprimere diuinitatem. Ergo, quod Romanis olim Imperatoribus in urbem aggressione statum ac solenne fuit; ut, antequàm manus atque arma conferent, Genios Laresque inquilinos ac patrios, quorum imperio ac tutela ciuitas staret; concepto solenni que carmine à moenibus ijs euocarent, atque ad sese traducerent; idem, quanquàm non eadem gratia, in animum induco hodierna die moliri, priusquàm de Poëticae natura proloquar, & in eius arcem inueham, auditores meos: praeire nimirum verba, & pauca praefari, quibus in Deos bellum ipsos importem priùs: ut, qui iam poëtici regni patrociniùm & clientelam usurparunt; iubente me, procul à sanctissimis finibus abeant, deserant malè sibi creditam facultatem, nidem criminibus suis indignum relinquant, liberent infamia ciues, pulcherrimam prouinciam expient, aliòque se conferant, modò extra caeli pomoerium terminosque terrarum. Dabitis hanc mihi veniam opinor, Auditores, viro nimirum & Poëticae & Religioni addicto dicatoque; ut, quoniam dissidere tantisper à sese videntur honestissi-

mae animorum reginae ; accedam vtrique interiectus
ac medius , & simul impactam alteri notam expungam :
ostendamque, quòd carmina parùm oleant pietatem ; non
Poëticae culpam esse, sed poëtarum : qui, quae nos por-
tenta numinum procul à templis, ab aris, à domibus ab-
stinemus, meritoque plectimus & damnamus exilio ; ea
demùm scriptis accipiunt suis, monumenta ijs attollunt
aere perenniora : atque intra vallum Religionis, intra
Fidei castra, foedissimos hostes ac perduelles intrudunt
ipsi, tuentur, & muniant.

Sanè vulgaris ea consuetudo inuasit in nostra tem-
pora, atque (per vim, an potius dolum ?) scriptis huius
etiam aetatis obrepfit, insidetque constanter ; vt nemo
se poëtam putet alicuius notae ; quin nomina Deorum
& sordes vbique chartis allinat, hoc est nigrū planè the-
ta praefigat. In quo, tolerabile videri posset, si saltem
ab Ioue principium Musae caperent ; nequè etiā media
ultima eodem videlicet sale condirent. Nām hic verè, si
vsquā, *Iouis omnia plena*. Ceterū, si qui fortè affe-
rendi sint nuncij ; assuuntur illicò pennae Mercurio :
vt diū parturientes aliquando pariant ; Lucinae opera
opus est : Vulcanum fabricandis armis è caelo praeci-
pitem damus : componendis, dirimendisue coniugijs Ve-
nerem praeficimus : & tū denique poëtae nomen
nostro quasi iure vendicamus atque in illud etiā
paulò confidentiūs inuadimus ; cū haec aliaque quā-
plurima liberaliūs comminiscimur & inculcamus. Equi-
dem, quantum animo complector, minimè percipio, quā
illi causam scriptioni suae praetendant, qui fabulosam
huiusmodi diuinitatem tam saepè carminibus adoptant ;
nisi quòd consuetudo sic teneat. Nām Homerus, Pinda-
rus, Maro, ceterique consecutis aetatibus itā scripserunt
ho-

hodieque quò quisque vocalior poëta, eò familiarior Deorum Accensus, & Praeco propemodùm iurat, non alio magis artificio admirationem inuentis astrui, commendari fidem. Perinde quasi nulla defendi ciuitas possit hoc tempore; nisi ab Hectore: oriri nulla regnorum dissidia; nisi ob Helenae formam: insidiae occultari nulla; nisi in equo Troiano: nulli heroës ducesque, si praetereas Achillem aut Aeneam; poëtarum carminibus consentaneam afferre siluam & argumentum. An tu Romam veniens, vbi primum moenia contigeris; illicò resistas in limine, figasque vestigium indignabundus; aliòque nitaris euadere, quàm quò volebas: nempe propterea quò animaduertas, non adhuc supereffe Portam illam vetustissimam Gabinsam, aut Metrodori, quibus accipi in Urbem possis & tu, more maiorum? Ità se res habet, Auditores. Diruta humi iacent, ac suis planè ruinis conssepulta latènt sana quondam Deorum ingètia: &, quod maximum caeli beneficium arbitramur; euersae funditùs eorum arae, datae pèsùm religionès, afflicta sacra, caeremoniae profligatae: quae conantibus ad Poësim ingredi fuere quondam aditus, & quasi ianua triumphalis. quid tu còndiu laboras, vt non nisi per ea nunc ostia pedem inferas, quae, non ità temporis iniuria, vt suaemet intemperiae, sua crimina, suaque promerita deiecerunt? Fuit olim honestissimum Romae genus indumenti toga, longissimo frequentissimoque tanquàm arata sulco, striaque multiplici replicata. an tu propterea, vt eum praete generis animique splendorem feras, vtque in senatu populi Quiritium censere: prodeas hoc aeuo in publicam hominum frequentiam basilicè suffarcinatus atque inuolutus in purpura bis ter vluarum; tanta laciniae circumductae ac sinuum late vndan.

vndantium laxitate; vt ad nauigandum vela, non ad con-
 sulendum praeferre synthesim videare? nùm, si magi-
 stratum hodie petas siue prouincialem siue vrbani;
 gratiam Principum ac beneuolentiam prensaturus, al-
 bum addes vestimentum, quia sic veteres facitauerunt? non
 alia crede suffragia venabere candidatus scurra; quàm
 vt in senatu delirantium seras omne stultitiae punctum;
 atque consulatu votis omnibus habere dignissimus.
 Nimirum noui semper aliquid apportat aetas, ac secum
 multa conuoluit, quibus superiorum studia & consue-
 tudines annorum minimè conueniant. & vt flumine
 sic tempore mortales vtimur; cui si te labenti commise-
 ris, secundo feraris: sin ad antiquissima retrorsum eas, &
 velut ad capita fontium recurras; ne remi quidem om-
 nes & venti perficient, quin aduerso nitaris, oblustanti-
 que contrà fortunae turpiter nauim allidas. Fuerit anti-
 quis poëticae facultatis heroibus pulchrum ac deco-
 rum, vt ijs nempè videbatur: fuerit honorificum & glo-
 riosum, vt hodie nonnulli putant: certè percommo-
 dum atque vilitatum fuerit, numerum paenè Deorum
 innumerum carminibus suis inserere: atque impiae
 veterum pietati licuerit non modò colere, sed etiam
 facere sibi numina; quanquàm hoc ipsum video risu di-
 gnum etiam ijs visum, qui studiosius alioquin obseque-
 bantur Dijs, ministrabant religiosius, adulabantur at-
 tentius. Sanè M. Tullius, cum primùm legi Iliadem Ho-
 meri: quo in opere Poëta primarius diuinis passim hu-
 mana confunderet ac permisceret, & nostra quae maxi-
 me sunt, ea transferre potissimùm conaretur in caelum;
 risisse fertur, atque irrississe Vatis ingenium minimè tru-
 gi: cum diceret, consulturum hominibus Poëtam fuisse
 praestantius, si quidem ad nos diuina duxisset non sine
 aliquo

aliquo lucro;quàm nisi, Deos vt tegeret,nostri nos fa-
cultatibus spoliasset. Verùm praeclarè tunc ijs ac bellè
sucefferit quod modò dicebam, execrandis & sacris ve-
rè numinibus onerare libros potiùs , quàm ornare: de-
mus id veterum religioni, quae vix vlla tùm viguit, nisi
quidam superstitionis igniculus, & populorum error
insanus: demus inclinationi temporum, demus aetati.
An idcirco nos deceat lucis pulcherrimae filios, hoc me-
ridie pietatis, ad laruas vmbraeq. foedissimas prouocare,
emendicata isthaec vndique corrogare nomina, & velut
Deos alieni imperij fatigare; nimirùm quia sic veteres
voluerunt? Deceat nos, intemeratae Diuinitatis clientes,
castissimae sobolem Religionis, alumnos ingenuae disci-
plinae; nos cultores sacrorum, asseclas Pietatis, incon-
taminatae Fidei defensores: nos superstitionum hostes,
vitores infidelitatis atque perfidiae, expugnatores deri-
foresque futilium fabularû: vno verbo, nos, Dijs homines
diuiniore, in tanta praesertim sinceritate ac flore virtu-
tum, in tanta veri Numinis luce, in quanta versamur, in
ipso sanctimoniae regno: deceat surdos absurdosque &
intestabiles Deos, non minutos, inquam, atque è popina
patellarios (nam istos sua satis explodit obscuritas) sed
summos, sed optimates, ipsis tamen cultoribus longè de-
teriores; non dicam poëticè venerari, non monumentis
inferere litterarû, non crebris vsurpare sermonibus; sed
memoria repetere: sed in animum inducere, sed intelli-
gentia & cognitione dignari, propterea quod antiqui
nos ita facere docuerunt? Quin verò templis accipimus
louem illum, scilicet, optimum & maximum? quin sa-
cris palàm aris imponimus? quanquàm focus est certè
dignissimus: quin preces ac vota, etiam de genu, in e-
molas & odoramenta profundimus, victimas ritè caedi-

mus & vouemus, caelum caelique decreta in extis inue-
stigamus, consulimus, adoramus? nam ita nos antiqui
facere docuerunt. Quòd si vetat, hoc etiam in speciem
audere, insita cuique religio, si abhorret animus id ipsum
leuiter cogitare, nedùm studiosè moliri: si, veterum
exemplo defendi neminem arbitramur satis, vt id conari
possit; quid nos (malum) de industria ac per otium Deos
ore verſamus & colimus? quid antiquorum auctoritate
nos tegimus; vt, vnde refugit manus, eò lingua tam impu-
nè, tam seriò, tam frequenter impingat? perinde quasi,
aut quid factò inter homines opus sit, id demùm superi
curèt, de dictis verò non item; aut immeritò ciues quon-
dàm in theatro vnà cū auctore dānauerint illud elogiū:

Iuravi lingua, mentem iniuratam gero:

Seultus, & improbus hic amor est, dignusque notari:
cuius suasu propria nobis vitia, quanquàm abundant;
non tamen aequè sufficiunt, satisque habentur; vt ijs
contenti viuamus: aliena conquirimus; vt quae natura
non sunt, ea certè nostra vsu & velut adoptione facia-
mus. Quid enim insulsius, quid in hominum vita perui-
ciosius, quàm, vbi plura suppeditant bona, quae possis
imitari cum laude; ijs interim omissis, siquod interuenit
malū, inde exemplum petas, hoc tibi vnice feligas, quod
admirare, quod exprimas, quod assequare cū nota? Aegro-
tātis vt corporis sic animi vitiū est, quae iuuare possint,
ea non sine quadam quasi malacia & satietate fastidire: in
ea verò, quae noceant; auidè ferri. Mallem, alia tibi
proponeres, quae ab antiquorum scriptis ad rem tuam
opportunè traduceres & usurpares; quàm ea, quae vel
in ipsis exemplaribus castigari, aut etiam induci ac de-
teri penitus oporteret. Sed ita facti sumus, miserum
genus hominum; vt in rebus deterrima quae habentur,
ad

ad ea non gradu sed lapsu feramur; exemplisque maiorum, contrà quàm instituta sunt, iniquè atque praeposterè abutamur. Homericus Achilles ille Pelei Regis filius, ille qui, non multò antè, quinquaginta cum nauibus ad Troiam venerat Imperator ac Ductor, excepturus hospitio Phoenicem, Vlystem, Aiacem, heroas sanè summos, Agamemnoniosque legatos; ipse coenā adornat, ipse coquum agit. nām lebetem omninò praegrandem suspendit igni, carnes in frusta secat, partem elixandam immergit aquae, partem verubus infixam subiectis prunis circumagit, sale conspergit, mensae coctas apponit. Quid ergo? fac hodie, à poëtarum aliquo describi dynastam, aut principem virum, hospitibus epulum ità adornantem; vt ipse inter illos cursitet, coquinaria ipse vasa pertractet: an sine ritu bonus hic scriptor vel à pueris excipietur? & tamen ità Homerus Achillem induxit: immò & apponentem induxit tergum veruecis, crassaeque caprae; nempè conuiuij non propemium modò sed summam. Nūm eiusmodi quoque lautitias epularum elegantius discet ab Homero quispiam huius temporis poëta, cogetque nostram aetatem sic coenare? Nimirum

Multa ferunt anni venientes commoda secum;

Multa recedentes adimunt.

Licuerit Homero ac decorum fuerit reges ea ratione describere; nām & reges ea ratione viuere, non indecorum erat. Nunc verò eam temporum siue simplicitatem candoremque, siue rusticitatem neglectumq. repraesentare in carmine, non minùs alienum esse debet à Poësi; quàm alienum videmus esse à grauitate nostrorum hominum & palato. Igitur, si putida haec leuiaque conuiuia, quanquàm ab Homero quondàm celebrata, moribus tamen nostris omninò dissentanea ducimus, ac deri-

diculo nunc habemus ; quid , rogo , quid causae sit , cur in poëticis hodieque symposijs idem facittemus , quod in ciuilibus aspernamur ; ludamusque cum Augusto Phoebi mendacia , Diuorum coenemus adulteria , veterumque nugarum quasi repotia frequentemus ? Tu verò , si me audias ; loquere verbis praeteritis : viue moribus praesentibus . Sanè Homerus & Homero perfimiles alij in commentis suis plerunque rosas ac lilia , & plenis quidem manibus dabant , sententias animi plenas & spiritus : in quibus multò plus intelligatur , quam appareat ; plus cognitionis & sapientiae ; quam orationis & copiae includatur : diuinam , ex percussione numerorum aequabili , modulationem ; verba nitidissima , vel nata cum rebus accommodatè , vel externa & aduentitia verecundè : iucundissimam ex fabularum complexione doctrinam , vitaeque communis saluberrima documenta festiuitatem in leuioribus , in grauioribus maiestatem , temperationem in medijs , vbique amplitudinem cedro dignam : haec , inquam , Homerus alijque primarum partium viri passim abijciunt , velut adorea in amphitheatro bellaria , aut feraces Sapientiae tesseras , quae nobis , imi sublellij viris & tanquam ex arena spectantibus , seligenda pugnaciter sint : nec nisi certatim , ac per laborem plurimum occupanda . Nos , contrà quam ratio persuadet , haec lumina sententiarum illustra , tanquam oculos offendant aciemque praestringant ; inobseruata post tergum habemus ; siquid magnus ille poëtarum Princeps , quòd inferuaret tempori hominibusque , peccauerit , siquid à religione declinauerit , siquid vrendae filicis inter vberimos flores asperferit ; exemplò nos animae ad terram curuae seruiliter eò prolabimur , illas admiramur fordes , illas obseruamus , excerpimus ,

pimus, exorbemus: & vitijs interim alienis, nostrisq. pariter intemperijs satiamur. cùm tamen præstaret, eorum infortunia cauere, quos nequiter imitatur; quàm, eos imitari, qui sua nobis infortunia calamitatesq. cõmunicet. Quod si mala bonis non modò confinia sunt: sed ità affinia; vt horum saepè personā ac speciē gerant: & perdita interdum ac turpia honesti similitudine glorientur, nec rarò contingat, vt i virtutes in clientelā vitiorū scelerumque tradantur; quàm stolidè rebus suis incommo- det, quàm iniquè scientiam metiatur is, qui nullum paenè suffragium nullamque sententiam ferre de scriptis anti- quorum nouit; nisi quae nihil in ijs damnet aut corri- gat: sed iudicio heroicis poëtarum nominibus quasi numinibus emancipato, tanquàm in causa nimium, praeiudicata censor, quae legit statim absoluit, commen- dat omnia, condemnat nihil: nec nisi supercilio notat; quin potiùs admiratur, haeretque atque horret ad sin- gula, velut ad tacita sacrorum mysteria, proque genu deponit ingenium, & adorat? Vt enim pictor, qui corpo- ris alicuius habitum & delineamenta velit ex vero & ad viuum referre; non oris modò totius harmoniam, frontis maiestatem, dignitatemque membrorum metro & colo- ribus assequatur, necesse est; sed oculos etiam reprae- senter obliquos atque distortos, nasum repandum & fungosa crepidine adolefcentem in tubera, faciem ipsam & veluti solum corporis callosum strigosumque, ac ce- tera quoque vitia, si quae fortè natura virtutibus geniti- uis asperferit; ità qui veterum scripta poëtarum, non quòd bona sed quòd antiquorum sunt, ipso nomine con- tenti deceptique, vniuersa promiscuè sibi proponunt ad exprimendum; venustatem illi quidem alicubi plurimam adumbrabunt atque ad archetypi fidem imaginemque

perficient : sed in aliqua formae poëticae dedecora
frequentè ac sensim incident non ferenda ; quae , cùm
sint agnata , textuque propemodum indiscreto com-
missa pulchritudini partium ; caueri minimè possunt ab
eo , qui nullum habeat in imitatione delectum . Magnum
est , & Sapientiae veriùs quàm hominis nomen , fuitque
praesertim antiquitùs Plato : atque inter ceteras laudes
illa donatus est à natura liberaliter ; vt exstante non pa-
rùm ac prominente , planèque abnormi ultra ceruicis
regulam proiectura dorso procliuior , non gibbi minùs in
humeris praeferret ; quàm in capite occultaret ingenij
ergo fucere pauci scilicet ,

quos aequus amavit

Iupiter , atque ardens euexit ad aethera virtus ;
qui hominis philosophiam assequi se posse confiderent ;
si primùm omnium in eius philosophi curuationem &
gibberum viri nimium sagaces inuaderent : & perinde
quasi tuber eiusmodi non vitium esset naturae , sed la-
tentis scientiae tumor ; conatum omnem ac vires tum
animi tum corporis in humeros conducere , curuare ad
terram capita silicernij nugatores , factitij pompam gib-
beri explicare : vno verbo , ex ea se curuatura Platonicos
venditare sperabāt , credo , tum demum sibi velut auicu-
lā deuolaturā in caput è caelo doctrinam , cùm primùm
nidus in dorso perfectus esset . O imitatores , seruum pe-
cus ! ò philosophos non supra gibberum ! ò Platonicas
vmbra ! ò Sapientiae non minùs , quàm naturae , mon-
strum nè , an iocum , an risum , an fabulam ? Quibus ego
persimiles arbitror plerosque poëtarum , qui nihilo saga-
ciùs rebus ipsi suis consulunt ; dùm ex antiquorum
scriptis vitia , si quae irrepserint , repentè delibant & ab-
liguriunt sibi , ac veluti spongiae malorum , quidquid est
vbique

vbique culparū, exsugūt, ac vicissim egregia virtutū deco-
ra oculo irretorto superbè praetereunt: & quas in circo
disciplinarū & cursu habere propositas ingenio metas de-
buisse; ab ijs tanquā à naufragio simul abeunt, simul
palmam exteriore nimium rota declinant. Atqui plurimae
reperiūtur in rebus, quae vel essent dediscēdae, si scires;
necum inuestigādae, cum ignoras: vel, si quando cognosci
oporteat; eae non alio quā periculorum modo riuque
sint animo committendae, videlicet, vt caueantur.

Scio, in poëtarum opificio non licere modò fabulam;
sed etiam decere: eamque figmentis intelligo perfici po-
tissimum ijs: quae tamen auctor inuentorque dū nar-
rat, neque fidei mercede vendit, neque pro veris ac-
cipi contendit; cum sine fūco atque fallacia, ac sincerè
candidèque mentiatur: ceteri verò, dū inaudiunt, eo-
dem precio mereantur, quo vaeneunt; quantumque ijs
poëticae delectationis inest, tantum abesse veritatis pu-
tant. Quin igitur, inquiet aliquis, appellationes Deorum
& fabulae liberaliùs inculcari possint ab ijs, qui, nuncu-
pare se numina nomine tenus, & ab omni penitus diui-
nitate vacua, meraque somnia & commenta quā spe-
ciosa tam inania, profitentur? An fortè verendum erit,
ne vulgus animum inducat, quae dicuntur figmenta, sic
habere, vti narrantur: quandoquidem qui ea proferunt,
non esse modò incredibilia; sed etiam videri volunt?
Nihil hìc ego religiosiùs, more Philosophorum, pressius-
que pronuncio. quanquā assumere fortasse non nemo
posset, etiamsi commentis huiusmodi qui maximè dele-
ctantur minimè credant; adhuc tamen, homini praefer-
tim Christiano, Deorum frequentare vocabula non lice-
re: nam, vt ipsa veritate careant fabulae poëtarum;
certè veritatis similitudine vacare non debent. Atqui

numinum vulgò vanissimorum vllam animae salillum, non diuinae modò sed etiam humanae, vnquam fuisse conspersum, ità falsitatis arguitur; vt ne veri quidem simile videatur, Quanquàm haec alij diligenter inspiciant, siqui volent, limentque in disputatione subtilius; ego non ità sum propositi consilijque suscepti tenax; vt negem, inania isthaec nomina interdum vlurpari sine vitio; propterea antiquis hanc facem praeferebant obsecundari posse: sed cautè modeltèque interim haberi oportet; vt hospitio videantur accepta, non regno. Nam siquis Mineruam pro Sapientia inducat, si bello appellationem Martis accommodet, si cum frugibus Cererem, Bacchum verò cum vindemia permutet; haud equidem reprehenderim. Neque ago in praesentia, vt omnino procul à Poësi Deos ablegari velim: illud quætor, multò tractari liberaliùs, aequo constantiùs retineri: modum idcirco statuendum arbitror, quem Religio, sanctissimum & seuerissimum nomē imponat. Mitto nunc morem illorum, quos cùm ceperit aut admiratio, aut exaggeratus aliquis animi sensus; in illud erumpere soliti sunt toties excantatum, Dij immortales! Dij boni! immò verò, ne Dij quidem mali: sed tu malus, qui tanta confidentia bonos facis. Mitto eos, qui appellaturi sacrosanctum in re grauissima certissimaque testem, ab vsque praerancida Euandri supellectile suffurantur Mehercules atque Mecastor. Itanè verò? nisi te mendacium iuuet; verax haberi non potes? Sapientiam ingens humani pectoris bonum, ac diuini progeniem, consequi se posse diffidunt; nisi Palladis manu, videlicet, in pectus sibi demittatur: quòd si Minerva suam identidem oliuam ijs non inclinet, atque exprimat; actam enimverò causam, perditum planè oleum atque operam

ram putant. Apollinem verò, vel pueri puellaeque mo-
dorum dociles, etiam de facie norunt. Quid enim,
tritum magis ac peruulgatum, quàm eius opem implo-
rare, illi preces ac vota fundere, sacra, thura, victimas
dedicare, ab illo centum sibi postulare voces,

Centum ora, & linguas optare in carmine centum?

Quorsum haec? an tantas Phoebus tibi carminis offas

Ingerit, ut par sit, centeno gutture niti?

Quid bellum describere aggressuri? torpent ac frigent;
nisi totus ruat in praecordia Maiors, Bellatorque animo
Deus incidat. Libeat hic cum Satyrico exclamare.

O curas hominum, quantum est in rebus inane!

Nam finge, audiri te precesque tuas: annuere, dùm
euocatur, Iouem, Apollinem, Martem: ceteramque fu-
riarum turbam, etiam suprà quàm optares, in pectus ir-
rumpere; supplicium tibi supplex impetrasti, dùm vota
animi tui casus impleuit. quantam enim, rogo, non
carminum quidem sed criminum Iliadem ille dithy-
rambicus Deorum nimbus, & quasi tempestas exonera-
ret? quot malefici lemures atque nocturni tete corri-
perent, oestro plusquàm Homérico fatigarent, crucia-
rent miseris modis, torquerent obsessorum more corpo-
rum, agerent ubique fanaticum? Vis, planè disertèque
dicam, quid demùm imprimeret Deorum populus, si
fortè, quod tu tantopere flagitas, in te carmina medi-
tantem praeceps irrueret? vno verbo, nihil poëtici, prae-
ter furorem. Verùm tolerabile vtcunque malum fieret;
nisi serperet in dies, vti fit, latius: atque ad aram etiam
veluti ad tutum sese reciperet, eamque mordicè cor-
riperet, teneret, afflaret. Non enim aliqui desunt, qui
nomina Deorum infamia sanctioribus Religionis nostrae
mysterijs admoueant, & veluti sacris initient; cùm
interea

interea candorem lucis aeternae, quodam quasi luto deforment, scelere deculpent, sordibus dehonestent. Equidem admirari solitus sum, quoties Diuinissimi Corporis intemeratam Hostiam lego Cererem appellatam: aut latentem in vino Sanguinem, integerrimum ac caelestem, alicubi nuncupatum reperio Bacchum. Et verò, quod ad me attinet, tantum abest, ut probem poëtica generis huiusce lenocinia; ut usurpata confidenter ab alijs ipse timidè legam: verearque in simili causa prodigium, quod pictori quondam obuenisse, testatum veteres reliquerunt. Is, cùm generis humani Reparatorem coloribus exornaturus esset in tabula; faciem quidem ac vultum, qui Christum Dominum deceret, expressit; sed, nescio quibus intemperijs agitat, vestitum illi formamque Iouis imposuit. Vix homo fanaticus paludamentum, aquilam, fulmen, ceteraque turpissimi numinis argumenta perfecerat; cùm ecce tibi manus, tanti rea criminis, paenarum abundè persoluit, in qua vitalis repente vis & facultas, ipsa sui carnifex & accusatrix, quasi conscientia seeleris exanimata sic aruit & quodammodo congelauit; ut moueri, ne digitum quidem, ad animi praua iubentis arbitrium patèretur. Aequissimam enim uerò paremque commissis paenam; quae documento esse possit ijs, quorum manus portentis hisce numinum colore poetico describendis, & ad res sacras appingendis, operam perdunt veriùs, quàm impendunt. Et sanè non video, quid amplius peccauerit Christianus pictor, qui rerum omnium opifici ac Deo Iouis insignia personamque tribuit; quàm Christianus poëta commeruerit, cui rector idem ipse gubernatorque terrarum iniqua nimium translatione Iupiter appellatus est, eique res ab Ioue gestae moresque Iouis

Iouis inflicti sunt. Mihi quidē siqua esset hac super re ferenda sententia, quantum Poësis ante picturae facultatē iret; tantò, quàm illa, videretur haec sanè culpa nobilior.

Sed est aliud in hac ipsa re malum, ac periculosum magis, quò minus habet ingenij, plus affectionis atque animi perturbati. Quid enim agimus, cùm, quae Deo maximè agnata censentur & propria, ea de caelo ad homines corriuamus; verbisque magnificentissimis profitemur, non obseruare, non colere, sed ritu Deorum, etiam adorare quos amamus; rati, nos tùm demùm poëtas haberi dignos hederà (quanquàm myrto digniores sumus) cùm aut humana in imagine numen, aut nescio quo caelum in vultu, aut in fronte conspectum Dei, diuinitatem porrò ipsam in oculis collocamus, & quod caput malorum est, semellam vnā, terrae filiam, viuū planè idolum, Diuam, Deam, & siquid supra Deum potest esse diuinius, salutamus. Vsq̃ue ad eò diuinitatem aut habemus vbique vaenalem, aut humano nimium affectu mētimur, & verè

sua cuique Deus sit dira cupido.

Piget pudetque plures percensere, vt ego quidem interpretor, canoras nugas: vt illi disertè pronunciant, granditates sublimitatesque Poëseos. Neque enim alium, poëtarum haec natio, clypeum obtreçantium telis obijcit opportuniorē; quàm cùm asserit, ea nimirum nota eximī Poësim à vulgo atque secerni, & Deorum veluti manibus in caelum attolli: eòque fieri admirabiliorem; quò recedit ab humana viuendī norma longinquius. Praeclarum enim uerò commentum: vt Poësim attollas, diuina deprimere! Vultis, breuissimè verissimèque decernam, quam apud sapientes opinionem sui famamque conciliet Poësis, cū
isthaec

isthaec Deorum vocabula, quasi chlamydem alienam induit, & quodammodo personata bacchatur in caelum. Audite quam tulit olim cerdo, in re non multum discrepante, sententiam; vos ex ea, quid vobis sentiendum sit in causa perfimili, iudicate. Caligula, Romanus Imperator, is, quem idcirco natura proposuit, ut ostenderet, quid in summis opibus summa vitia valerent; potestaequàm humanae felicitatis satietate contabuit, affectare diuinam coepit. Ergo, perinde quasi puderet hominem originis suae; nihil patrij atque vernaculi moribus olere solitum ferunt: sed Deorum Dearumque formas prae se palàm ferre, Mercurij caduceum, fuscinamque Neptuni, & adamantinam Martis tunicam gestare: neque abstinuisse à forma muliebri cor Principis Romani; quod semivir ille turpissimus ascititio Veneris cultu, atque exotico lasciviae habitu, omnisque stultitiae peregrinis ineptijs non rarò effeminavit & mollijt. dixisses, non hominem videri, sed quoddam quasi Pantheon, diuinitatis an scelerum? Accidit aliquando, ut veniret in publicam hominum frequentiam, Iouis in speciem venerandus: lautissimum quippè cultum purpura gemmisque conspicuum ostentabat, intexam inflammataeque carbunculis chlamydem, aureum capilamentum, frontem pyropis ardentibus utanquàm radijs scintillantem, manum fulminibus armatam, totam planè corporis faciem maiestate plenissimam, ut iam iam nouus repentè Iupiter caelum ipsum petere, sed stultitia, videretur. Ad illud spectaculum Romani, siue seruitutem iam amantis Urbis ingenio, siue fato quodam aut necessitate in adulationem effusi, liberaliùs admirati genua ponere, Deum inclamare, colere, venerari. fors in ea palpantium turba repertus est cerdo, cerdonum regu-

regulus; qui inter assentantium turbas sciret vera dicere, planè dignus imperio, quod Caligula deformabat. hic, plaudentibus ceteris, & obsecundantibus amentiae Principis, obuium sese tulit per medios assentatorum, cuneos securus ac liber, specieque auersantis ac naso facinus suspendentis, ridere quasi ludibrio palam effusèque coepit. tùm Caesar, qui non tam omnibus prae saeuitia suspectus esset, quàm omnia ipse prae metu suspiceret, & vereretur; vt incidit in cachinnos minutuli capitis; haesit extemplò; & tanquàm ab vno derisore, plus supplicij, quàm à multis laudatoribus caperet voluptatis; ad eum repentè conuersus, Quid tu, inquit, mi homule, risu disrumperis? an haec tibi species, maior humana, despectui videtur obnoxia? age, quid te demùm intueri putas, cùm me Iouem, & quidem Imperatorium, intueris? Hic enim uerò non potuit cerdo intra suam sese tenere pelliculam. nam vultu ad grauitatem conformato, Equidem rideo, inquit, ò sexcentesimo Iupiter, quia, te dùm video, Deum quidem veneror, barba tenus: ceterùm, quod inde superest, neque Deum neque hominem; sed ex his conflatum erraticum video deliramentum. O certissimum sutoris vltra crepidam sapientis oraculum! I nunc, & te poëtarum Iouem appella, cùm ridicula illa diuinitate tam seriò gloriaris. Quod enim aliud Poësis haec tua colligat sibi à sapientibus signum admirationis & notam, praeter risum; cùm, factore te, non sua nomina, & quasi Deorum personas quodammodo induit & mentitur: totidemque se vertit in facies; quot numinum monstra comminiscitur? Denique, si laude, quam meretur, exprimere illam paucis ac notare deberem; non equidem Poësim, sed ludibrium sanè poëticum nuncuparem.

Fugienda

Fugienda nunc vobis est, atque aliquando etiam delenda, Rhetores, ea macula diuinissimae facultati penitus insidens eorum opera, qui, fulcimento non solido satis eam posse sustentari putant: suscipiendum est bellum, giganteo planè conatu, meliorem spe ac felicitate, cum Dijs: ableganda procul numinum turba vulgaris, & ab hoc veluti caelo poëtico deturbanda. Et verò, si Poësis, ut initio dicebam, ancillarem operam Religioni praestaret, cuius in aere semper vixit, dixitque firmissimum sacramentum; quae demùm fides, aut quae potius confidentia sit, eos domi recipere; quos Religio triumphatrix tanquam hostes acerrimos expulit, exterminauit, eiecit? An non vana cenferi meritò debeat eorum pietas, irritus labor, proiecta religio; qui, iusta videlicet indignatione succenssi, Deorum delubra non tam opificio quam maleficio nobilia, verèque insanas moles, vbique terrarum affligunt, aras euertunt, diruunt simulacra: ipsos à templis arcent, prohibent cultu, sacris interdunt: si plures vicissim reperiuntur, qui peramanter accipiant fugitiuos, illis ingeniorum sinus, illis voluminum asyla, illis perfugia litterarum aperiant, & quos ante oculos minime possunt: ante animos certè restituant posterorum? At capitale crimen, & perduellionis culpa censetur, in dominatrice cuiuspiam Imperatoris aula, Principem alium acclamationibus salutari. Certè Quiricius populi, pulsus olim Regibus, accisaque tyrannide, cum Romana res ex priuata iam reuixisset in publicam, otioque floreret ingenuo atque aurea libertate: usque adeò regium odere nomen, ut Romae ne appellari quidem tutò atque impunè fas esset. Nos in ipso Religionis imperio, in regno sanctissimae Diuinitatis, in triumpho pulcherrimae Fidei, alienos nescio quos fingimus, educamus, in-

uehimus

uehimus Deos. tùm verò, declinari culpam satis arbi-
 tramur; si ludos agere nos ac fabulas, profitemur. At
 quaedam planè sunt, quae patrare vel ioco, crimen om-
 ninò serium habeatur. An tu, si quod homini vulnus im-
 presseris, auertere notam, tamen si ioco te fecisse iuraue-
 ris? Nulla est aut leuis aut iocularis iniuria, quae Reli-
 gioni palàm infligitur. humana, ut voles, interdùm ge-
 ras: diuina nonnisi uti decet, habenda sunt. in illis ali-
 quando desipere, ea demùm sapientia videri solet: in
 his vel semel haud sapere, nullum nisi ab insipientia no-
 men inuenit. eorum res atque negotia non rarò negli-
 guntur: horum vel mera vocabula periculosa semper
 censentur & lubrica. Maiores nostri, viri grauissimi
 sanctissimique, aureo illo pietatis seculo prohibuerunt,
 quominus templa à Christi cultoribus delubra dice-
 rentur & fanas propterea quòd ijs primùm appellationi-
 bus abusi essent Deorum cultores, ut superstitiosa re-
 ctorum aedificia significarent; nos religioni minimè du-
 cimur, profanos ipsos ac priscorum errori propositos
 Deos, & frequentius quidem quàm cultores facerent,
 usurpare: immò poëtica fana statuere, dicare aras, expe-
 dire sacra; caeli reges, prouisoires curatoresque terra-
 rum, rerum effectores, mundi fabros, animorum tyrannos
 ac principes dicere: leuemque numinum plebecu-
 lam intolerandis nec suarum planè virium titulis atque
 honoribus onerare. Et tamen, exoriente ad vitam Chri-
 sto Domino, Delphicum Apollinis Oraculum repentè
 conticuit, neque vllum post ea tempora quaerentibus
 responsum dedit. Sanè tunc decuit, non solùm aeterno
 quasi iustitio ac silentio, sed etiam obliuione damnari
 mendaces vmbrarum voces; cùm viuum è caelo Verbum
 atque efficax iam audiretur, cùm Sermo Patris omni-
 tens

tens è regalibus longè sedibus aduentaret, cùm Deus nouissimè plauderet, ac loqueretur nobis in Filio. Nunc verò par esset, vt, quando poëtarum Pater sibi ceterisque popularibus Dijs legem taciturnitatis imponit, sempiternoque mandat exilio vocem & nomen & diuinitatem minimè suam, sed furtim emendicatam ac sese raptò iam. Etantem; non illam nos interim excitaremus, & contrà quàm aut ipse velit, aut sperare iam audeat, aut certè ratio persuadeat; ad memoriae lucem, ad hominum recordationem, ad litterarum commercia reuocaremus. Par esset, vt eius Dei diuinissimum vsurparemus nomen; cui fasces Apollo submisit & vocem: cùm palàm ac publicè percontanti quondàm Augusto professus est; verise Numinis imperio prohiberi, quominùs in posterum loqueretur. Par esset, vt Poësim, sanctissimum castissimumque aliquando caput, in libertatem vindicaremus eam; quam se à primis hausisse natalibus gloriatur; doletque non parùm, argui se, perinde quasi vile mancipium vanissimorum numinum, aut desertricem Religionis & transfugam, aut peregrinis oblectandam sacris indulgentiùs, quàm necesse sit pia. Quòd si Poësis loqui ipsa posset, atque agere apud vos causam suam; accideret, mihi credite, peramanter ad genua tanquàm ad aras, rogaret singulos vestrum, obtestaretur; hanc à se notam amoliremini, consuleretis aliquando famae nominis & existimationis suae: proinde eriperetis se Deorum è manibus; Deoque natiuo ac proprio redderetis: nostras vbique caeremonias, nostra sacra, sacrorumque nomina honestiùs atque adeò laudabiliùs vsurparetis: amplecteremini carminibus Religionem, ad extremum, si postulatis aequissimis audientes atque obtemperantes essetis; iuberet vos augustissima Poësis non
aliam

aliam sanè mercedem expectare pro beneficio, quàm
Poësim.

ALLOCVTIO IX.

GREGORII XIII.

*Charitatis ingenium quale fuerit, adum-
bratur.*

OCVS hic exercendae Sapien-
tiae, & in fronte loci pictum
memorandi operis argumentū (Car-
dinales Illustriss. vosque praesertim
qui recens in sacrum Purpuratorum
Collegium adoptati estis) aliam

sanè in partem abripiunt orationem meam, quàm quò
consuetudine institutoque multorum, cursum dirigere
debuisset. Reuocant enim in memoriam, & quasi sub
aspectum ponunt diem illum, dierum longè pulcherri-
mum, cùm Gregorius XIII. (solis instar, qui quae terra-
rum orbi contulit beneficia, quotidie quasi visurus exo-
ritur) lucem suam maiestate plenissimam & caelo parem
intulit in hunc ipsum disciplinarum campum : qui, quàm
amplus est, si magni tùm fuit hospitis capax ; idcirco
fuit, quia Gregorianus est. Ecquis eius diei triumphus,
quae voces gratulationis & plausus, qui sensus ac vo-
luptas animorum, quae huiusce voluptatis interpretes
multorum lacrymae, cùm supremus Religionis Anti-
stes, Rectorque terrarum maximus, inter hos aulae pa-
tietes conclusus ac sublimi in solio collocatus, audire
coactus est de suis laudibus oratorem ? coactus est, in-
N quam,

quam, is, qui, cum gratias maximè diligeret, actiones tam
 men oderat gratiarum. Equidem importunus sim in hac
 ipsa iucundissimae recordatione voluptatis, si funebri
 fungar officio, memoriamque iacturae incomparabilis
 maestitia orationis comitabor. Neque enim maerere
 homines decet, ubi parietes ipsi veterem adhuc refinere
 exprimuntque laetitiae sensum: atque, ubi Gregorius
 immortalis est, eò lacrymas & querelas intrudere
 mortalitatis. Quod igitur aliquando perfectum scitis,
 atque etiam nunc adumbratum videtis in pariete, ut hoc
 in loco ad Gregorij pedes acciderent Gregorianae li-
 beralitatis alumni, dum eorum nomine Parenti optimo
 gratias ageret luculentus orator: idem ut in praesentia
 reperatur; singite, rogo vos, Auditores, adesse Grego-
 rium (neque enim id puto difficile futurum; quando
 Gregoriana iam tempora redierunt) singite, inquam,
 Gregorium, magnae illius animae Principem Pasto-
 remque populorum, aurea in sede purpureos inter Pro-
 ceres constitutum: ante illum, non, uti hic cernitis, alii
 quot lectissimorum iuuenum paria: sed regna terrarum
 omnia prouinciasque, vernaculo gentilique singulas
 habitu, ac cultu peregrino: Reges ipsos, ac Dynastas:
 patricios, ac plebeios: quin miseros quoque ac rerum
 omnium egenos, ad pedes munificentissimi Parentis ad-
 uolui, affectuque pectoris intimo commoueri: dum
 ego omnium arbiter, atque orator umbratilis in sole
 tam splendidi argumenti, in luce nobilitatis huius &
 purpurae, singulorum beneficia paucis expendo, proque
 singulis refero vicissim grates amplissimo largitori.
 Quanquam non ea mihi lege Gregorij munificentiam
 sepono, quam laudem; perinde quasi non intelligam,
 eum alijs quoque virtutibus floruisse, & Pontificijs qui-
 dem

dem potiùs quàm humanis: Quis enim iure non admittetur illam solertissimi pectoris dexteritatem in animis virorum principum pertractandis, eorumque inter diuersa priuatarum studia utilitatum, in vno tamen Gregorio consulendo atque amando consensum? quis nesciat prudentiam illam animique celeritatem cum mora coniunctam in rebus opportunè prouidendis? quis ardorem atque constantiam ignoret in Religione propaganda, & occupata iam alicubi Romana ditione oppidisque non paucis in pristinum reuocandis? cui sese non ostentat mentis immensitas omnium capax, etiam caeli? quod ille complexus beneficijs, cursum eius aberrantibus malè factis Ecclesiae instaurauit: & vetus anni peccatum, quod nulli retrò Pontificum contigisset; absoluit. Magna sunt haec aliaque sexcenta virtutum decora: sed illa denique laudare, officij esset; cum munificentiam recensere, sit debiti. An non ea perpetuò dicta lex est, vt narret quisquis accepit? Ingratum subito vocari non posse qui beneficium non rependat, facientur sapientes: iidem negant, dici gratum posse qui taceat. Sanè Mercurius Eloquentiae quondam artifex non inter ceteras Virtutes, sed tantùm inter Gratias pingebatur antiquitus. Quanquàm non humana virtus est Liberalitas, vt quidam putant: immò nec Pontificia; sed Diuina. vt enim Deum maximè facimus, cum rogamus; sic ille se Deum probat maximè, cum largitur. Et quicumque miseras aliorum aut audit aut miseratur, humani quidpiam facit, atque homini nihilo plus est quàm homo: idem verò, dum beneficam quoque liberalemque facienti porrigit manum; sanè, si vnquàm alias, tunc homo ferè sic homini Deus. Age igitur, duo sunt, quantum animo complector, ex quibus Gregoriana

nae munificentiae naturam proximè video ad Diuinam accedere : alterum se mihi praefert , dùm Gregorium animaduerto , qui donat ; voluntas nempe voluptasque benefaciendi , beneficio maior : alterum sese obijcit in-
tuenti eos , qui ab illo donantur ; omnium planè ordi-
num gradus , ac nationum sine delectu communitas .
Haec ego dùm paucis inquirō ; de mea sanè dicendi te-
nuitate diffiderem , nisi prae manibus haberem munifi-
centiam Gregorianam : cuius proprium est , inopiam
non fortunae magis quàm ingenij subleuare : ut , sicut
quòd viuam , antiquum est eius beneficium ; ita in spem
quoque veniam , recentius aliud fore , quòd dicam .

Atque , ut à primo primùm aggrediar ; dissidium illud
dexteræ atque animi detestatus est oditque Gregorius :
nam qui opum suarum aerarium alienas esse voluit ma-
nus ; idem quoque voluit , animum suum esse quæsto-
rem . Vno verbo , vbi Gregorij thesaurus ; ibi perpetuò
& cor fuit . Nimirum , ut eius animum ad Pontificiam
celsitudinem iam tùm informaret Deus , cùm primùm
in corpus immiscuit ; semina illi quaedam nostri amoris
asperfit , quae supra semper aetatem adula , incredibile
dictu est , quantam denique charitatis segetem quàm
largè profuderint . Equidem , si munificentiam Grego-
rij seorsim ab animo contemplor ; non sanè multùm ad-
miror aut ingentes vbique largitionum sumptus , aut
praecipuè exaggeratam illam pecuniae corrogationem
in egenos , quae supra vices centena nummum millia
numeratur . siquidem aurum argenteumque vel exagge-
ratum , beneficij materia , non beneficium est ; & inuen-
ti non rarò sunt qui , largiendi quadam intemperie ,
provincias etiam & regna proiecerint . Voluntatem
eius , hoc est beneficij quoddam quasi fermentum , aut
ipsum

ipsum potiùs beneficium, amplector ac vèneror: quae, cum sit pretiosissimae fertilissimaeque naturae; muneribus adiuncta vel minimis, maxima extemplo facit. Animam appellant auri tam foecundae bonitatis ingenio nobilem, ut eam si metalli cuiuspiam portioni tempestivus aliquis temperator asperferit; vel ferrum ipsum, quo nihil possit esse contumacius, in auri naturam pretiumque paulatim immigret, atque aurum fiat. Videtis, opinor, expressam Gregorij munificentissimam voluntatem, Largiebatur ille quotidie beneficia, numero infinita, pretio maxima, necessitatibus opportuna, non aurea modò, sed aurum ipsum: cui cum ille se, animumque communicabat suum facilem, promptum, tam rogari quàm negare nescientem; hic enim uerò, non auri anima quaedam, sed Gregorij benignus animus, tam ferrea quàm aurea dona cohonestabat, augebat, in aliam commutabat. Testem appello vultum indicem animi, qui satis ostendere consuevit foràs, quid intùs coqueret voluntas in pectore. nunquàm ille iucundior, laetior visus est nunquàm; quàm, cum aliquid donandum esset: Testem maiestatem illam frontis, seueriorem natura formatam, quae inter largiendum mitigabat sese, ac sponte sua sereniùs emicabat: eximebatque Gregorium longiùs ab eorum numero, qui vel amplissimam munerum suorum gratiam importuna frontis seueritate corrumpunt; ac perinde largiri solent, quasi vultus repetat quod manus indulget. Testem quoque Gregorij dexteram, ministram animi: quae tritum illud multorum ore prouerbiùm, *Maturè propera*, eiusque in ore frequentissimum, vsurpabat ipsa exprimebatque inter agendum semper, praeterquàm cum aliquid largiretur. tunc enim uerò, non modò sine maturitate festinabat, sed

ipsas indigentium preces, quae ut plurimum alatae
 solent esse; in hoc munificentiae campo senex amantissi-
 mus praecurrebat: imitatus ingenium solis, qui, ut lu-
 cis beneficium, quo nullum est inter humana diuinius,
 terris impertiatur non hominum blandimenta, non preces
 exspectat; sed usqueadeo moras odit in munere confe-
 rendo, tantum exultat ut gigas ad currendam (caelinè,
 an potius beneficentiae?) viam: sic vota mortalium
 anteuerit; ut plerumque dormientibus oriatur. Reuo-
 cate vobis in memoriam, Auditores, illud Gregorij fa-
 cinus, quod hanc ipsam, quam loquor, solis ingenuam
 splendidamque naturam ob oculos ponit. Societas est
 Romae nobilis, ad quam diuertere hospitarique solent
 qui ad Urbem è patria peregrinantur. Eam praecipuus
 moderator, subductis rationibus, cum reperisset ob su-
 perioris anni iustralis solito profusiores impensas multis
 aureorum millibus obaeratam; ad Pontificem venit, rem ea fi-
 de qua venerat narrat, rebus afflictiis tempestiuum aliquod
 leuamentum rogat. Pontifex, qui nusquam praeterquam
 in beneficio iocaretur; festiuè hominem intuitus, Haud op-
 portunè, inquit, enarras miseras vestras; quibus indole-
 re mihi promptius nunc est, quam opem ferre: abi tamen,
 & breui senties, te non frustrà rogasse. Abijt ille: nec
 Principis iocum intellexit prius, quam domum reuersus
 reperit à Gregorio multò antè occupatas preces, mis-
 sumque iamdudum hominem, qui aliquot aureorum
 millia in eum ipsum usum Sodalitatis afferret. Admira-
 mini ut video, Auditores, vel celeritatem animi cogita-
 tiones hominum anteuerrentis, vel moderationem bene-
 ficia sua silentio suppressantis, vel amoenitatem ipso col-
 ludentis in munere charitatis. Sed habetis etiam quod
 amplius admiremini. neque enim hic stetit Parentis op-
 timi

timī volūtas. siue eū paenituit, quòd etiā ludo sua veluti mercede fraudasset hominem, qui beneficium non tam rogasset, quàm precibus hoc est pretio coëmisset; siue ne videretur aliter tunc esse pollicitus, quàm praestare deinde veller: haud ita plures elabi passus est dies, cū serio dedit uod ioco promississe visus est; ac duo aureorum millia, quae supererant, adiungi & connumerari iussit, appendicem amoris ultimam; quibus locupletata Sodalitas in aere suo viuere exinde coepit, alieno penitus absoluta est. quanquā debitum haud sanè depofuit illa, sed transtulit. Et dubitandum hic erit, vtrum is, qui tam paratè, tam promptè, tam lepidè dederit; libenter & è praelcripto beneuolentis animi donauerit? Immo inuenit, qua demū ratione nihil exigere, nihil expectare post beneficium posset. vsqueadeò gaudebat in sinu suo, non in opinionis aura popularis; & alieno potius pudori, quàm proprio nomini consulebat: vt in maximis quoque largitionibus nomen ipse subtraheret suum; ac beneficentiam in promptu esse, caelari tamen vellet auctorem: in tantum magnificus ac liberalis; vt ne gloriae quidem avarus esset ac famae. Nexus, qui quanquā arctissimus & inexplicabilibus inuolutus nodis incurrentibus in semetipsis astringitur; arte tamen explicari potest, si caput, vnde nexus incipiunt, deprehendatur: illud verò si lateat; luctabere tu quidem diū cum latentibus nodis, eos discindere gladio poteris: artificio retexere, ac redordiri non poteris. Et beneficium, quod minimè redit ad caput, cuius auctor opportunè se subtrahit & caelat originem, tam arctè, tam vehementer obnoxium habet obstringitque mortalium genus; vt nulla dissolui possit industria, nulla gratia compensari. Ergo Gregorius, qui omnes benemerendi no-

rat articulos, & in hac scientia charitatis, quid ultimum
 esset atque intimum, non tam oculis videbat quam manibus
 oculatis; si fortè quempiam inaudisset splendidis
 natalibus virum, à censu tamen opulento deiectum,
 fortunae tenuioris in sordibus vitam trahere; continuò,
 perinde quasi rogaturus aliquid non daturus, fidos ac
 solertes operis ministros immittere consuevit, qui
 clandestinis insidijs vterentur; tantumque pecuniae ad
 eos tacitè deferrent, quantum subleuandae praesenti
 inopiae satis foret: nullo strepitu munificentiae, nulla
 pompa verborum, nullo beneficij paratu, nulla vendi-
 tione voluntatis, ac ne chirographo quidem cautionis
 accepto, ne mentione quidem facta largitoris. O inge-
 niosas beneuolentissimi Parentis insidias! ò noctem sole
 dignissimam immortalitatis! Querebas tu quidem, Prin-
 cipum maxime, tenebras charitati tuae: sed haec inter
 nubila non videbas, amorem esse rem igneam, quae non
 ardore magis quàm luce se vendicat: non videbas, mo-
 destiam illam & fugam honoris, veluti recessum atque
 umbram, hoc agere, vt colores munificentiae tuae splen-
 didius illuminati magis exstarent in oculis omnium &
 emerent. Sanè multùm dixisse videri meritò possum,
 cùm pronunciarem, voluisse Gregorium paucis admo-
 dum notam esse munificentiam, quam alijs impenderit;
 ne per multorum veluti manus atque ora teneretur mi-
 nueturque, sed integra ad miseros perueniret. dicam
 tamen aliquid amplius. illos ipsos oppidò paucos, quo-
 rum manu vt plurimùm utebatur, cùm beneficeret; il-
 los, inquam, ipsos latere charitatem suam volebat: inter-
 dùm opem ipse, ipse operam indigenti dabat, idem sui
 minister, idem testis, solus cum solo beneficium transige-
 bat. Hic enimuero dicendi filua subnascitur, ex qua
 nun-

nunquàm me satis expedirem, nisi Gregorij beneficia, indicare per exempla quàm paucissima ab initio statuissem: Erat Romae inter purpuratos Patres illustri quidem genere natus, moribusque conspicuus, neque opibus apud suos contemnendis: sed, ut accidit interdùm ijs, qui in hanc Urbem adueniunt, splendidiusque vivere in Romana hac luce pergunt; census longè impares sumptibus animaduertit: cùmque longè abesset à patria paternisque fortunis; ut suam ipse tueri dignitatem posset, pecuniam foenori passim accipere hinc atque inde cogebatur. neque hoc satis commodè procedebat, quàmuis de seruitio aulaeque splendore aliquantulum remisisset. Audiit haec Gregorius, indoluitque; & perinde quasi illatam sibi iniuriam vlcisci vellet; aduocari ad se hominem iussit: quocum familiarem primò sermonem instituere, deinde acrimoniam aspergere paternae cuiusdam indignationis; peccatum in se suamque beneuolentiam egregiè; quòd, in ea pecuniae praesentis indigentia, ad alios potius quàm ad Parentem filius accurrisset; castigare modestiam eius, cui semel in praesens ignoscere, non tamen iterùm, velle si peccet. Quem expectatis eiusmodi concionis exitum? nunquàm recepisset in gratiam Gregorius; nisi donasset. in intimum conclaue, clàm arbitris, hominem manu prehensum duxit: illi detractam è scrinio vim auri benè magnam, minimè selectam, minimè numeratam, ut eam amor obicerat, acruatim ingessit in manus: in sinum, intra vestem, vbicunque latere tutò posset, beneficium ità collocauit; ut ad pectus, ad cor ipsum hominis penetrauerit. Enimuerò, si terrarum imperium illi donasset; tantum, nè, rogo, donasset, quantum valet ea benignitas, ea munificentia voluntatis, studium illud pudori alieno
ser-

feruendi, illa muneris, quanquàm foras se non ità mu-
 gni, prompta atque arcana largitio? Dicam tamen ali-
 quid adhuc amplius, Auditores, ità se subtrahere liberi-
 tati suae solitus est, ac beneficium sic oderat phaler-
 tum amantissimus beneficij faber; ut grauer ferret,
 etiam ea quae publicè faceret, promulgari: vetaretque,
 de ijs haberi sermonem, quae palàm in oculis versaren-
 tur. Testes appello Kalendas illas Nouembres, quo pri-
 mùm die in hanc venit aedificij laxitatem atque am-
 plitudinem sui. Vix enim hanc ipsam in aulam pedem
 intulit, & ea, quae visuntur vndique parietibus ad-
 scripta Collegia subiecto carmine, circumspexit, non
 secus ac lacteam in hoc Sapientiae caelo viam; perque
 singula sese agnouit ac nomen suum excurrere, & tan-
 quàm Herculem quibusdam quasi gradibus meritorum
 properare ad immortalitatem: cùm substitit tantisper in
 limine, & veluti remaueratus, audientibus qui cir-
 cùm aderant Patribus admirantibusque dixit, ea fieri
 quidem à se debuisse, à nobis verò praedicari tam pu-
 blicè, nec aequum esse, & quod ad se attineret, omnino
 noluisse. O nostrae fundator quietis, ò Religionis in-
 staurator, ò Pater! obsedisti nos vndique beneficijs: à
 fronte, à tergo, à lateribus, in ea semper incurrimus:
 quacunque ponimus pedem, beneficia passim tua cal-
 camus: aura ipsa quam ducimus, nos qui ducimus, be-
 neficium tuum sumus. Nec ea saltem praedicabimus,
 quae compensare non possumus? ademisti iamdudùm
 nobis reddendae gratiae potestatem; etiam promulgan-
 dae facultatem negas? perfecisti, ut tibi semper ingrati
 viueremus; etiam obliuiosos, etiam sine voce, sine si-
 gnificatione meritorum velles? Nos verò (patere quòd
 ità loquimur) praedicabimus munificentiam tuam,
 quamdiu

quamdiù nostrorum hominum genus erit, quamdiù hoc stabit Gregoriani nominis immobile monumentum, quamdiù vigeant beneficia tua; quae tu, dùm praestas, aeterna etiam facis. Describemus, non in parietibus modò ac tabulis aliquando perituris; sed in animis hominum immortalibus, opera à te vbique terrarum erecta: & dùm colores & pigmenta deficient; ea nostro nos sanguine colorabimus. Consulemus memoriae posterorum, neque illam inauditae virtutis exemplo fraudabimus: & quando immortalem te inter homines facere non potuimus; recordationem tui, quantum in nobis erit vocis ac vitae, mandabimus aeternitati. Quoniam verò nullum viuere genus hominum voluisti, quod tuae non esset munificentiae particeps; perficiemus, ut neminem capiat tuorum obliuio meritorum; quin te omnes publicum Parentem, te bonorum munificum largitorem, te solem, quanquàm in umbra modestiae tuae, suspiciant ac venerentur.

Iam verò ad alteram orationis partem delapsus sum, qua mihi proposueram initiò intuendam eorum communitatem, quos Gregorij beneficis animus locupletauit. Sanè nullus est hominum ordo, non summus, non medius, non infimus; nulla conditio fortunae, nullum naturae discrimen, nulla ratio dignitatis, quae Gregorianae munificentiae partem sibi non vendicet. Nimirum patet omnibus charitas vel mundi capax: & qui communis est hominum Pater, is nulli se subtrahat necesse est. Hic mihi ad dicendum, si otium foret, obijceret sese infinitus paenè numerus puellarum, non pauperum modò atque earum, quae fortunam redimere pudicitia paratae essent; sed nobilium quoque, & patri-
monij quondam locupletis: quas aequè omnes, prouen-

tu attributo, honesto matrimonio coniunxit. Quo in
 genere admirabile illud est facinus senis, infelicissimi
 mortalium, nisi in Gregoriana tempora incidisset. Hic
 cum fortè Pontifex auræ liberioris captandæ gratia in
 Vaticanis hortis inambularet, nactus opportuniratem,
 eius ad pedes abiiecit sese, ac narrare paucis octocepit,
 (quantum lacrymæ ac singultus interfari permittebant)
 vnicum quem suscepisset filium, cuius in vita tam patris
 senectus iam grauis, quam spes honorque trium eius
 fororum niteretur; neci damnatum esse. proinde roga-
 bat obtestabaturque, ne pateretur, iustitiæ seueritate
 clementiam vinci; addebatque ea, quæ iustus dolor
 eloqui pro causa consuevit. sed non ita pluribus pero-
 randum fuit apud illum, à quo, sola tantummodò pro-
 positione causæ, plus etiam multò quam vellet impe-
 trauit orator. Etenim, audito miseri senis familieque
 statu, commiseratione commotus est tanta; vt, non co-
 gnosci modò de causâ, parentique filium reddi, iusserit;
 sed, quod ille sperasset nunquàm, tres insuper nobiles
 filias, collata liberaliter pecunia dotauerit, simulque pu-
 dicitiae periculù auerterit, vitam simul omnibus conser-
 uauerit. Et tamen hæc à Gregorio patrabantur, dùm
 relaxando paulisper animo spatiaretur; quasi insuauis
 ei videretur oblectatio, quæ cum aliorum bono contin-
 cta non esset. Et verò pauperes eiusmodi afflicteque
 fortune viros, & suos appellabat, & secum habere vo-
 luit semper; ac mirificè recreabatur, cum ijs, non alio-
 rum opera & veluti per interpretem; sed sua ipse de
 manu, quod vsurpabat haud rarò, largiretur. Hinc illæ
 lacrymæ, quibus memoriales eorum pagellas locuple-
 tabat. Nam hæc erat Gregoriani seu prandij seu coe-
 nae statera quotidie & solennis appendix: supplices pau-
 perum

perum libellos, missum fanè lautissimum gratissimum. que, deferri ad se iubebat omnes: actisque Christiano ritu gratijs, & ipse aditum sibi parabat ad gratias. recitantes enim audiebat: & ad eam charitatis, veluti super mensam differentis, vocem tam ex animo commouebatur, miserebaturque tam intimè acceptis calamitatibus miserorum; vt cor illi propè colliquefceret efflueretque continenter ex oculis; libellosque signaret non tam atramento, quàm lacrymis; stylo non hominis, sed amoris. Verùm haec priuatim, ac domi. quid illa iam in externos collata alienosque beneficia? Multi sunt, qui, cùm accolunt vrbes haeretica lue contaminatas; ne venenum in lacte perpotent, ex ipso parentum complexu proripiunt sese; maluntque extorres è patrio solo incertis sese itineribus credere, & iacturam fortunarum facere, quàm Fidei. Atqui iacturam fecere nullam, quicumque se Christi exules apud Gregorium proficebantur: habebant Romae sinum, in quem se ex naufragio tutissimè reciperent. O tempestiuum opportunumque perfugium! eo tempore, quo tempestas furiosa Turcarum, Cyprum insulam depulata, Christi Domini vineam solito calamitosius verberabat; ac palmites, ne vnquam à vite deficerent, solum sibi felicius quaerere cgebantur. Et nacti verò sunt qui, ad Gregorij misericordiam translati, Romano sub caelo placidissimè quieuerunt. Complectebatur enim omnes, alebat, sustentabat: & quàm honestè, Deus immortalis, qua liberalitate, quo stipendio! nempè tanto, vt in eum ipsum vsum sex aut etiam septem aureorum millia in singulos menses impenderet. Quid hic ego eorum censum habeam, quorum inopiam Gregorij census alleuauit; si possim omnes vno verbo hominum

num ordines comprehendere? quis enim aut adeò infra fortunam abiectus, aut adeò supra fastigium felicitatis erectus; qui Gregorij liberalitatem aut imploratam, aut occurrentem vltro non senserit? Versabantur beneficentissimae Pontificis magni cogitationes, demittebant sese inter infimas sordes faecemque triremium barbararum, inter hominum damnata remigijs capita, hoc est in quodam conceptaculo calamitosorum: quibus, & ex hostium seruitute redimendis, & in patriam cum viatico remittendis, in singulos annos proventum instituit. Versabantur in squalore carceris & reorum, quos singulis ferè diebus haud singulos, soluta de suo pecunia, ex ijs paenarum ergastulis eximebat. Versabantur in Antistitum, ac praecipue Cardinalium, dignitate, quorum non paucis cum multa ad splendorem domus victusque deficerent, neque lauto & instrumento vterentur & censu; vel clam ipse pecuniam subministrabat, vel obeuntium Praesulum supellectilem, quae sibi obuenisset, (ò verè spolia charitatis!) incredibili benevolentiae significatione diuidebat. Versabantur inter excellissima virorum capita, inter fasces ac sceptrum, inter Dynastas ac Reges, qui Christianum administrant & portant orbem. Carolum in Gallia nonum, Sebastianum in Lusitania tertium, Imperatorem in Germania Rodolphum, Philippum in Hispania secundum, summum apud Melitenses Magistrum: omnes vno verbo terrarum Proceres, pro Christianae rei incolumitate, vel numerata pecunia, vel expedito praesidio communiuit. Versabantur inter hostes ipsos Christiani nominis sempiternos, Othomanicae victoriae reliquias quos Romana in arce seruatos captiuosq. sic accepit omnes, pro habitu suae potius quam eorum fortunae; vt illi liber.

libertatem suam liberalitate Principis compensarent :
 ac sibi publicè gratularentur , quòd in eum victorem
 incidissent ; qui & victis humaniter imperitare , & ne
 hostibus quidem negare amicorum beneficia consuevit .
 Quancquàm tantae beneficentiae gratiam reportauit
 apud viros alioqui vel gratijs ipsis ingratos . cùm enim ,
 peracta captiuorum commutatione , in patriam discessu-
 ri iam essent ; quid existimatis Mahometem Euboeae
 Dynastam asportasse tùm secum ex hac Romana rerum
 opulentia ? Dicam verbo . nihil , praeter vnã Gregorij
 ad viuum expressam effigiem ; hoc est effigiem Princi-
 pis , vt ille aiebat , omnium quos nosset inaudissetque be-
 neficentissimi : immò ipsius imaginem beneficentiae , &
 charitatis . Et verò obseruatum est , idque reduces Chri-
 stianorum plures ex Othomanica seruitute captiui per-
 sanctè professi sunt ; se suaeque fortunae viros à barba-
 ris acceptos humaniùs , ex quo apud eos incredibilis Gre-
 gorianae munificentiae fama percrebuit . Quid autem
 excogitari potuit , aut ad nominis immortalitatem houe-
 stius , aut ad splendorem liberalitatis illustrius , aut ad
 animi magnitudinem gloriosius , quàm vel ex hostibus
 etiam barbaris , admoto beneficiorum tormento , con-
 fessionem expressisse virtutis : vel , vltra fines imperij
 sui , munificentiae terminos promouisse ? Nimirum non
 hanc ille Urbem , non Italiam , non Europam voluit esse
 tantummodò theatrum , in quo benignitatis inauditae
 spectaculum daret . Parum duxit excipere dùm taxat Ro-
 mae terrarum orbem , eique domos & collegia , quas-
 dam veluti prouincias , excitare ; nisi duceret quoque
 colonias beneficiorum , nisi orbi terrarum occurreret ,
 & occuparet in suo . O sanè longissimas , atque extensas
 cum sole , Gregorij manus ! non ad puniendum , quod
 ille

ille de Regibus aiebat ; sed ad remedia libertatemque
 praestandam : non ad paeniam reorum , sed ad omnium
 felicitatem. Nam , quae tam secreta terrarum ora , qui
 angulus mundi tam difficiis , quae plaga tam à moribus
 nostris abhorrens , tam inhumana , tam barbara ; cū
 Gregorius auxiliarem benignè dexteram praesentem
 que non porrexerit ? Intulit in Austriam , Stiriam , Bau-
 riam : mox in Bohemiam , Moraviam , atque Saxoniam
 conuertit : exinde in Transiluaniam , Lituaniamque
 protendit . & , quia parum hoc videbatur ; in Britanniam
 quoque , Hyberniam , Scotiam inuexit : & tamen eodem
 tempore Hispaniam , Galliam , Belgium complectebatur .
 Deus immortalis ! quid amplius subesse caelo poterat ,
 quò non inquires illa bonoque mortalium data Grego-
 rij dextera penetrarit ? inuenit tamen adhuc , quò sese
 conderet , quò thesaurum liberalitatis interret ; ne fines
 eius angustiores viderentur esse , quàm mundi ; huius
 quoque terminos superauit . Trans Indum & Caucasum
 ad remotissimam Orientis plagam , ad terrarum vltimam
 appendicem , in Iaponum insulas incredibili benignita-
 te produxit : vbique lectissimorum iuuenum aperuit
 ephebea , disciplinarum emporia , augustalia litterarum ,
 morum palaestras , propugnacula Religionis , pietatis
 perfugia fundauit , erexit , instituit ; auctoritate , legi-
 bus , censu : & , quod omnis instar est census ; optatissi-
 ma Parentis optimi beneuolentia locupletauit . Neque
 priùs sese recepit ex ea veluti peregrinatione munifi-
 centiae ; quàm in postrema , quam dixi , Iaponiae plagam
 Regios iuuenes apprehenderit , Romam ad mundi Caput
 & ad Romani Capitis pedes , veluti prospera Magorum
 stella , perduxerit . Sanè illi Romam ex vltima Orientis
 ora , velut è terris ad caelum , aditum sibi aperuere , in-
 finita

finita marium immensitate transmissa, spatijs amplissimis
 superatis, exantlatis viae pariter ac vitae laboribus,
 quantum dici vix possit, tolerari quidem certè non pos-
 sit, post trium denique annorum peregrinationem. Tan-
 ti nimirum fuit in Gregorij venire conspectum, apud
 quem sanè quam largè quoue amoris sensu sint excepti;
 recordari potestis aliqui, quibus licuit tam felici specta-
 culo interesse: cum Regij adolēcentes peregrino cultu,
 pretiosa induti more gentis amicula, publicum Purpu-
 rati Senatus concilium ingressi, ac prouoluti in genua,
 pedes sanctissimi Principis veluti salutis aram tenuere;
 legatione perfuncti, qua nulli retrò Pontificum à Chri-
 stiana republica condita, immò ne à condito quidem
 orbe, nullus vnquam Regum aut Caesarum longinquo-
 rem accepit. Hic enim uerò Gregorius, in hoc supremo
 tam vitae quam liberalitatis actu, fraena laxauit chari-
 tati suae. O venerandum & dignum caelo spectaculum!
 senex augustissimus hominum, ac summus humanae cel-
 situdinis apex sese perhumaniter demittit ad Regios
 ephebos; eos ad pectus, ad intimum benignitatis pene-
 trale peramanter astringit, amplectitur, exosculatur
 quem in ijs agnoscit Deum: addit praeterea lacrymas,
 quibus charitatem suam, & noua illa germina Religionis,
 & Christianam quoque Iaponiae segetem abundè satis
 irriget, & fertiliorē reddat, Flere omnes, qui aderant,
 iniussu quodam impetu lacrymarum: miscere confusos
 lacrymis plausus: admirari Pontificis vultum, supra
 quam hominis videretur, augustum serenumque, atque
 ea compositum specie, qua maius aliquid humano moliri
 apparebat. nam sublati in caelum oculis Simeonem il-
 lum imitatus, cui similis fuit ut aetate sic meritis; ex-
 clamauit (ò vocem caelo citiùs quam terris acceptam!)

exclamauit, inquam, Nunc dimittis seruum tuum Domine: in eumque modum, votis utinam tunc quidem irritis ac frustra susceptis, animae demùm suae petijt: ut moreretur.

Iam verò, sanctissime Pontifex, mutata repente in haec laetitiae scena catastrophe, exanimare incipis quos tu saepè beneficentia recreasti. Usqueadeonè beneficia odisti tua; ut ab ijs auelli te, non solum patiare, sed roges? Vixeris tibi iam satis, quoniam tute sic ipse profitere: satis etiam meritis tuis, quae nemo non videt esse maiora, quàm ut ijs, in hac rerum egestate, mortalium compensatio reperiri par vlla possit: addo, vixisse te gloriae, quam repudiasti semper, eam tantummodò non auersatus, ut vinceret. At hominum generi vniuerso, at Religioni, at Sapientiae, at publicae felicitati certè vixisti nō satis. Neque enim soli aut viuīs aut natus est tibi; quidquid es, publicū bonū es. partem tui vendicant sibi prouinciae terrarum omnes, regna, dominatus, quotquot tuis locupletati beneficijs viuunt; qui verò locupletati nō viuunt? tu terminum vitae tuae, non omnium utilitate, sed tua vnus voluntate, qua te tam liberaliter abdicasti in praesentia definies? Verū frustra haec querimur: dū improbantur in caelo vota Gregorij. etiam Superi partem eius, & quidem optimam ac praestantissimam repetunt & exposcunt sibi. soluendum hic video pulcherrimae vinculum societatis: diuidenda communitas; suum cuique, reddendus caelo animus, corpus terrae concedendum. O ingratham humano generi dissolutionem! O legem ineluctabilem mortalitatis; ut eos quoque mori oporteat, quos esse deceat immortales! Quanquā Gregorio inuenta potius quàm reperta mors est, qui nullo ferè mortis sensu, placidissimo tanquā abitu, & sponte

sponte veluti sua desijt prius viuere , quàm mori incoperit . Perinde quasi mors tutius existimaret tacitè ad eum accedere sine prouocatione formidinis, sine strepitu dolorum, sine morbi tentatione , sine pompa sua, ne vota mortalium nihil adhuc tale timentium excitaret ; à quibus meritò metuebat sibi, nisi anteuenterentur, ne vicum immortalitatis dignissimum è suis quoque manibus vindicarent . Nisi fortè dicenda est in Gregorio vel ipsa benefica fuisse mors , vt eius ad vitam , quantò propius fieri posset, accederet . Vtunque res acciderit ; beneficus ille terrarum animus , illa capax omnium charitas , illud ingenium bono reipublicae natum , commoditati mortalium semper obuium, semper paratum, ille spiritus inquit, & iuuandi ardor indefes, vno verbo Gregorius, liberali libentique tum vultu tum animo (ne , aut vitae tenacior fuisse quàm rei, aut in homines quàm in Deum profusior videretur) Gregorius , inquam, mortalium in ordinem reductus sese restituit , rependitque Largitori suo ; & beneficium, quod viuendo acceperat , etiam moriendo persoluit . Nobis hic desertis ad sarcinas mortalitatis, idem qui oculos ademit ; lacrymas reliquit tamen, quibus deslere interim possimus , & orbitatem hanc nostram, & Parentis optimi optatissimique iacturam : cuius sanè vitam repraesentare vel nostra hominum vita sili- ceret ; equidem, quod ad me attinet, non grauarer ipso quoque sanguine lacrymari .

Sed video, me, contra quàm initio pollicitus sum, dùm minimè animaduernerem, ad querelas sensim & lacrymas esse delapsam . Quid facerem , qui quodam aestu doloris abreptus ferebar aliò , quàm quò vellem ? Naturae dan- dum est aliquid . & lubrica res amor est : & amoris ad- ministra non faciliè sibi constat oratio . Fateor , aberrasse

me procul à meo communique omnium sensu, cum Gregorium hic deflerem extinctum; quem Roma, uti semper ante oculos gerit, recordatione virtutis & meritorum; ita nunc, ut cum maximè, redituum praesentemque gratulatur. Viuit sanè Gregorius, Auditores, in omnium benevolentia, in monumentis urbium, in annalium aeternitate, in beneficijs suis. Viuit & spirat adhuc in hoc Religionis ac bonarum artium domicilio, cui sese quondam & praesentia sua, & singulari patrocinio, & paterna charitate Princeps benevolentissimus ita inferuit, tamque altè intra haec litterarum testata reliquit impressa ad omnium saeculorum memoriam vestigia Gregorianae munificentiae; ut dubitandum potius sit, an viuat quisquis eum neget in nobis viuere; hoc est eorum in pectore, quorum animus Gregorianus est. Sed habet hoc tempus aliquid praecipuum ac proprium, cur meritò sibi plaudat: eumque non fictis imaginibus figuratum; sed verum ac viuum reponat ostendatque Gregorium; cum Deus Optimus & Maximus ad Pontificiam celsitudinem nuper admouerit Quindècimum Gregorium, & muneris & munificentiae Tertiodecimo successorem, eique tam supparem geminumque; ut ne ille quidem sibi videretur esse tam similis. Eadem utriusque patria urbium fortuntissima nobilissimaque: non litterarum modò ac litteratorum hominum educatrix; sed parens quoque ac nutrix foecunda Pontificum. Par utriusque vitae institutum in litteris positum, perque eadem ferè vestigia ubique versatum, in exedris, in iudicijs, in legationibus, in Regibus pacificandis, in tiara, in purpura, in principatu. Idem utrique animus ingens atque ingenuus, maximarum comprehensione rerum expeditus ac providens, beneficus, liberalis ac liber, tam felicitatis suae patiens, quam studio-

studiosus ac diligens alienae. Par in utroque deligendo consensus Purpuratorum Patrum; qui sub aditum Comitiorum utrumque simul propositum simul probatum Christianae reipublicae, insolita omnium ordinum laetitia, praefecerunt. Denique par utrique studium publicae utilitatis in habendo ad summa quaeque munera delectu virorum & sapientia & dignitate praestantium. Planè, ut qui selecti sunt non tam sibi amplissimos honores, quam eorum, quibuscum honorantur, consortium, & Principis Sapientissimi de se iudicium gratulentur, à quo vel idem ipse honor honorem accipiat. Efferimus in caelum supremam illam Tertijdecimi Gregorij descriptionem, qua viros ad purpuram allegit, ex quibus quatuor Pontificatus imperium adepti sunt: reliquis aut supremum fastigium mors ademit antequàm meritum: aut, si honor defuit; certè non dignitas. Ecquis est, qui idem in Quinctodecimo consilium non summopere commendet; qui nuper inter Purpuratos Patres cooptavit viros & familiae & virtutis luce praeclaros; hoc est futuri specimen dedit, ostenditque, in animo sibi esse, vel totidem spargere semina Pontificum, vel Romanae amplitudinis florem ad sincerum Ecclesiae mellificium delibare. Inter quos sanè Patres dùm Franciscum quoque Boncompagnum purpurae admotum audiimus, iuvenem & meritis auitis & suis honori parem, atque ob eximia animi ornamenta utroque Gregorio dignum; temperare non potuimus animis nostris, quin, ad nomen illud optatissimum splendori publico restitutum, prae voluptate insolita gestiremus. Neque temperabunt exteræ nationes, extremaeque vel Indorum gentes, cùm fama vulgauerit, repertum esse Pontificem, qui Gregorij beneficia per omnes latè diffusa provincias aestimatione

& cura complexus, in purpuræ demùm splendore, hoc est in bono suoque lumine, collocauerit. Vt meritò præfagisse Gregorius Tertiusdecimus videri possit, hunc fore, qui familiam suam voluendis aliquando temporibus illustraret: proinde, quasi beneficium redderet antequàm acciperet; haud dubiè huic ipsi Successori nunc suo iam tùm adornabat destinabatque supremum Pontificatus honorem; cùm enim accitum ad se perhonesto mûneri in Capitolio præfecit; adiecitque, bono interim animò sustineret id oneris, quod sibi quoque fuisset Romæ primus ad Pontificatum gradus. Nos, qui beneficium Gregorij familiæ collatum, nostrum existimamus, quoniam Principi magno supra celsitudinis humanæ fastigium constituto gratias coram agere, in hac nostra humilitate non possumus; quod vnum interea possumus; id cum animo quisque nostro atque ex animo facimus; eumque ipsum rerum moderatorem ac supremum Religionis interpretem, in eius imagine quam coram humanissimè agentem intuemur, hoc est in te, Ludouice Cardinalis amplissime, veneramur quotquot hic Gregoriani sumus: ac te Principi summo proximum non virtutum minùs quàm communicatione curarum, Romæque spem alteram salutamus. precàmurque beneficium cæli Regem, vt Vicarium suum incolumem diù necessitatibus populorum, felicitati mortalium, temporum tranquillitati, Religionis propagationi, bonarum artium splendori, omnium bono sospitet & fortunet; tantique Principis fruendi copiam, pro modo desiderij votorumque, sufficiat. Tu nostrorum arbiter & norma votorum Deus, quando huic ipsi Pontifici magno vnà cum Gregorij nomine virtutes quoque ac mores eius inesse voluisti; hoc ad cumulum felicitatis adiunge, vt illum ætate quoque

que Gregorij dones : quam cū exegerit expleueritque totam ; aliquid insuper de nostra omnium vita, quandoquidem Gregoriana est ; ad eius transferas diuturnitatem . sic precamur , sic vouemus omnes . Tu, cuius nutu publica terrarum salus innititur , dabis rogantium pietati, vt vouendi assiduitatem compenses diuturnitate viuendi .

ALLOCVTIO X.

*Bernardini Stephonij è Societate IESV mors
deploratur, eiusque laudum summa
describitur.*

ELLEM, Deus immortalis fecisset, vt viuo potius Bernardino Stephonio in hanc Urbem reditum gratulareretur ; quàm extincto laudationem adornaremus , nempè breuissimam mortalitatis illecebram, & peritura, cum voce , solatia lacrymarum . Quid enim laetius accidere potuisset hoc tempore, quàm eius viri praesentia delectari ; quem, licet absentem agentemque à nobis longiùs , coràm tamen in oculis ferebamus ? Vt illi nuper effusissimis animis prodijsemus obuiam ! vt optatissimos expedissemus amplexus ! vt iucundissimo conspectu tam cari capitis Romana haec rudijs emancipata, pubes suo cum Consule triumphasset ! Nunc autem, cū longè diuersum ingressus iter, à viujs abiit, atque ad aliam, quàm ad Romanam hanc Patriam, sese conuertit ; mutatis repentè occupatisque partibus, in eam iussissi-

mae voluptatis possessionem immigravit dolor; & quem virum procul à nobis vivere vix patiebamur; cum omninò non vivere, morte ipsa funestius arbitramur. Vt igitur Roma quam cochlidem columnam viuo quondam Traiano, delicijs suis, iamiam ad Urbem redituro peramanter erexerat, eam leuando vtcunque propter eius interitum maerori, quod vnum licebat, Principis extincti cineribus dedicauit: ita, quam vocem gratulationis & plausus reduci Romam Stephonio destinaueram; eam si memoriae defuncti meroque dumtaxat nomini consecrauerò; equidem satis, si minùs omninò, quod minimè possum; certè quod vnum possum, aliqua ex parte profitebor factum dolori meo, satis Romanae Academiae mea nunc voce lamentantis, satis Eloquentiae orbitati: quae, in tanta disertissimorum copia virorum, non ab re delegit inopiam orationis huius, ad noctem animi sui luctuosè adumbrandam: quippè nullam hic vocem habet aptiorem opportunioremque maerori, nullam absurdam magis ac dissonam, planèque funeri concolorem. Quanquam, dum subit animum recordatio iacturae quam fecimus, quantumque bonorum amissimus breuissimo temporis puncto; temperare non possum mihi, quin exclamem, O nunquam satis diurnas generis humani delicias! ò vitam erraticam, & citò perituram! ò umbram! ò somnium! Vultis, nostra haec damna proponam ob oculos? Repetite mecum animis, Auditores, ingenium illud omnium comprehensione rerum admirabile cum religiosa vitae integritate coniunctum, nam quae duo facilè inter sese contrahere societatem, negauerat Aristoteles auctoritate; eadem conspirare simul & permisceri, Stephonius ostendit exemplo. Vtrumque paucissimis expediam: Neque enim
diurni

diuturni posset esse magister officij dolor.

Erat homini mētis alacritas, & viuīdus vegetusque sensus ingenij: sed quaedam in primis animi sagacitas felicitasque, cūm vellet, in omnia praeterquā in vitiū cōformari mollis ac cerea: vt ad omnes artium facultates à natura factus videri posset; nisi eū primo ferè in vitae limine humanarum potiùs disciplinarum occupasset amor, suisque ad sese blanditijs allexisset. Ad eas ille disciplinas naturae bonitatem suae modorum omnium capacem flexibilemque conuertit, vt primū potuit per aetatem; ac breui tantam artis varietatem, formamque scribendi tam variā atque multiplicem consequutus est; vt quae sparsim & solitaria laudantur in singulis, in eū vniuersa confluerent. Excellit aliquis Eloquentia; sed obsolescit in carmine: alium granditas dicendi quaedam, atque diuinitas; non tamen familiaritas cohonestat: alium styli pondus & grauitas; sed non acumen aequè commendat. omnes vno verbo virtutes omnium, confinio saepè vitiōrum aliquo terminantur, & rarè in hac rerum colluuiōe, mortalium singulis vniuersae contingunt. Stephonij laus in dicendo vix vllis inclusa finibus est. ita coluit suauitatem; vt illi non deesset acrimonia: candorem illuminabat potiùs, quā confundebat color orationis & splendor: lenitati nihil detrahebat auctoritas; vbique tamen permiscebatur amoenitas: genus summum, infimum, temperatum, vehemens, seuerum, come, facetum, maestum, mistum, omnia quae ceteris aspergi singillatim solent, sic est vnice complexus; vt sanè, dūm Stephonium amisimus; non vnum denique hominem, verū aut multos, aut vnum multis parem, amisisse nos, doleam. Immensa in illo viguit eruditio, frequentissima praecepta, aetatum ac rerum omnium exempla, quāmplu-

plurima, lectione quidem comparata multiplici; sed quae calore praeferuidae mentis in succum scientiae, quendam & sanguinem commutata sic transferint à memoria penitus in ingenium; ut omnia statim ac sine con-
 statione iam sciret: &, siquid abditum quaereres reconditaeque doctrinae; ille thesaurus esset. Sed admirabilem fecit in primis latinae linguae possessio quaedam, & quasi dominatus: in quem planè venerat, non ut tyrannus extororque latinitalis; sed ut dominus propè legitimus, & iustus; sed ut heres eiusmodi regni à magnis olim Eloquentiae dynastis euocatus, Testes appello domesticos hosce parietes, angustum illud quidem; sed tamen magnae quondam virtutis theatrum: nunc verò, quod ad me attinet, quam dispari domino collocatum! Testem hanc ipsam exedram: hoc olim solium Eloquentiae deuictis hominum animis gloriose triumphantis; nunc eiusdem extinctae Facundiae aut feretrum aut sepulcrum. Ut hic exultabat ingenium illud ferax semper ac foetum, nunquam effoetum, nisi beneficio foecunditatis suae! ea tamen lege, ut quae in illo sterilitas videbatur, in alijs appellaretur vberitas, quoties inaudiuimus hominem, (si quidem ob plausus assiduos inaudiri poterat) certè spectauimus, vel in templis egregia virorum & fortium & sanctorum facinora recensentem, vel apud Eloquentiae candidatos praecepta Sapientiae ex hoc eodem loco ponentem, vel perorantem è proxima gymnasij laxitate: in quam, rapis saepè subsellis non sine turba & tumultu, multorum velut humeris (ad suggestumne dicam, an ad triumphum potiùs?) importabatur, quoties haec ipsa palestrae dignitas aut abundantis praeter morem multitudinis concionis, aut Oratoris amplitudine videretur angustior?

fior ? Tunc enim uerò ex vno dicentis ore pendebat auditor . si quidem oculis credidisses ; virorum populum , interesse iurasses : vicissim verò neminem ; si fidem auri- bus commodasses ; vix aliqua respirationi quies , illam quoque plausus occupabat : nihil ille sibi dicendo non pollicebatur ; nihil non impetrabat ad nutum , tam auditorum animos habebat in manu , quàm stylum suum : eodemque temporis puncto , velles nolles , risum extunde- bat & lacrymas . Nam quid ego de Poësi dicam ? in qua sic vnus excelluit ; vt quàm paucissimos aequales habuerit , superiorem fortasse neminem . Neque enim aut vni addictus generi sic fuit ; vt cetera negligeret ; aut omnibus sic intentus ; vt singulis curae minus ac laboris impenderet , famae minus & gloriae reportaret à singulis . Nihil amplificationis causa contendo , cùm extenuandae potiùs essent mihi virtutes hominis ; vt hoc saltem modo dolori meo verba darem , ac vulneri meder- rer in speciem , paruitate iacturae . sed rerum nempe omnium , etiam doloris , Imperatrix est Veritas . quam ego dùm sequor , recordamini facultatem illam , non tam labore quàm natura perfectam ; inuenietis , viros Poëticae similiores existisse paucissimos . Nota est omni- bus in inueniendo felicitas , & quaedam animi solers architectura immensas vbique machinas , etiam in pun- cto , fabricantis . Parua rerum scintilla , quae , si mei similibus accidisset ingenijs , vitalis ultra non esset ; in eo tam benè paratum Sapientiae fomitem opperiebatur ; vt illicò mentem inflammaret , pulcherrimisque con- flandis operibus maximum excitaret incendium . Vt hoc etiam nomine simillimus videretur Deo ; cuius ea laus est peculiaris & propria , mundum ex nihilo in hanc ipsam amplitudinem venustatemque moliri . facilitatem
cuius

eius exprimendis ac perpoliendis inuentis incredibiles omnes admirati sumus: etiam inuito fluebat stylus: scribentis manus ingenium assequi vix poterat: vna sapientia nocte multorum dierum opera lucubrauit: & quod accidere perrarò solet; perfectioni celeritas detrahebat: nihil: ipso statim in partu, foecundissimi foetus ingenij vitam simul sortiebantur & formam: vno verbo, scribebat semper rectè; non tamen vt rectè scribere videtur, sed quod aliter facere non poterat; atque arte opus illi fuit, vt in arte peccaret. Vsq; adeò natus Apolline non irato; vt addubitare posses, naturalemne Poësim haberet, an potiùs pro natura. Sanè, quam speciem facultatis huiusce familiarem sibi non fecit ac propriam. Si lyricam spectes; nihil illo in argumenti tractatione feuerius, nihil in versus concinnitudine numerosius, nihil in sententiarum magnificentia & varietate constantius: heroici carminis maiestatem est planè consequutus heroicam: si comicis ac deridiculis operam daret; intra omnem vrbaneitatem facetus & salsus, risu soluisse ipsum, si quem haec aetas attulit, Heraclitum. Notae sunt eius ingeniosae facetiae iocique liberales, aut in Margite stoliditatem hominum irridentis, aut Mimis adolescentiù animos per exèpla rerum ludicra conformantis: aut nouo rudiq; genere carminum ex Italicis semilatinisque vocibus erudito quodam risu multitudinem delectantis, & ea velut ostentatione poëtica cuiusdam monstri, vendibilem Sapientiae mercem apud populum extrudentis. In quibus omne tulit punctum, delectando pariter, pariterque monendo: dùm admixtus circum praecordia, iocosè sic luderet, sic risum sapienter excuteret; vt seriò tamen in hominum animos manum simul & medicinam penitus admoueret. Erat aliquis

quis Crispus, aut è Flauia gente par nobile puberum paratu tragico deplorandum? Hic enimuero, Stephoni, solus propemodum triumphabas: hinc semita nullis properecentium, addo etiam, vix vllis veterum calcata vestigijs, ferebaris ad gloriam. Vidimus non multos ante menses, nec sine gemitu vidimus, ad Crispum tuum nouercalibus oppressum insidijs, non Romam modò, quae, suis olim oblectata funeribus, immanissimis ciuium caedibus oculos admouebat; sed muta propè saxa, risum ipsum, in lacrymas abijsse. quis, rogo, quis tantis in tuis laudibus diuinasset, lacrymas illas, quibus, non tam innoxij casum iuuenis lamentabamur, quàm eo veluti pretio mercabamur immortalitatem tibi; illas inquam, lacrymas gratulationis & plausus breui redundaturas in caput tuum; & quae pro vita fundebantur Auctoris, eius futuro mox funeri referuandas? O nostram hominum vitam, ò vota mortalium improuida, quae contentione non rarò praeualida mentis emittitur, & quodammodo iaculamur; facimusque etiam alata, non vt ad signum citiùs aduolent, sed vt transuolent potiùs vltra signum, sed vt celeriùs à nobis aufugiant, sed vt velociùs dissipentur. I nunc, exige, si potes, aere perennius monumentum. in eo dùm vitae perpetuus helluo, tempus innascitur; suam quoque cariem vetustatis accipiat, necesse est. Quid enim vita dignius videri poterat, eo nimirum viro, cuius ingenium acre, viuidum, generosum, ac multiplex, non aetatem modò ferebat; sed corpus etiam ipsum virtute sustentabat? Vt sanè veluti multorum virtutes expressit vnus & exaequauit; ita multorum vitam quoque mereri facilè potuisset: nisi natura comparatum esset, vt ipsam mortis atrocitatem, mortalium consolaretur aequalitas. Verùm ea, quae

haecenus

hactenus commemoravi, quanquam per se maximavidentur & honestissima; ex his tamen ipsis, quae moradiungam, expectant colorem & dignitatem suam. Sanèscientia, cui facem minimè praeferat Sapientia, nequeconspicitur ipsa, nec conspicit quidquam satis. Viqueanimi decus, ingenium habetur; sic vna virtus ipsius est,lumen ac splendor ingenij. Hanc ità coluit Stephonius,ut rerum etiam cognitionem, cuius tamen esset studiosissimus, comparare noller; nisi eam cum virtute pacisceretur priùs. Nouimus atque adeò suspeximus mores eius candidos, & sine fuce Romanos, in tanta praefertim eruditione doctrinae, quae, magnorum fluminuminstar, suum quoque limum non rarò permistum inuolueret in animos; Politicam nescio quanta mpolitam,& latentem in imo calliditatem, ut hanc etiam ob causam non defuerint qui disertissimos viros à rebus interdum publicis abstinerint; quòd metuerent, in hac etiamcedro latere vermiculum simulationis & fraudis. Huius sanè fraudis tam incapax fuit ac nesciens Stephonius; ut in manu cor gereret semper, nunquam amaret animifrontisque dissidium. Vique adeò simulare non didicit; ut ne dissimulare quidem interdum nosset. Artificia & machinas in ingenio, tanquam in officina, conclusit omnes: aut si quando foràs euocauit; nusquam in vita, semper in paginis ac libris, ostendit. Quid ego de gloriae contemptu dicam? quae ut dignior; sic eiusdem negligentior semper fuit, & magis capax quam audis. At litterae dum sese in animos inferunt; non tam implent cognitione doctrinae; quam instant memoria dignitatis. fateor; sed eos nempè, qui solent ad ventum sua passim vela conuertere. At Stephonius nullam aliquando captauit auram; nisi quam fortè caelestis in-

cum

eum imperus aspiraret. Nihil ad ostentationem; omnia ad conscientiam referebat; sese ipse contentus, & theatro pectoris sui: maluic benefacere, quàm videri; scire multas; quàm sciri vicissim à multis: mere re gloriam; quàm quaerere: sibi, quàm alijs; inferuire: in aula musarum adeste, quàm ad limina virorum principum frequenter offendere: secum habitare; quàm ad nobilium latera inuidiosè spectari. Tantum verò abest vt noxius doctrinae vapor eius in pectore, quod saepe solet, extinxerit sensum quendam intimum pietatis; vt ne afflauerit quidem. Mirum est, quàm suauiter de diuinis sermonem inferret, quàm acriter de rerum humanarum contemprione dissereret, quàm assiduè meditationi caelestium operum vacaret. Huc enim uerò totum euocabat ingenium, vt de Deo, quantum homini licet, diuine, si posset: vicissim verò de se minùs multò, quàm humane, nò modò sentiret & diceret; sed secum etiam ageret inhumanè. Inquirere solitus est in sese perquam accuratè; latebras ac recessus pectoris peruestigare omnes: in quibus siquæ forte debita cum Deo contracta, vt homo erat, comperisset; non tribus quatuor-que versiculis, quod aliqui non rarò solent; sed flagellis, sed inedia, sed vestibis cilicinis, quæ paenitentiae instrumenta frequentius usurpabat, redimere nitabatur. Usque adeò non adulator sui; vt suorum idem esset malorum accusator, idem operum iudex, idem animi censor, idem corporis castigator. Sed nihil aequè pietatem hominis commendauit; quàm singularis sensus & cultus ingenuus erga Dei Parentem integerrimam, & Parentem, vt appellabat, suam: cuius in sinu, vt primum vitalis aerae spiritum accepit; sic in eodem reposuit vltimum: ibique finem viuendi fecit; vbi Virgo duxit

exor-

exordium: nisi viuere dicendus est adhuc qui moritur in gremio vitae, eoque praesertim puncto temporis, cum ea primum vita concipitur. Nimirum Bernardinus Stephonius, vir ille magnus, ac nobile ingeniorum lumen, ipso die Conceptioni sacro degere inter mortales desijt, inter superos coepit: vt intelligas, iisdem planè gradibus ad mortem venisse Stephonium, quibus augustissima Dei Parens accessit ad vitam. Quem sanè supremum actum priori non absimilem fuisse, hoc etiam argumento est, quia, quo nuper die decessit, è viuis, eodem reuolutis retrò temporibus, anno ante hunc ipsum mensem sexagesimo, editus est in lucem; planè vt vnà cum Virgine concepta gemellus ille Virginis, & terris pariter ac caelo, conceptus sit. Et miremur, si eam sibi mortem odor suauissimus multò iam antè praecinuit; miremur, si ab ipso morbi letalis exordio, ac saepè deinceps disertissimè pronunciauit, fore, vt addictò Virgini conceptae die decederet; & quod vnice in votis erat, obdormiret in Virgine? Miremur, si Poëtae nobilem appellationem, ita propriam Stephonius fecit; vt non alio ferè nomine ab omnibus salutaretur; cum in ipsa etiam morte diuinationem exerceret: cuiusmodi laudem ac notam, è caelo gloriosissimè corruatam, praestantissimis Vatum attribuit Plato? Sed labimur eodem, Patres, vt de principio coeperam, mox virtutum admiratione diuerteram: prouocamur in lacrymas, dolori pristino restituihur: & crudum adhuc recensque vulnus, dum maximè linitur, tum maximè intumescit. Itanè verò? desijt inter nos esse Stephonius, cui rerum scientia singularis & multiplex, cui praecellens ingenium, cui fides ac veritas, cui pietatis amor ac studium, quando vllum inuenient parem? Conticuit vox illa pulcherrimae quondam

quondam mentis interpres, abije charissimum caput non tam Apollinari quam immortalis laurea donandum. Deceffit omnino vir vita dignissimus: & quod sine sensu maioris dici non potest, tum deceffit, cum procul a nobis ageret: clausitque oculos, suosne dicam, an nostros ipsorum, qui mores hominis & sapientiam hisce plus oculis amabamus? Remitteremus aliquid dolori, si su- premis saltem officijs licuisset comitari morientem, extremos expedire complexus, osculari manum illam magnorum operum molitricem, audire nouissimas oris cycnaei voces; & quod caput est, vota illi nostra caelo inuehenda commendare, negotium salutis & causam arduam sane ac perdifficilem tam charo, tam eloquenti, tantarum palmarum patrono apud supremum Iudicem disceptandam perorandamque permittere. Quod si haec amoris obsequia mortis immanitas prohibebat; fecisset saltem, ut cineres, generosae nuper hospites animae, flammæque modò nobilis reliquiae, propè nos, in hoc eodem Virginis & litterarum templo, sepulcrum sortirentur. quam fore sperarem, Stephoni, ut ea vicinitate, si minus tui, certè pignorum tuorum iactura, quam fecimus, compensari posset, lucisque desiderium vel umbra leniri: ac viuax illud ingenium, quod etiam nunc palpitat in cadauere generoso; sensum nobis ac genium tuum identidem aspiraret. Ut enim aiunt, auiculas apud Orphei sepulcrum agentes vitam, ceteris multò suauius accinere solitas, abeunte in canora corpuscula viuido dulcissimi eius vasis ingenio; sic ad tumulum tuum quotquot hic puberes aluntur, veluti Musarum ac Virginis lusciniolae, aspirante nimirum te, ac nouum nescio quem animorum ardorem afflante; non carminum modò poëticum, sed virtutum quoque caele-

stem diuinumque concentum humano suauiore da-
 ret. Verùm, quod vnicè iacturam nostram consolari
 potest, debebatur hoc Eltensium generosissimae familiae,
 quae merito sanè suo, doctissimorum hominum cultrix,
 ac Poëtarum semper fuit in primis hospitium. Debeba-
 rur quoque Caesaris Ducis Serenissimi humanissimique
 beneficijs: qui Stephonium maximis & honorum & mu-
 nificentiae significationibus ita deuinxit; vt idem ipse
 morti proximus, dùm corporis vinculis solueretur, ob-
 ligatum se tamen Eltensium liberalitati fore semper in
 posterum, apud Deum sanctè professus est. Debebarur
 Borsii Adolescentis regij lacrymis, qui, cùm sua iam bona
 nosset; praereptum sibi Institutorem suum eò etiam
 ferebat iniquis, quò rerum est aequior iudex & aesti-
 mator, supraque aetatem admirabili ingenio sapit. Debe-
 batur ad extremum Stephonio, vt in Regnatrice domo,
 tot inter maiorũ imagines, inter tot nomina ingeniorum,
 & planè multis illuminato sideribus, Eltensium Caelo
 reciperet immortalitatem. Nos interim nominis potius
 quàm hominis heredes, quoniam magni viri conspectu
 sic orbatı sumus, vt ne cineribus quidem eius oblectare
 lacrymas nostras gemitusque possimus; facimus quod
 tigres solent, quae, raptos è sinu filiolos dùm cursu pro-
 sequuntur; eorum passim imaginibus insistant, suoque sic
 amorı frequenter imponunt. Imago est animi latentis
 oratio, ac nusquam veriùs quàm in scriptis repraesenta-
 tur ingenium. Hic immorabimur, dùm ad hominis com-
 plexum veniamus: hac vna Stephonij specie, quin potius
 altero sanè Stephonio, ludificabimus dolorem nostrum.
 Sed ò non ferendum, & maius etiam morte periculũ nisi
 beneficio vestro redimatur, Patres, ac tuo potissimũ (Muci
 Vitellesche) cui suprema moderatio nostrae Societatis
 incum.

incumbit! Nimirum illud quoque solatium, quod vnicum restabat, adimere nobis Stephonius conatus est: hoc etiam nomine Virgilio similis, quod paulò antequàm lecto decumberet, apud Te per litteras vehementer egit, quoniam imminere sibi mortem prouidebat animo; liceret sibi foetus ingenij suos, digestos in septē supra decem nec exigua volumina, flammis abolere; quandoquidem eos non alia dignos luce iudicaret. Fuerit hoc ingens virtutis exemplum, ac plus honoris meruerit, honorem contemnendo, qui magnis etiam viris postremus exuitur. Tu tamen, Pater, age per istam benevolentiam erga Stephonium tuam, qua illum & Praeceptor olim & postea Parens semper amanti sissimus dilexisti; eripe crudelibus flammis tam bonam eius viri partem, nobilio rem multò, quàm ut morti succumbat: sed viuat potius, lucemque videat opus immortalitatis in ara consecrandum. Dabis hoc nostro in Stephonium amoris: dabis addiscendum utilitati: dabis memoriae posterorum, ut, quam tulit Augustus olim de Virgiliani carminis vita sententiam; eam in praesentia de Stephoniani operis Tu quoque immortalitate pronuncies. Atque, ut cum eodem Augusto concludam; Bernardinus Stephonius gratus omnibus, vni quanquàm ingratus sibi,

Laudetur, viuat, vigeat, relegatur, ametur.

ALLOCVTIO XI.

Ad Sereniss. Principem Mauritium Card. Sabaudiae, cum is Romanum Collegium Soc. Iesu honoris gratia inuiseret.

PORTVNE factum video, Serenissime Cardinalis, ut disciplinarum haec domicilia subeuntem ipso ita-
tim aditu literatura politior te salu-
tet; hoc est humanissimum Principem, immò humanitatem ipsam exci-
piat prima ac veneretur humanitas. Nam reliquae facul-
tates, quamuis in te cohonestando partem sibi vendicent
omnes; seuiores aliquantò sunt attentioresque natu-
ra, quam ut locum habere videantur in hoc hilariorum
spectaculo, in hac insolita benignitatis pompa, quam ex-
plicas in praesentia: cum, ea tantisper omissa maiestate,
quam tibi & amplitudo natalium, & maiorum dignitas,
& tua potissimum virtus imposuit; ad nostrae huiusce
tenuitatis angustias tanta te facilitate demittis, ut bene-
ficium benevolentiae tuae non conferre solum nobis;
sed, quò pretiosius illud faceres, etiam asserre decre-
ueris. Audiueram ex multis saepè, cum dicerent, inesse
tibi conformatum ad omnem benignitatem ingenium,
atque indolem in summa tum fortunae tum animi ma-
gnitudine ita temperatam; ut te, qui par esses auctori-
tate Principibus; facilitate vel infimis exaequares. Quam
sanè virtutem idcirco laudabiliorem arbitror; quòd pau-
corum est: & factum declinare, scopulum illum magnae
ut plurimum felicitati propositum, animaduerto princi-
pi viro tam praeclarum esse, quam rarum. Intellexeram
libe-

liberalitatē comitatis tuæ, quam præfertim Romæ, in hoc populorum veluti comitio, publicè profiteris, vt omnibus humanitatis officijs omnes excipias: ingenti hominum plausu, qui benignitatem, quod non ita frequenter videri solet; proprijs in bonis enitentem, sine persona, sine fūco, sinceram suspiciunt ac diligunt in te; cui cū factus sit animus ad imperandum; infra te despicias eorum fortunam, in quibus sæpè quod seruitus est appellari solet humanitas. Cognoueram, adeò te benignum ac blandum esse; vt, quem alijs honorem accommodas; eum denique tuum existimes: cūque ceteros paulò etiam humaniùs appellaueris atque honestiùs; non te putes idcirco iacturam dignitatis fecisse, sed vocis: Immò ne vocis quidem: cū nunquàm minùs irrita, promittatur vox; quàm cū ad aures fertur, humanitatis administra, officiorum interpres, beneuolentiæ conciliatrix: vsque adeò bonorum ac decorum tuorum crescit communionē fastigium. Sciebam, quod inde fieri solet, honorem illum alienum compensari tuo; neque verò sine foenore, omnium in te amoris ac plausus. Nam quis ille tuus veluti triumphus, cū te in Vaticanum, ad sacra Pontificia proficiscentem domo perquam honorificè deduxit tam frequens ac nobilis comitatus; vt paulò digniorem honestioremque se nemo propemodum iudicaret, qui tecum non esset: & quod Purpuratorum Patrum fortasse contigerit ante te nemini; medius inter tres amplissimos maximorum Principum Legatos, honoris insoliti gratia, vehereris. Audiebam hæc, inquam, de te magna cum gloria prædicari, atque humanitatem tuam mihi tantum ex fama vulgatam, vt res sacras soliti sumus, suspiciebam longiùs ac venerabar. Verum hodierna die, cū celsitudinem in nos tuam adeò suauiter

atque amanter effundis, eamque intra priuatos hosce parietes tanquàm in arcto concludis; enimuerò praeestas quod rerum imperatrix natura perfecit; quae nunquàm est aspectabilior pulchriorque, quàm cùm se maiestatemque suam in res planè minimas cogit, sui que augustissimum in angusto spectaculū praebet. Et quae demùm bona, Romani Iuuenes, in hasce nostras aedes, & velut in angulum cogit Regius hic Hospes, quem hodie excipimus? quae decorum ornamenta, quos honestissimi lateris stipatores atque affeclas, immortales honorum titulos? Illos ego quàm libenter euoluerem, nisi rationem haberem potiùs vnius, apud quem dico, modestiae; quàm omnium voluntatis! quanquàm orationi temperare non possum; quin expectationi vestrae aliqua etiam ex parte respondeam, Auditores. Videte, quàm vobis tribuam: quibus vt faciam satis; minimè verear subire discrimen offendendi tantisper apud eum, qui laudabilia facere, quàm laudari malit. Patere, Serenissime Princeps, ita me loqui, & in hac mea confidentia parce humanitati tuae; quae, cùm sit procliuis ad veniam; faciliè inuitare videatur ad culpam huiusmodi: si culpa tamen appellanda sit neque potius debitum, commendare in te quae nemo non videt, nemo non probat. immò, cùm in oculos omnium ipsa incurrant; ipsa quoque se laudant. Quis enim vestrum ignorat, Auditores, praeclara huius decora; quae secum velut in pompa ducit, dùm ad nos cohonestandos venit? Inuehit primariam nominis amplitudinem antiquissima ductam à stirpe, hoc est ab Imperatoria Othonum familia, per ipsos Saxoniae procures ortam, ac Cypri deinde non solum Regibus, sed etiam Regno locupletatam. Quantus verò thesaurus est nobilitatis ac generis, posse in censu gentili numerare praeter

ter Romanos Pontifices, etiam Imperatores quinque: Reges, Saxoniae quidem octodecim; vnum verò Cypri: vt omittam octo supra viginti Duces, Sabaudae stirpis prima germinat: qui sibi per manus propè ab immemorabili ad hanc vsque diè tradidere pulcherrimam sanguinis hereditatem, & nunquàm interpellata merita seriemque regnandi. Sed haec spontè praetereo, ne videar priscos eius auos atavosque, & vetera gentis monumenta refodere. neque enim alieno indiget remotissimoque splendore qui proximè triumphat in suo: neque ab imaginum fumo lucem exspectat, quem proprius abundè nitor illustrat. Hic ipse, quem coràm humanissimè agentem, cernitis, Iuuenes, florem regij sanguinis in Europa idem, que regius sanguis attingit: Huius ipsius Pater triumphantis Galliae Regum sororis filius, vni us nepos, idem Lusitaniae Regis pronepos, Regis consobrinus: Mater verò nepotis Imperatoris, consobrinus Imperatoris eodemque Hispaniae Rege progenita, ac Regis soror, tantam filio nobilitatis gratiam venerationemque communicant; planè vt gloriari possit Eloquentia, exceptum à se intra haec tecta Principem, cui similem neque hic facilè uiderit, neque in posterum facilè uisura sit. Inuehit praeterea secum, quanquàm sua nobilitate contentus & clarus satis, illam quoque, quam supra commemoraueram, ingentem maiorum seriem, ac familiarem ueluti populum Heroum, Principes, & armorum gloria nobiles, & literarum scientia singulares, & sanctitatis fama praeclaros; ut una Regnatricis Sabaudiae domus, humanis, quod rarò cōtingit, caelestes quoque coronas admisceat, eademque familia caelo pariter terrisque sufficiat. Inuehit studium Religionis ingenitum sibi, sui que consuetudinem pectoris Pietatem atque animi Moderationem, eo

etiam nomine clariorem illustriorenique, quòd est prope
 facem splendoris ac purpuræ, quòd lucet in uitro pul-
 cherrimæ nobilitatis. Inuehit in omnes planè discipli-
 nas, atque in hanc præcipuè uestram, Rhetores, amoris
 ardorisque tantum; ut eas non modò uoluerit primùm
 honestare discendo; sed etiam deinceps colere ampli-
 cando: cùm Coetus & Academias excellentium uirorum
 & instituere & inter eos ità uersari solitus sit: ut con-
 spectu suo Sapientiam à uulgo secernere consueuerit, ac
 docere uel ipsas quoque humanas litteras humanitatem.
 Verùm in hac publica benignitatis pompa est aliquid
 præcipuum ac proprium Societatis nostræ, PP, Nemi-
 pè Serenissimus hic Princeps heres animi paterni, ut
 nobis inuehere nunc posset beneuolentiam suam; ea-
 nos multò iam antè fecit utcunque dignos: sed dignos
 tamen, quia sic libitum est eidem ipsi, qui fecit. Sanè,
 quòd nostrum hunc Ordinem bonis propè infinitis am-
 plificet, neque sua tantummodò sed se quoque nobis
 animumque committat; inter diuina quodammodo be-
 neficia numerandum censeo. cùm præsertim ex tanta
 eius innocētia morum uitæque integritate, quantam ho-
 mines non ex uano suspiciunt ac uenerantur; particu-
 lam honoris aliquā in nos, quos ille adhibet adhibuitque
 semper ad hunc animi cultū, deriuare videatur. Quòd si
 nos ille amaret solū in solo suis, magnum id quidē ha-
 beretur, ac supraquā tantis respondere meritis valere-
 mus: quid verò quòd beneuolētia nos prosequitur etiā
 in alieno? si quod appellari possit alienum solum, aut illi
 qui totū paenè terrarū orbem fecit humanitate propriū;
 aut eius beneficijs, quæ, cùm sint pretiosissimæ fertilis-
 simæque naturæ, alicubi disseminata, ubique progermi-
 nant & nascuntur. Certè huius beneficentissimæ tan-
 quā

quàm messis, quam hodie metimus tanto cum prouentu gratulationis & gloriae, fecisti tu quondàm sementem in patria, Serenissime Princeps: ex tuis illis Subalpinis jugis ortum ducit perennis hic fluuius benignitatis: ibi radices, hìc fructus habet beneuolentia isthaec tua. Neque promittis tam longe Regios gentilitij stemmatis ramos; quàm explicas latè fureulos humanitatis. Quam ego, Romanae totius Academiae nomine, meis quidem verbis sed omnium animis veneror ac saluto, communis interpres: quem infra ceteros dignitate positum, de indultria dicere vnum ex omnibus voluerunt; credo, vt proluendi tantisper opportunitatem praeberent benignitati tuae in hoc aditu theatri, in quo ipsa luculentum hodierna die spectaculum dabit. quid enim deletabilius, quàm intueri maiestatem, quae quantò sublimiùs constituta est, tantò benigniùs ad infimos quosque, hoc est ad mei per similes, audiendos inclinatur? Quare ingredi iàm intra eos parietes, qui vt te cupidiùs ambiunt, ità magnitudinem tuam sanè non caperent; nisi & tuis & tuorum laudibus augustiores fierent. Sed multò magis ingredi in omnium animos, qui tibi iàm patent, iàm adornantur & gestiunt tibi. Haec pompa decorum tuorum, quam foris parietibus affixam videbis; tota explicatur intùs in animis, in quibus antèdescriptum est huius ipsius exemplum. In animis, inquam, nostris te, tua promerita, tuos titulos immortalibus colorum ductibus amor egregius pictor expressit; quos in hasce perituras tabulas hodie trāstulit & adumbravit obsequium. Quin etiam, quos dicente me tacere nunc putas; illi nimirum ipsi apud animum suum oratorem habent, qui te intimè salutat ac laudat. est enim, vt ait ille, lingua cordis, affectus. immò, vt elegantius & tecum

& tecum & apud Deum de te loqui possemus in pectore; peropportunum fuit, ut etiam è caelo linguas nuper igneas spirituque plenissimas acciperemus. His tu sanè vocibus, Serenissime Princeps, meam dicendi tenuitatem hodie compensabis: eo pectorum apparatu contentus eris in hac externi ornatus inopia: atque intelliges, laudes tuas opus animorum esse, non manuum.

ALLOCVTIO XII.

*Ad Illustrissimum Principem Ludouicum Card.
Ludouisium, cum in eodem Rom.
Collegio exciperetur.*

IMEREM in praesentia, Card. Amplifs. atque à dicendo non me diocriter abhorrerem; nisi me, argumenti maiestate deterritum, communis haec omnium alacritas ex aduentu ad nos tuo plaudentium recrearet. Confluebant Socij passim gratulabundi, suaque simul studia conferebant: atque, ut me haud magni virum ingenij iamdiù nouerant; quisque pro captu sapientiaeque suggerebat argumenta dicendi. Gratulabantur in primis fortunae meae, cui nempè contigerit, nescio qua felicitatis anticipatione, prae ceteris aspectu cohonestari tuo: quodque vltimis Indorum plagis accideretur audiebant; ut, quàmuis incultae moribus barbaraeque natura; fertilissimae tamen pretiosissimaeque terrarum habeantur, quòd omnium primae solem excipiunt venientem; idem mihi in praesentia accomodabant, meque

tum natura tum meritis, meorum planè postremum; quia primus huiusce radios humanitatis excepturus essem; felicissimum praedicabant. proinde certatim horabantur, ut, quoniam singuli vocem expedire non poterant; ego publicus interpres & veluti lingua, multorum animos repraesentarem. Nec vna vniuersorum opinio conspirabat. quanquam in ea varietate studiorum communis erat omnium ardor, ut te laudum apparatu quam magnificentissimo, viuæque commemoratione virtutum, hoc est nonnisi de tuo, susciperem. Alij propterea, aduentum istum ab nobilitate Hospitis aestimantes, iubebant commendari claritudinem generis antiquos retrò annos exortam, atque euectam ad Romanam Urbem senatorio munere administrandam, duobus antè seculis: quo videlicet tempore nonnisi potentissimi quique Dynastae, interdum & Reges huic oneri admovebantur: inde perpetuò florentem, ductamque per manus honestissimorum ciuium, ad Pontificatum usque, hoc est ad apicem nobilitatis humanae. Alij maluissent, extolli acumen ingenij tui, ac celerem intelligentis animi facultatem; cuius beneficio factum esse dicebant, ut paenè adolescens occupaueris gloriae maturitatem, & in amplissimo totius Italiae Athenaeo publicè docueris ea aetate, qua ceteri addiscere soliti sunt. Erant, quibus placuisset, exornari prudentiam animiq; sapientem moram in rebus aptè ponderandis: in providendis verò capacem omnium comprehensionem. Quales enim, aiebant, prudentia sit oportet eius, qui ad maxima terrarum orbis negotia ut primùm delatus est; non tyro, non rudis, sed rerum omnium statim capax, statim intelligens, ac iuuenis repentè veteranus accessit? Alij seriò mecum agebant, ut orationem potiùs conuerterem

rem ad sacrorum cultum ac pietatem ; quam Romae
 semper , in hoc Religionis templo , spectatam omnibus
 praedicabant : asserabantque , virtutis eius in animo pe-
 nitens habitantis insigne veluti gentilitium ac familia-
 rem notam in vultu , tanquam pro foribus magnificae
 mentis , praelucere modestiam illam atque oris habitum
 cuius fama allesti non pauci affirmarunt , ideò se in
 Pontificium sacellum plenum Purpuratis Patribus con-
 tulisse ; vt in augustissimo terrarum orbis spectaculo
 vnum te videre , aspectumque modestiae pietatisq. ple-
 nissimum contemplari , possent. Haec illi aliaq. complura
 virtutum decora commemorabant , quae publicae gra-
 tulationis causa proferrem in praesentia ; ac propè sub-
 irascebantur mihi , quòd omnia reijcerem , constanter
 que decernerem , nihil omninò tuarum laudum , ac ne
 florem quidem interea delibare : ne , dùm intelligo vir-
 tutes tuas ; nescire videar moderationem . Cùm prae-
 fertim hic ipse purpurae rubor , qui te nunc ornat atque
 ambit , veluti modestia quaedam corporis tui ; admoneat
 me eius verecundiae , quae tibi perpetuò rubet ac pur-
 purascit in pectore . Quamquam temperare non possum
 mihi , quin exclamem , O nostram oratorum fortunam !
 Itanè verò liceat vobis magnis viris praeclara semper
 facere ; nobis praeclarè facta pari oratione commendare
 non liceat ? Verùm nos ipsi artem perdidimus , vt ait ille ;
 dùm meritos iuxta immeritosque non dissimili praeco-
 nio celebramus . sed habeatur vnus potiùs ratio : nam
 & omnium habetur , dùm habetur eius , qui omnium
 commodis vnus inferuit . Demus modestiae quod meri-
 tis adimitur . Tua laus est quidquid perit tuarum lau-
 dum ; & honoris haec ipsa iactura , compendium est
 honorum . Illam certè partem , quae in nos quoque
 proma.

promanat, neque praeterire possim, & praeteriri à me
ne tu quidem ipse velis: qui tam diligens videri soles
alienae gloriae; quam incuriosus ac negligens tuae.
Nempè si dixerò, amorem illum planè singularem, quo
tam bonas litteras quam benè litteratos amplecteris, in-
genitum tibi dùm in hoc ipso Gregorianae Palladis gre-
mio nutrirere; utrùm aequo confidentius dixerim, iu-
dicent ij, quibus exploratum est, quantum valeat ad
amorem Sapientiae, prima institutio sapientium. Vt cun-
que res sit (nolo enim videri cuiquam arrogans in gra-
tia referenda) hoc certè non timidè dicam, honorem à
te nobis aliquem provenire, dùm bonas artes amplificas,
cum quibus nostra haec causa coniuncta perpetuò fuit.
Amplificas autem, dùm Academiàs aperis hominum eru-
ditorum, hoc est cotem ingenijs admoues: & quos olim
Coetus vir non purpurae magis quam sanctitatis splen-
dore conspicuus Carolus Boromaeus cogere solitus est;
eos tu, illius virtutis imitator, instauras. Planè ut, ad
excelsum istum honoris apicem euectus, non priùs
amare felicitatem tuam quam Sapientiã coeperis; & glo-
riari possis in posterum, vel ipsam, quod rarò contingit, à
te sapientem factam esse fortunam. Quare mirari iam
omitte, cur tuo ad nos aduentu parietes isti atq; exedrae
laetori praeter solitum videantur: agnoscunt enim ne-
scio quid peculiare ac proprium sibi; dùm te alumnum
olim suum, nunc quoque patronum altoremque Sapien-
tiae vident, cuius hic primo lacte nutritum te vsque in
delicias recordantur: suffuranturque propterea gloriae
particulam sibi aliquam, eò gratiorem honestioremque;
quòd minimè separatur à tua. Sed haec etiam, ut video,
taceri velles: & sanè meritò; quoniam & tua sunt, &
amor Sapientiae gloria est illam amantis. Mittant in ista
geri.

gerimus morem tibi, cuius est hodiernus hic dies. Ad illud propero, quod vltimum est, & orationis meae, & humanitatis tuae. Audire iam potes attentius: nulla hic planè subest laudum tuarum tibi solùm ex omnibus ingrata suspicio. Nihil ad te pertinet huius gloriae, quae nos honestissimos facit, nostrum est sanè quod dicam, ac totum iure nobis arripimus & vendicamus. Beneuolentia, qua Societatem hanc nostram in primis foues, & fouere te palàm inque oculis omnium profiteris, haec denique nostrarum summa sit laudum pariter, ac votorum. Nam, ut reliqua interim beneficia taceam, quae tu conferre libentiùs, quàm audire soles; quantum hoc est amoris argumentum, quòd ut hodie nobiscum agas, grauissimas interea populorum regnorumque curas volens libensque posthabeas: atque ex illo maiestatis augustali, in quo caeli terraeque negotia vnà cum Patruo tuo, Parente omnium, moderaris; quin potius ex eo caelo, cui te non secus ac mentem prouidam & gubernatricem affixit Deus; ad hasce veluti terras, ad huiusmodi rerum angustias inclinari velis? Beneficium istud sanè pulcherrimum est beneuolentiae tuae: sed quia pertinet ad humanitatem, & in homines denique confertur; humanum est. Alia praeterea sunt munera omninò diuina, quibus à te planè beamur. Neque enim Societatem hanc nostram in terris solùm amplificas ac tueris; sed eam ipsam vsque persequeris ac beneficijs occupas, vel in Caelo. Ignatium & Xaverium, primos huiusce Familiae Procures, supremo iam grauissimoque Senatui committendos curasti, ut ad diuinos honores adornari possint. Aloysium Gonzagam, Iuuenem integerrimum atque huius genium loci, admotum iam pridem ad publicas aras,

exo-

exorari non priuatis modò nostrorum hominum sacris, quod iam licebat; sed ampliori cultu, ac omnium celebrari vocibus voluisti. Planè vt hae significatio- nes amoris eo etiam nomine clariores sint; quia compen- sandi facultatem, quam nobis adimere soles, humana beneficia conferendo; eam ipsam, adijciendo diuinam, restituas: quòd eos tibi promereris, qui, cum gratiae Regnum incolant; sanè tam possunt gratiam referre, quam norunt. Possumus equidem nos perituris hisce coloribus adumbrare tum merita erga nos tua, quae nunquam pereunt; tum animum erga te nostrum, qui semper augebitur. Possumus excitare theatrum gloriae tuae, quod facimus in praesentia; & ingenia saltem gra- ta praeferre, quando non licet manum. quanquam hac ipsa, quam praestamus, ope quid molimur, quod tuum antè non fuerit? Nihil agimus noui, dum tibi theatrum erigimus (Card. Amplifs.) à te duximus argumentum: tibi te potissimum repraesentamus; qui, quod ille de sapientibus dixit sapiens, tute theatrum es tibi. Quare, vel eo ipso quòd videmur posse; nihil possumus; vsque adeò nostras vires tua iam vel humanitas vel magnitudo praeuertit. Causam, vti speramus, superi subleuabunt. Et, quoniam pars altera Societatis nostrae, quae degit in terris, neque est neque esse tribuendo potest; altera certè pars, quae colonià duxit in Caelum; tuis cum & ipsa beneficijs astringatur; nò suū modò, sed nostrum quoque debitū, nec sine lucro, persoluet: ac te, Patrumque Gre- gorium, Principem optimū maximumque, cuius arbitriū etiam Superi reuerentur; diū seruabit incolumes: non solū nobis, quod vnice precamur ac pretio quoque san- guinis emere parati sumus; sed etiā sibi, ob ea, quae supre- ma expectat à vobis, caelestium honorum additamenta.

ALLOCVTIO XIII.

*Ad Urbanum VIII. Pontificem Max.**De CHRISTI Domini paenis.**In Sacello Pontificio.*

VNESTISSIMVS hic, & nocti
concolor dies, qui mundum & suo
crimine & Domini funere laboran-
tem tenebris operit, Beatiss. Pater,
proh quantum à se ipse mutatus est,
cùm idem, vt perhibent, dies nascentem
olim terrarum orbem euocauit ad lucem! Vt illa-
rerum species, in maerorem erumpit: primorum illa-
corporum tranquillitas, in tumultum: in feralem arbo-
rem, vitae lignum: in scelus hominum, innocentiae
candor! nam qui tùm fuit vniuersitatis vita; nunc abit
in mortem. Itanè verò, suauissime Vir dolorum, itanè
deciuit instaurari mundum; vt tu te ipse destrueres? aut
non erat vita, quam dares; nisi praeiperes tibi: vt quod
crearas olim ex nihilo rerum; ex te rerum cumulo re-
creares? Humum verè inanem & vacuam expiare non
poteras; nisi dissipasses virginem istam tui corporis, di-
cerem planè terram: sed haec habet inferorum paenas
in corde; tu gaudia beatorum. Solem tot scelerum
aspectu decoloratum an non iterùm accendisses; nisi
oculos, hoc est soles tuos, luce priuasses? Maria sangui-
ne locupletasti, spiritu perfudisti aërem, animasti flo-
res ac germina spinis tuis: siue faceres, siue reficerès,
hoc vno par tibi; quòd vtròbique donares: hoc vno dis-
similis; quòd tunc homini dispensares tua, nunc te.
Nouum enimuero salutis genus: vt mundus viuat, ipse
mundi

mundi vita perimitur, sanè totidem operibus inflatur
 tur hodie terrarum orbis; quot antè fundatus est. Si-
 militudinem ego persequar: &, quoniam occidente,
 iam Sole, non possum oculis; faciam voce; si tamen &
 vox inter mundi tumultuantis angores & strepitus ex-
 audiri poterit. Primus in hortò labor, inter illecebras
 amoenitatis. Nimirum aut supplicia voluptatum luit,
 aut aggreditur oblectamenta paenarum, aut dolori fa-
 cultatem praebet vsque in delicias saeuendi. Iam men-
 tem illam beatissimam pauor taediumque conturbant;
 hoc est tenebrae sunt super faciem abyssi, Diuinitatis an-
 luctus? Iam tranquillissimum pectoris diem saeua nox
 animi premit; sed ex illa nocte maeroris, prima lux ori-
 tur: & verè purpurascit aurora, non solis quidem cer-
 tē; sed sanguinis. Quanquam liquor ille qui prodit, aut
 ipse sol est; aut certè si sanguis, non nisi sanguis est so-
 lis. Sed quae iam video furentium agmina militum;
 Quis ille patrandi sceleris ductor emeritus: qui, quòd
 furori diffidat; inermis ipse armat obsequia? Accedit
 ore sacrilego, Dominum osculo petit; hoc est inspirat in
 faciem Vitae, spiraculum mortis. Nimirum à signo pacis
 exoritur bellum. Astringitur vinculis libertas, raptatur
 humanitas, iniquitati sistitur integritas: & quidem rea;
 sed nimiae charitatis. In Annae domo, scelestissimi prae-
 donis manu, Rex gloriae, theatralis veluti scurra, percu-
 titur alapa in praemium aequitatis. Quid verò, quid
 agis, impie verbero? sic Aram tangis, vt violes? nec
 audis innocentiam vel tacentem? vt tamen audires; au-
 tem tibi IESVS aptauit, quam Petrus absciderat. O pla-
 nè sinistrum dexteræ sic plaudentis obsequium! Adeo-
 nè attractu modestiae, sub oculis verecundiae, in ipsa
 pudoris sede fit impudens manus; vt, quae symbolum

fidelitatis est, in ore, vel potiùs in ara Fidei, repenti fiat
 nota perfidia? Quid hìc ego in lucem proferam noctem
 illam suis ipsam tenebris planè contentam; quae Patri
 luminum iniquissimè ludificando traducitur apud Prin-
 cipem Sacerdotum? Quanquàm & die spectacula re-
 deunt peiora ludibrio. Accusatur apud Praetorem Po-
 puli Romani, falsis ubique testibus circumuenitur, po-
 stulatur ad necem. at ille silentio se tuetur; & qui mun-
 dum verbo fecerat, taciturnitate iam reficit. Quid di-
 cam, illi nocuisse saevitiam, in quem vel ipsa clementia
 crudelis est? Praetor, innocèntiae patrocinator, ut plebis
 efferatos animos emolliret; remedium malorum certè
 sed malis omninò peius, aggreditur: utque commodius
 misericordiam reo conciliet; planè miserabilem facit.
 Obligari iubet ad columnam columnen mundi, nudum
 & sua tantum modestia coopertum, mox etiam suo san-
 guine vestiendum. Illum lacertosi virgatores subito
 circumfistunt, diripiunt, lacerant, metunt quam ipsi non
 severe vindictam; & verè supra dorsum Domini pec-
 catores arant. Alii filire, nequissimi criminum coloni.
 Campus ille fidei corporis non vestra sulcandus est
 manu, sed solis; nec alio tentatur caelum aratro, quam
 siderum.

Impius haec tam culta notalia miles habebit?

Hic, si nescitis, ager est Virginis; non virgarum. Intue-
 mini columnam, terminale saxum, quae velut in titulum
 erecta, vos inter ac Deum fargit ac dividit. Legite iam
 illos indices Domini characteres ductos in lapide: in
 quo non atramento, sed sanguine: &, quanquàm stylo
 hominis, incisus tamen atque inscriptus est Deus. Et
 miremur, si florum loco flos campi malè cultus atque
 habitus progerminarit in rubos? Rubos, inquam, acu-
 minatis

minatis acerbè cuspidibus formidabiles, tenerrimo capiti durissimæ carnificum manus imponunt. Hæcine demùm illæ reciderunt rosæ, quas olim creasti tu quidem, ò veris fators sed hominum, qui se ijs coronarunt, planè luxus absumpsit? & quota iam pars viret ac superest Creatori suo? sed debebatur omninò dolorum Regi Rex fruticum; vt omnes in vno recrearet. Sanè, cùm primùm in Domini vertice confiti sunt aridissimi iamdudùm sentes; sentire vitam vsqueadeò coepere; vt, quod aliqui Sanctorum afferunt, viriditatem, quam induerant, post illud quoque tempus constanter ac perdiu conseruarint. Et verò quidni reuirescerent instaurati, tum demùm rubi, qui rosas etiam Diuinissimi sanguinis protulerunt? Nunc verè, si vnquam aliàs, Verbum Dei cecidit inter spinas. At tu Deus, & Verbi Pater, retrahe iam extentam in paenas ac validè fulminantem manum. Ne, quaeso, ne ferias humanum genus, hoc est Puerum tuum, quem vnice diligis, Isaac. Iam adornatus ad caedem & quidem inter vepres, est Agnus: hoc tantùm victimæ dissimilis; quòd aram illa fugit, hic gestat. Itur ad ferale iugum; prodit extra urbem criminibus ipsam suis obsessam Diuini Patris Sapientia: & quidem omnia bona sua secum portat, hoc est crucem. Tardiùs incederet, nisi patibulum, quasi penna paenarum & ala charitatis aptata sanctissimis humeris, molem excruciat corporis veheret potiùs, quàm veheretur. Et iam ventum est ad summum, non tam montis verticem, quàm vororum. Hic enim uerò mundum compendio recreat, quem diu creauerat. Nudatur, affigitur cruci, sustollitur, & ad mundi prospectum in Caluariae colle, hoc est, in medio mundi totius ac puncto, committitur linea felicitatis humanæ, inseriturque in ipso terrarum corde.

Cor caeli . Quid hic ego plura commemorem? idque audire fat est . IESVS cordis nostri , inclinato in pectus capite , vt nos vltimùm oscularetur , quos planè gerebat in pectore ; expansis latè brachijs & charitatis & corporis , in ipso mundi complexu quem recreat , emittit spiritum . Clausisti tu quidem oculos , quibus hominum corda vulnerabas , ò Sponse sanguinum ; sed nondùm oculos clausisti corporis lacerati , quibus ipse vulneratus es . Immò & aperis oculum cordis aqua palàm & sanguine lacrymantem ; vt sis verè iam testis ocularus & tuæ charitatis & sceleris mei . Hoc lumine Instaurator hominum Deus vidit cuncta , quæ refecerat , meliora iam esse , quàm fecerat ; & requieuit ab omni opere , quod patrauit .

ALLOCVTIO XIV.

*In triumphum Ludouici XIII. Galliarum Regis
ob expugnatum Bearnium, atque Haeresim
profligatam.*

Habita ab Alberto de Grassis Bononiensi
Sem. Rom. Conuict.

OVVS ille nuncius de Pragenſi
noſtrorum militum victoria, ceteri-
que deinceps, qui quotidie laetiſſi-
mi è Germania deferuntur (Cardi-
dinales Illuſtriſs.) in eam pulcher-
rimae fortunae ſpem bonos omnes
erexerunt; vt Religioni Catholicae non viram modò
tranquillam atque otium, ſed regnum quoque domina-
tumque, votis haud fanè fallentibus, polliceri poſſint.
Verùm nescio quomodo cumulantur ijs, qui recentex
vltimis Galliae plagis adfuere; cùm renunciatum eſt,
Ludouici Regis XIII. dexteritate atque conſtantia,
Bearnium (nobilem illam quidem vberriſſimamque Pro-
uinciã; ſed verae dudùm Fidei deſertricem, & Calui-
nianaſe ſuperſtitionis arcẽ) ſacroſanctae demùm Religio-
ni reſtitutam eſſe: atque imperium, quod collo pati non
poterat; nunc praeferre vel vultu. Ex quibus multò
liberiùs gratulari decet Chriſtianaſe Reiſpublicae fortu-
nam ſuam, indeque feliciùs auſpicari pulcherrimam no-
ſtri huius temporis tranquillitatem. Quam ego dùm
paucis oſtendo, proſequimini, rogo vos, Auditores hu-
manitatis vſtrae quaſi gradibus orationem meam: me-
cumque transferte iam animos ad eam Nauarrae Vaſco-
num regionem, quae montibus definita Pyrenaeis Gal-
liam

liam versùs excurrit; atque ab altera sui parte, quae pertinet in Hispaniam, eorundem interiectu montium separatur. Hic Bearnium, Prouincia est Alibretae quondam gentis, deinde Borboniae, dotalis & auita possessio: quam Ioanna Alibreta Nauarrae totius heres Antonio nupta Borbonio in hanc familiam inseruit, atque Henrico Magno filio, generique deinceps, imperio velut hereditario, reliquit. In ea Prouincia octogesimum ferè ante annum pestis illa fatalis haeresum ac lues execranda, grassari coepit; imitata naturam mortis, vt enim haec partes corporum extremas aggreditur primùm, in quibus incipit vitae sensus hebescere: ita Religio, sanctissimus pectoris humani vigor ac spiritus, expirauit primùm in Bearnio, postrema Galliae plaga; ex qua reliquo deinde corpori non immeritò timeri posset. Neque verò malum, quàmuis penitissimum & intestinum, intra venas tamen ita continuit sese; quin foràs erumperet, atque in vultu Prouinciae laborantis existeret. Nihil planè clam oculis actum, hae tenebrae solem amarunt. O scelus, o portentum! Iniquissimi prauitatis haereticæ ministri ausi sunt in eam Aquitaniae plagam apertè & confidenter irrumpere: non locum modò sibi occupare, sed aperire perfugium: vt, si quae colluies haereticorum exhauriretur è ceteris regnis; haberent illi sentinam suam, quò turo confluerent, vbi laudabiliter honestèque in sordibus victitarent. Sed quid ego perfugium nominaui? Propugnaculum dicere volebam arcemque perfidiae collocatam, non in oculis modò, sed inter latera duorum religiosissimorum Regum; ad superstitionem mordicùs defendendam, ad labefactandam pietatem, ad bonos mores deprauandos, ad Deum atque homines per summum scelus & impudentiam oppugnandos. Ni-

mirum

mirum vix eò sese exoneravit tempestas illa pacis atque
 otij : cùm pessum pietas passim data, antiquati maiorum
 cultus, arae afflictae, templa vel funditus eversa vel im-
 pie spoliata, Religionis Antistites & cultores ad vnum
 omnes exacti, horum bona nefarijs scelerum ministris &
 adiutoribus attributa : vno verbo, Deus undique pro-
 fligatus, sua cuique cupiditas suus genius loco Numi-
 nis inuectus ; cui sacra palàm fierent, atque ipsi ani-
 marum victimis litaretur. Haec erat Bearnij facies, quo
 tempore conuolutus est ad Henricum Quartum eius Pro-
 vinciae dominatus. qui persanè mirum Religioni solati-
 um afferre visus est, quòd omnibus non solùm ex eo
 falsarum opinionum veluti falo in Catholicam cymbam
 transferendi sese ; verùm quoque Catholicis institutis
 ac moribus palàm atque impunè viuendi, potestatem
 fecit. Ceterum bona & fortunas Ecclesiae, quas impie-
 tatis illi satellites dilapidauerant, ac suos in usus scele-
 stè nefarièque transtulerant ; eas iustis possessoribus
 non reposuit, ab iniquis ereptoribus nò reuocauit : pèsso-
 nes annuas è Regio Frisco dùmtaxat expediri iussit, qui-
 bus Catholici Sacrorum ministri suam tantisper inopiam
 alleuarent ; dùm tempus certiora quaedam & audacio-
 ra consilia suppeditaret. Satis omninò liberaliter, quòd
 sibi subtraxit : nimis etiam piè, quòd alijs nihil eripuit.
 Equidem minimè video, quam denique ob causam Rex
 ille fortissimus temp eraret sibi : quin perduelles & per-
 fugas Religionis nescio quos inermes inertesque com-
 primeret ; & quae bona per vim occupauerant, ijs ce-
 dere per vim auctoritatemque compelleret. ille, inquam,
 Rex armorum gloria nobilis, qui nihil timuit aliquan-
 do, quàm, ne quid vspiàm timere videretur. In eam pla-
 nè sententiam venio, Diuina quadam prouidentia factum

id esse, nimirum, ut eius rei gloria Ludouici foret. Qui cum diu secum reputasset, impietas em non esse mollis delicatiusque tractandam, quippe quae iam obduruerit obcallueritque vehementer in malis; tolerantia nihil haecenus perfectum Regibus; nisi ut lenitas paretur audaciam peiora quaedam in dies aut postulandi aut etiam aggrediendi: malum augeri patientia, ac semper intractatum semper euadere peruiacius: Enimvero generosa quadam animi nobilis inductione confirmatus experiri voluit, an regnum melius fieret, conditione regnandi. Consilio statim addidit auctoritatem ac pondus edicti; quo iamdudum sanxerat, uti Catholicis Sacrorum ministris in Bearnensi Prouincia redderentur arae, templa, iura, honores, bona denique omnia, quae lapsis retrò temporibus erepta essent. Nam vetus decretum noua constantia atque ardore conscriptum ex templo ad urbem principem Bearnij Palum mittit, in Senatu recitari, ac regio nomine promulgari iubet. Senatus improuisam imperij vim, perinde quasi procellam arbitratus aestiuam, grauem sanè sed ipsa citius grauitate perituram, primò quidem dissimulando declinare; deinde, quòd, eam transire nùbem infractus Regis animus non permittebat, qui alium subinde atque alium allegauerat nuncium, ut persanctè rem confici, & antiquas eiusce legis consuetudines seruari atque obseruari iuberent; ad alias conuersus artes, responsa remittere in speciem honesta, & singularis in Principem obsequij; re tamen vera negotium trahere, cauillari, deludere, sed iocari diutius cum grauissimo, sui que iuris atque propositi tenacissimo Rege non potuit; qui cum mensibus proximè superioribus fortè subnatos in Gallia tumultus armorum confiato statim exercitu compressisset;

existimauit, optimum esse factu, si eam arriperet opportunitatem, conflatamque iam militum manum in Bearnium adduceret, vt Haereticorum audaciam machinasque conuelleret, ac Religionem exulem iam dudum eiectamque in pristina dignitate atque otio collocaret. Ipso igitur die, qui sancto Dionysio Galliarum Apostolo sacer est; addicentibus auspicijs, negotium pariter atque iter aggreditur: nempè, vt illum Religionis vindicem ac reparatorem adhiberet; qui primus eiusdem fuerat auctor atque fundator in Gallia. Quid hic ego prius admirer, Ludouice Rex Christianissime? tuinè magnitudinem animi, qui nihil refugias, nihil horrescas, periculisque maioribus temet immisceas, minoribus non defuturus? an potiùs fortunam, rationis rarò pedisequam; tuis tamen vbique virtutibus, tuisque consilijs ancillantem? qui felicitatem in rebus aggrediendis idcirco semper experiris; nempè quia te semel sit experta felicitas. Sanè tanta constantia remotissimas adeundi regiones, atque itineris, ardui quidem semper sed eo praefertim tempore difficillimi, peralacriter suscipiendi, maiorem aut certè parem aggressioni victoriam merebatur. Nimirum Ludouicus, hoc etiam Romano illo Caesare superior, vicit antequàm aut veniret ad pugnae locum aut videret ora pugnantiù. Et quid existimatis virtutem eius fuisse coràm atque in ipsis Bearnienfium oculis perfecturam? si iam inde procul agentis tantum valuit virtutis opinio; vt illicò Legatos Regi obuiam miserint, qui renunciarent, se victo iam animo iam parato ad ea quae iuberet futuros: proinde precarentur humanissimum Principem, in Galliam sese reciperet: laborem itineris post fidem suorum ciuium haberet, cuius per inuiolabile sacramentum perfecturos, vti non prius ad
regiam

regiam Rex, quàm Regis mandata iustum ad exitum peruenirent. Illae hominum blanditiae, ac medicatum melle quodam simulationis obsequium, planè sedentem in causa oscitantemque consopire quempiam potuissent. At Ludouicus, quem Dei praepotentis honor attentum semper habebat ac vigilem, siue quia perfidiam in officio vereretur, siue vt honestissimo Religionis auctoramento fidem suam obstringeret, alibi Imperator hic etiam miles, siue quia regium esse munus arbitrabatur ac suum, vt Catholicae fidei vexillum inferret in hostium castra idem ipse, cuius ab alijs vexilla gestantur; legatione illa minimè retardatus, incoeptum iter constantissimè tenuit, immensa camporum spatia vastissimaeque solitudines, ac loca non oppidis modò sed rebus etiam necessarijs spoliata, contentus prouentu virtutum suarum, atque vnus sibi omnium instar, ità confecit, vt opinione celerius Palum attigerit, Palenses atque vna Prouinciã vniuersam maximarum rerum expectatione pendente attonitamque conspectu suo, veluti praenuncia fulminis luce, perstrinxerit. Hic ego vos, si vquam, attentos velim, Auditores; vt ex primo operis aditu coniecturam exitus faciatis. Effundunt sese passim ex vrbe prauorum Principes consiliorum, vbi Regem non longè abesse intelligunt; atque effusiore adulatione quàm gradu, in eius sese conspectu, specie quidem ac vultu gratulantium sed abhorrentium mente, constituunt; & post officia salutationum, nomine Senatus rogant, edicat, quo genere honoris suis à ciuib. in urbem excipi velit; eos, vt insolitam alacritatem pectorum testarentur; apparatus ac pompam, vel suis ipsorum animis, adornaturos. Quid, hic existimatis agisse Regem? In tantisnè ciuium obsequijs fregisse animos, indul.

indulſiſſe Palenſium voluntati, Religionis oblitum; Vbi
cognouit, nullum eſſe in vrbe templum haeretica ſu-
perſtitione non contaminatum; reſpondit, (ò vocem
oraculo dignam, ò animum in ipſo gloriae contemptu
glorioſum) reſpondit, inquam, eo ſupercilio quo re-
gnum ampliſſimum ſuſtinere ſolet, certum eſſe ſibi vr-
bem adire nullo paratu, nullis inſignibus, ac, ne indi-
cem quidem regiae maiestatis vmbellam explicari velle.
Aequum non eſſe, intra ea ſe moenia ſuſcipi triumphan-
tis in morem; vbi iaceret in ſordibus inornata atque
obſoleta Religio. Accepturum ſe libentiſſimis animis
honorum decora fuiſſe; ſi vel vnum apud eos haberi
templum Diuinæ dicatum gloriae cognouiſſet: in quo
collatos ſibi honores ampliſſimo honorum auctori Deo
ſtatueret; eique gratias ageret, à quo dominatum illum
florentiſſimum accepiſſet. Intelligebas nimirum, Ludo-
uice Regum ſapientiſſime, obſequium, impietatis velu-
ti manu delatum, minimè decere pium Regem, qualem
te ſemper & proſiteris & praeſtas. An potiùs omnibuſ
honoris inſignibus exuebas vltro dignitatem tuam; qui-
bus indueres Religionem, tua nunc opera triumphan-
tem; multòque tibi pulchrius videbatur honorem me-
ruiſſe, quàm ducere? Neronem, antiquiſſimum illum
Romanorum Conſulem, nunquàm ſatis laudauit anti-
quitas: quia laboris in Aſdrubale opprimendo parti-
ceps cum Salinatore; noluit tamen ſocius eſſe triumpho;
priuatusque collegam ſequutus eſt in Vrbem quadrigis
ineuntem; quem in praelio, virtute praeceſſerat. Tu ve-
rò, Ludouice, viciſti perfidiam tandiù vinci neſciam,
quandiù neſcia Fidei Prouincia fuit. Ità tamen viciſti, ut
honore tenùs tuum eſſet quidquid ſtrenuè fortiterque
pugnatum eſt; honorem ipſum Religioni cederet: illam
frui

frui victoria ; te tantum labore victoriae, voluisti . cum
tamen, velles nolles, verus triumphus, etiam sine trium-
phi insignibus, veheretur tuus : in eoque Religionis
curru, non tu quidem gloriae contemptor aequissimus
sed tua pro te virtus, tuaque moderatio triumpharet.
Et sanè, quid in urbem aduectus posthabuit Ludoui-
cus, quod honori verteret Religionis ? ubi conuocato
Senatu edictum illud promulgauit idem auctor edicti,
iussitque, sacrosanctum atque inuiolabile haberi semper
cumque iuratum esset in eius verba palam ab omnibus,
tanto Senatus consensu ; nemo ut ex eo numero reper-
tus sit, qui legi vel leuiter intercesserit, ac ne ij qui-
dem, quos ille mucro seuerissimae auctoritatis petere
videbatur ; extemplo, ne tanta sederet in causa, Sacro-
rum omnes Antistites ceterosque Religionis administros
acciri iussit, qui sana iam diu profana ritibusque exau-
ctorata sanctissimis oppido lustrarent, statim certisque
religionibus expiarent aras, Deum ijs ac Caelites, ea-
vicissim Deo atque Caelitibus restituerent . Mox, tunc
singulis instauratis, venit idem ipse Rex ad maximum
eius ciuitatis templum, stipatus corona virorum prin-
cipum perillustri : hic apparatissima pompa Res Diuina
confecta, Hostiaque Caelestis inter musicos concentus
solennesque caeremonias immolata . Adhaec, publica
per urbem instituta supplicatio, ac sacrosanctum Chri-
sti Domini corpus auguste impositum pegmati circum-
ductum . Ludouicus in hac Religionis pompa regiam
umbellam accommodari voluit Imperatori suo : ipse
contentus umbraculo vel modestiae vel etiam Caeli,
quo, ut semper amplissime, sic eo quoque tempore pe-
culiariùs regebatur ; prosequens est Domini trium-
phum pedes quidem atque humilis : sed hac ipsa humi-
litate,

litate, sublimior Caelo: neque enim demissè abiectèq.
potuit incedere qui Soli superum excelsissimo proximus
gradiebatur. Et quae, rogo, quae pietas ex regio vultu,
qui tacitus quidam est mentis interpret atque arbiter,
emicabat? quàm suaves ex oculis prae voluptate lacry-
mas profundebat; dùm animaduerneret, in ea vrbe, in
qua tot annos pompam ducebat impietas, vbi malorum
omnium asyllum, vbi propugnaculum prauitatis: in ea,
inquam, vrbe tandiù tenebris conspulta, regnante
ac procurante se, reducem è caelo videri Solem illum,
splendidissima nube coopertum, obire moenia, semitas
perlustrare, omnes ad sese; ac se vicissim ad omnes per-
humaniter inuitare, inuerrere faciem vrbis: Haeresim ip-
sam, saeuissimam teterrimamque furiam, eius modò do-
minam campi, suis stipatam satellitibus, honorum san-
guine respersam, fronte oculis vultu iram ac caedes
aspirantem, amoliri, profigare, prostrernere? haec, in-
quam, aliaque dùm Regius Iuuenis meditabatur; ità
commouebatur animo; vt alios quoque commoue-
ret aspectu suo: neque spectaret magis Christi Domi-
ni triumphum & gloriam; quàm ceteris esset idem ipse
spectaculo. Neque tamen hìc stetit inuicti Principis
virtus; quam ipsa fecit pietas fortiolem. Non enim,
vnius diei victoriam satis esse iudicauit amplitudini pe-
ctoris sui. Prosequutus etiam est connexos pluribus
triumphis dies. Nauarrinum, vicinam urbem & natura
& artificio munitissimam, eodem genere Sacrorum expi-
auit, Catholicis vbique viris ad honorum gradus, à qui-
bus arcebantur, adiunxerit: Persaeos homines fu-
riosos, non tàm belli quàm haereticae superstitionis
duces, perturbatoresque Religionis acerrimos, abroga-
uit. Patribus ex arctiore Franciscana familia Coenobium
aedi.

aedificauit, ad pietatem latiùs promouendam: Societati Iesu Collegium instituit, ad iuuentutem optimis moribus imbuendam, ad conuellendas prauissimarum opinionum fibras, ad puriorem doctrinae succum instillandum, ad insinuandam pectoribus Religionem. Atque ità, perniciosis legibus euerfis, corroboratis saluberrimis institutis, Ludouicus pulcherrimae fundator pacis, arbiter publicae salutis, Sacrorum instaurator amplissimus, lauream adeptus tantò maiorem, quantò plus est Religionis quam regionis terminos promouisse; victorijs denique onustus, in Galliam redijt triumphaturus ad suos. I, fortunatissime Regum, quò tua te virtus ac pietas inuehunt. Inueherent sanè te (quis neget?) in Caelum; nisi tu illas iterùm reuocasses in terras. Sed nimirùm te supremis illis orbibus parem intelligunt, dignumque propterea, apud quem pacatissimè diuertant, cui cultum meritò tribuant, quem vnicè venerentur: immò ad currum tuum affixae, velut ad Caelum suum, tibi laborem, tibi operam locant, tibi manum admovent aurigantem. I, non in Galliam modò, quam tibi sedem natura constituit; sed in orbem quoque terrarum vniuersum, vbi fama virtuti tuae locum adornat in hominum linguis, in monumentis vrbium, in memoria posterorum. Perfecisti rem aggressionem difficilem, tractationem perplexam, exitu laboriosam: quam antiquis retrò temporibus nemo vquam ex ijs, qui ante te Reges fuerunt, ac ne Pater quidem tuus, expugnator ille domitorque regnorum, ausus est periclitari. Et ex quo demùm hoste victoriam reportasti tam facilem, tam mansuetam, nempè ex Haeresi, hoc est ex eo hoste, qui, cum se suosque iam antè perdiderit; omnia quoque perdendi artem egregiè nouit: qui bella, qui caedes, etiam dùm maximè comprimitur, tùm maxi-

maximè meditatur. Et, quod caput est, eo tempore repor-
tasti; cùm vbique terrarum publicè debacchatur: cùm
extrema tentare consilia, machinasque omnes ac vires
aduersus Catholicam Religionem, non vt antea clàm ac
per cuniculos, sed palàm atque impunè, sed in oculis
omnium, sed caelo ipso teste, per summam impudentiam
moliri coepit. Quid, rogo, quid non potuit in Ger-
mania vel exigua timoris scintilla, quae genus hoc homi-
num inuasit, inussitque suspicionem, ne iustius aliquanto
atque leucrius, quàm eorum patitur effraenata libertas;
in officio continerentur? quid, inquam, illa non potuit?
quantum, in rigidissimis etiam regionibus, suscitauit in-
cendium? quod neque ciuium fortitudo, neque mili-
tum robur, neque industria sociorum, neque Ducum
Regumque subsidia, neque ipsae terrarum orbis lacry-
mae, ad hanc vsque diem, satis extinguere potuerunt.
Hoc tu tempore tam periculoso tam malis obnoxio, vi-
cisti, Ludouice, felicitate tanta ac celeritate; vt priùs
hostem expugnaueris; quàm te pugnasse sentires. Sed ni-
mirum illa tecum dextera bellum gessit, magnorum
operum molitrix Ludouici tui, Galliarum quondam
Regis sanctissimi; cuius vt nomen geris, ita mores in-
tegrerrimos imitaris. Illa te ad pulcherrimarum rerum
aggressionem inuitat semper, atque impellit: illa, non
Caeli modò semitam ostendit tibi; sed virtutis quoque
in terris aditum indicat, & recludit: illa, vt sceptrum,
quod olim gerebat, tua nuper in dextera collocauit;
ita fortitudinem quoque ardoremque Christianae Reli-
gionis defendendae suum vnà cum sceptro reposuit.
Vt sanè, dùm peruicaces Haereticorum animos vicisti,
dùmque vinces in posterum (vinces autem quandiù vi-
ues, & diutissimè viues vt vincas). non auxiliaris mo-
dò

dò Dei; sed Ludouici quoque dextera tecum & fuerit,
& futura sit. Dixi.

ALLOCVTIO XV.

*Ad Sfortiam Marchionem Pallauicinum,
cum is emensis Philosophiae studijs,
in Coll. Rom. Soc. IESV
laurea donaretur.*

Habita à D. Mario Albritio, Vetranae Principis
fratre.

I, quantum est in te virtutis & me-
ritorum; alterum in me tantum esset
ingenij & facultatis (Sfortia Mar-
chio Illustrissime) sperarem sanè, fa-
cturum me, nonnulla saltem ex parte,
fatis huic publicae alacritati, quam
prae se omnes ferunt ex isto non tam tibi collato quam
meritis tuis, honore confidenter dicam, & dicam pla-
nè quod est: nam dignitatis quidem habebas iamdu-
dum ex te quantum capere humana mens potest. Quan-
quam hoc nomine non video formidandum mihi. ver-
sor enim in causa, quae non tam laudationis est foecun-
da materies; quam facunda fuimet ipsa laudatrix: ut
quod sanè non habet ab oratore pondus; à se ducere
atque impetrare possit oratio. Hoc igitur in te quam
expeditissimum arbitror, quod difficillimum esse solet
in ceteris. Vnum est omnino, quod vereor, neque
mediocriter pertimesco; animus nimirum tuus. Vide,
quid dicam. Animus, inquam, tuus, ille placidus, ille
tran-

tranquillus, ille rerum omnium praeterquam nocendi artifex, timorem mihi plurimum dicturo creat in praesentia; quippè quem scio maluisse semper laudes commere, quàm ferrè; tantòque illibentiùs commendationes audire suas, quantò commendabiliora facere delectatur. Sed hunc quoque metum amoliar, geramque vel inuitus morem moribus potiùs tuis, quàm omnium voluntati. Tu quidem, quod ad me attinet, dicenti securus intereris: quandoquidem virtus eadem tua, & argumentum mihi praebet, & modum. Itaque sic tecum loquar; vt citra verecundiam audire possis. Quod enim esset, rogo, piaculum, in hoc eius triumpho vulnerare Modestiam tuam, ac ruborem illi quasi sanguinem inclementer elicere? Purpuram equidem tibi longè aliam malo precorque; hanc vultus interim odi. Taceo sanè de te, quandoquidem ità iubes: sed per haec ipsa silentia, quasi per nubes, erumpit ac sponte se prodit sua luce spectabilis Pietas, quam ab ineunte aetate cum primo Parentum lacte suxisti; vt non priùs vitae succum duceres, quàm Probitatis. Prodit fateturque se grauitas morum, & in adolescente festinata quidem sed non affectata maturitas: ea tamen lege; vt sine praecudio feneſturis. Prodit illa indoles, quantò natura sublimior; tantò facilitate demissior. Nàm quid ego de ingenio dicam, cuius magnitudinem, etiam ingeniosissimè demirantur? Ecqua, rogo, fiducia hoc vnum latere posse putas, quod nunquàm in animi recessu degit atque adytis; sed in aditu semper atque vestibulo promptum paratumque; immò, quoniam in te est; in theatro est: in quo fallere oculos ac latere non potest. Quid enim illa intelligendi facilis atque expedita celeritas, & quod rarò contingit, parem sortita iudicandi moram?

quid ille memoris animi sensus, immensi propemodum thesauri quæstor indefes, in rerum imaginibus accipiondis avidus ac rapax, in conseruandis avarus, & tenax, profusus ac prodigus in dispensandis? quid vastus ille pectoris sinus, ac præter ætatis angustias inexhausta capacitas, omnium propè tam patiens quàm auida facultatum? Haec, inquam, aliaque non pauca ad faciem hodierni honoris commissa sic eminent, &, quantumvis comprimas, emergunt; vt sanè verear, eorum qui me audiunt ne notam incurram; quòd ea tacitus præterierim, meritaque laudis quasi mercede fraudauerim, cum præsertim omnes intelligerent, fore non immeritò, vt tu quoque voluptatem perciperes, si ego te maximè commendarem: vt enim sciebant infensum esse te vehementer atque iratum laudibus tuis; ità, gaudio perfundendum maximo putabant; si eas, hoc est hostes tuos, animaduertes tam inconditi oratoris quasi tortoris voce tam male multari, atque in hanc ipsam orationem tanquàm in equuleum admoueri. Verùm, vt haec ità sese habeant; tenacior tamen amantiorque videri volo promissi, quàm debiti. Quare prætereo omnia, quae ad te, quae postmodum addo, non tua sunt ornamenta sed familiae,

Nam genus, & proavos, & quae non fecimus ipsi, Vix ea nostra puto.

Et sanè magnum fieri, Virtus est: nasci, Fortunæ, Quinquàm verè fateor, Auditores, Diuina providentia contigisse, vt Pallauicinum germèn iam tùm amplissimum haberetur: quippè quod denique inoculandum esset augendumque, insitua nimirum hac gemma, delibrata propemodum ex ipso cortice vel potiùs medulla Virtutis. Et verò cui nota non est Pallauicini nominis ampli-

amplitudo, quam Adalbertus, Othonis Primi Imperatoris consobrinus eiusque in Gallia Cisalpina Vicarius, inuexit in Italiam, septimo ab hinc seculo? nempe cum is Graecos ac Saracenos pulcherrimae Prouinciae cernicibus imminentes acerrimo bello superauit & fudit, parique deinde fortitudine Corsicam Insulam debellauit. Vt intelligas, non extorsisse vos Italiae nobilitatem; sed meruisse: neque gratis aut precario coepisse summos haberi, sed per Italiae beneficia ad tantam magnitudinem excreuisse. denique hoc vnum scias, emptam à vobis virtute fortunam, eamque propterea Domi vestrae haberi mancipio, non tantum usu. Hanc primum armis partam, armis deinde mirum quantum amplificauit Vbertus huiusce familiae Secundus, apud Longobardos Vicarius, planeque vir eo tempore florentissimus; quippe qui non virtute solum, sed etiam dominatu plurimum simul Ciuitatum, Mediolani, Brixiae, Cremonae, Tortonae, atque Alexandriae, in tantum excreuerat inauditae potentiae fastigium; ut totam plane Italiam, vno dumtaxat supercilio sustineret moueretque, cum vellet. Quem propterea Fridericus Secundus Imperator adeo semper aut amauit aut coluit; ut eum & Parentis loco duceret, & palam ediceret, Vberti Pallauicini strenuitate factum, ut nulli praeteritorum Principum inuideret exercituum Duces. Nec passus est Vbertus, fidem suam Imperatoris beneuolentia superari; quippe plurimas Vrbes, quae à Caesaris ditione descuerant; auctoritate, qua omnia poterat, eius & gratiae & imperio renocauit: Ezelinum, nomen illud famosissimum crudelitatis & scelerum, atque Imperatoriae fidei perfidum desertorem ac transfugam, afflixit, domuit, debellauit: atque usus exemplo maiorum, Italiam rursus eripuit ab

iniquissima tyrānide, quam, ubique locorum ac gentium, portentum illud hominis exercebat. Vt hinc quoque confici possit, familiae vestrae ne suos quidem Hercules defuisse; qui terrarum salutem procurarent, etiam fortiter feliciterque pugnando cum monstris. Non hinc ego molior numerum paenē innumerabilem inire gentilium Heroum, quorum meritis acquisita nobilitas in te velut in alueum gloriae suae demū influit: atque vno te contenta quiesceret; nisi tu illam, amplificatam auctam, que de tuo, ad posteros corriuares. Omitto Ioannem, incredibili litterarum scientia tūm humaniorum tūm, verò etiam grauiorum in paucis egregium: qui, ut Pallauicina Pallas armata semper fuit; ita inter castra Sapientiae retinuit iura bellorum. quibus cū multa strenuē gessit, tūm Fridericum Tertium, Imperatorem operum plurimū operaque iuuit, ut Mediolanum, quam Vrbem amiserat, recuperaret. Praetereo Pallauicinum non magis opibus, quā Religione praestantem: qui, abdicatione per summam alacritatem amplissimo dominatu, se quoque Diuino totum obsequio mancipauit. Taceo Rolandum, imperio atque diuitijs florentissimum; Sed nunquā opulentio- rem, quā cū magnam opum partem Deo liberrimē dedicauit; templa maximis Sacerdotum Collegijs locupletauit, seruato sibi ac posteris iure amplissima sacerdotia conferendi. Nihil de Galeatio dicam, qui pulcherrima laude prudentiae tūm ciuilis tūm verò etiam militaris ad summos honorum gradus aditum sibi aperuit, ac praecipuē magnus Regis Galliae Cancellarius est renunciatus. Vnum silentio inuoluere non possum, tam recentis memoriae Dynastam, quā antiquae virtutis. Nam Sfortia Pallauicinus (quem ego virum supra ceteros fortunatum arbitror, quod te sui nominis inue-

inuenit heredem) Sforria , inquam , quantum vobis decorum comparauit ? ille maximus trium potentissimorum exercituum Imperator ter renunciatus : semel quidem à Paulo Tertio , cuius etiam Neptem , despondente Pontifice , duxit Vxorem : iterùm à Ferdinando Imperatore : denique à Republica Veneta ; quae hoc etiam honore Ducem opatissimū vita functum cohonestauit : vt nemini pōst deferendum existimaret honorē , quem & Sforria Pallauticinus postremò gesserat , & ante illum , aut soli propemodū Urbini Duces , aut alij dignitate nō dispares .

Verùm animaduerto , nimium diū versatum esse me in sole illuminando ; hoc est ea declaranda , nobilitate , quae non eget alienae lucis , vt splendeat . Quanquā illud ipsum minimè illibenter egi : cū totum hoc tempus , quod tuorum laudibus accessit , planè perierit tuis ; quod tu dumtaxat in votis habes . Nunc autem oratio sese conuoluit ad leimam suā partem : quam , vt te metu liberarem , libenter omitterem , si facere sine vitio possem . Vos interim , Romani Iuuenes , ad quos haec orationis postrema pars pertinet , vos appello in eius causas ; cuius honor , vestrum est inuigilamentum : labor , exemplum . Recordamini , rogo vos , praeclaros huius Adolescentis impetus ad Sapientiam , acre disciplinarum studium , atque operam constantissimè pertinacem , quam semper in litteris ab eo positam ipsi vos , aut socij laborum aut admiratores , assiduè suspexitis . Siquidem ex tot eius virtutibus assequi nobis licet hoc vnum ; quod est solertiae : nām quae sunt naturae , venerari omnes possumus ; imitari certè non possumus . Equidem à maioribus acceperam , excelsissimos animos rarò curarum , quas habent litterae , videri patientes : & vt quisque ingeniosissimus est ; ita laborum

in scientia comparanda inolerantissimum haberi. sanè non desunt arguta quaedam capita, quae, cum operam disciplinis nauant, tantum famae suae detrahi putent; quantum studij ac laboris adijciunt: ac laudem ingenij quaerant, ostentatione quadam, & veluti venditione desidia. At hic quantò ingeniosior tantò solertior, solidum Sapientiae confectatus est nomen; vacuum & inane contempsit: neque tam audus exultationis fuit, ut virtutis famam mercari veller à vitio: satis habuit, naturae dici, quod scire posset; maluit laboris esse, quòd sciret: cumque ita valeret ingenio, ut minimo illi studio opus esset ad litteras; ita vicissim operam adhibuit, nihil ut ingenio fidere videretur. Parcissimus temporis, discendi opportunitatum avarus, inanum immemor officiorum, solius affectator atque affecta Philosophiae. Differere, difficultatum nodos aut innescere alijs aut dissoluere ab alijs conglobatos, pugnare argumentis, latentes venari causas rerum; haec illi demum operosa spectacula, hae seriae nugae. Vnius denique Sapientiae collusor, oblectabat sese in Orbe terrarum: atque ipsum naturae globum iactabat ingenio; quem disputationi mortalium, & quasi ludo proposuit Deus: ac nunquam verius animum relaxabat; quam cum acrius intendebat. Nullum sine litteris perire passus est diem, nullam studiorum immunem horam, & vel ipsas vacationum ferias fieri voluit Sapientiae vestigales. Et miremur, si tam breui temporis spatio tantum ex intimis arcanisque Philosophiae fluentis exhauserit? miremur, si annuo solis amfractu, sole ipse velocior, totum propè percurrerit Theologiae Caelum; quod alij, minores veluti faces, quaternis omninè circulis metiuntur? cum praesertim, eodem ipso tempore, humana-

rum

um quoque peritiam legum, orbemque prudentiae peragravit: miremur, si fastigium honoris assequutus denique sit in adolescentia, cum reliqui ad radices oblectari solent: ac docuerit exemplo suo, non esse expectandum complementum aetatis in praecocis anticipatione virtutis? Peruenisti tu demum, ingeniosissime Adolescens (amat enim in te quiescere, à quo coepit, oratio) peruenisti sanè quò tuus te iam pridem ardor impulerat: fortitues praemium labori par, aequalem ingenio lauream, non absimile virtuti theatrum: expleuisti familiae tuae auspiciu ductum à nomine; atque effecisti, ut in tanta bellicae laudis gloria etiam Sapientia misceretur, ac Domui Pallauicinae tam verè Pallas vicina nunc esset, quam fuerat olim Mars. Vtinam oratorem quoque geminum habuisses. Hoc vnum inuidit tanto splendori Fortuna; ut me potissimum ad dicendum adduxerit, in quo nihil est admodum quod placere possit, praeter genus tuum, quod consanguinitate & cognatione contraxi: & desiderium imitandi virtutes, quas vtcunque laudaui. Tu tamen rerum opulentia laudabiliu compensabis inopiam laudatoris: & quam ego lucem afferre non potui, commodabit satis hic tantus Romanae Purpurae fulgor, ac praesertim Serenissimus Mauricius Cardinalis Sabaudiae; quem ubi patronum huiusce triumphi tui adoptasti; nae tu, sapere hic quoque te plurimum, docuisti. Neque enim in orbem ac circulum & quendam quasi annulum verè aureum Philosophiae, quem hodie felicissime conclusisti; pretiosiores poteras illigare gemmas; quam eam, cui sua ipsa manu Virtus insculpsit imaginem Regiae nobilitatis, Sapientiae, & Gratiarum.

Errata sic corrige.

Pag.	Lin.	Errata.	Correctio.
4	12	accommodatiùs,	accommodatius,
4	13	arque argutiùs	atque argutius
18	19	quo	quod
20	2	Chosfroë	Chosroës
33	20	adoptraverit	adoptavit
33	21	adscripterit	adscriptit
56	21	nouennes	nouennis
94	1	cognitione	cognitioni
95	13	subolerent	subolentem
129	1	dissenties	dissentiens
159	5	Romanique	quae Romani
179	15	ritu	rifu
200	9	ad eos	ad eum
200	25	teneretur	tereretur

Reliquorum, qui Lector, idem esto Corrector.

257

7

